

T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TÜRKİYE'DE SİYASAL REFORM BAĞLAMINDA ADALET VE KALKINMA PARTİSİ

ZEYNEP SANCAKTUTAN

SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

EYLÜL 2016

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
Gazi
1926

TÜRKİYE'DE SİYASAL REFORM BAĞLAMINDA ADALET VE KALKINMA PARTİSİ

Zeynep SANCAKTUTAN

YÜKSEK LİSANS TEZİ
SOSYOLOJİ ANABİLİM DALI
SOSYOLOJİ BİLİM DALI

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

EYLÜL 2016

Zeynep SANCAKTUTAN tarafından hazırlanan "Türkiye'de Siyasal Reform Bağlamında Adalet Ve Kalkınma Partisi" adlı tez çalışması aşağıdaki jüri tarafından OY BiRLiĞi/OY ÇOKLUĞU ile Gazi Üniversitesi Sosyoloji Anabilim Dalı/Sosyoloji Bilim Dalı Anabilim Dalı YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Danışman: Prof.Dr. Tevfik ERDEM
Siyaset ve Sosyal Bilimler Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğun onaylıyorum.....

Başkan: Prof.Dr. Ramazan YELKEN
Sosyoloji Anabilim Dalı, Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğun onaylıyorum.....

Üye: Doç.Dr. Serdar SAĞLAM
Sosyoloji Anabilim Dalı, Gazi Üniversitesi
Bu tezin, kapsam ve kalite olarak Yüksek Lisans Tezi olduğun onaylıyorum.....

Tez Savunma Tarihi: 21/09/2016

Jüri tarafından kabul edilen bu tezin Yüksek Lisans Tezi olması için gerekli Şartları yerine getirdiğini onaylıyorum.

Prof. Dr. Mehmet Akif ÖZER
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürü

ETİK BEYAN

Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmasında;

- Tez içinde sunduğum verileri, bilgileri ve dokümanları akademik ve etik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- Tüm bilgi, belge, değerlendirme ve sonuçları bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- Tez çalışmasında yararlandığım eserlerin tümüne uygun atıfta bulunarak kaynak gösterdiğimi,
- Kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- Bu tezde sunduğum çalışmanın özgün olduğunu,

bildirir, aksi bir durumda aleyhime doğabilecek tüm hak kayıplarını kabullendiğimi beyan ederim.

Zeynep SANCAKTUTAN

21/09/2016

TÜRKİYE'DE SİYASAL REFORM BAĞLAMINDA ADALET VE KALKINMA PARTİSİ

(Yüksek Lisans Tezi)

Zeynep SANCAKTUTAN

GAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

Eylül 2016

ÖZET

Türk siyasi hayatında çok partili hayata geçişten günümüze demokratikleşme çabaları devam etmektedir. Bu süre zarfında demokrasi pek çok kez askeri müdahalelerle askıya alınmış ve siyaset kurumu vesayet altında tutulmuştur. Toplumun talep ve beklentilerine cevap vermekte zorlanan siyaset kurumu, gereken değişim ve dönüşümü de sağlayamamıştır. Bu çalışma kapsamında; bir reform hareketi olduğunu beyan eden AK Partinin, toplumun çeşitli alanlarında hayata geçirdiği reformlar ele alınarak, meydana gelen değişim ve dönüşüm incelenmiştir. Çalışmada veri olarak, AK Parti'nin yol haritası olarak kabul ettiği seçim beyannameleri, partinin resmi web sitesinden derlenen yazılı dokümanlar, haberler, parti programı, politika belgeleri ve parti hakkında yapılan çalışmalar kullanılmıştır.

Bilim Kodu : 1138
Anahtar Kelimeler : AK Parti, siyasal değişim, reform politikaları
Sayfa Adedi : 121
Tez Danışmanı : Prof. Dr. Tevfik ERDEM

JUSTICE AND DEVELOPMENT PARTY
IN THE CONTEXT OF POLITICAL REFORM IN TURKEY
(M. Sc. Thesis)

Zeynep SANCAKTUTAN

GAZI UNIVERSITY
INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
September 2016

ABSTRACT

Democratization efforts have continued since the transition to multi-party life in Turkish political life. During this time, democracy has been suspended many times with military intervention and political institutions have been kept under guardianship. Political institution that has difficulties in responding to the demands and expectations of society could not provide necessary change and conversion. Within the scope of this study; change and conversion that occurred were investigated by taking the reforms that AK Party, which declares that it is a reform movement, brought to life in various areas of society. As the data in the study, election returns that were adopted as the road map of AK Party, documents compiled from the official web page, party program, policy documents and studies done about the party have been used.

Science Code : 1138
Key Words : AK Party, Political change, Reform policies
Page Number : 121
Supervisor : Prof. Dr. Tevfik ERDEM

TEŞEKKÜR

Kıymetli hocam ve danışmanım Sayın Prof.Dr. Tevfik ERDEM'e, Yüksek Lisans tezime yapmış olduğu katkılardan dolayı teşekkür ederim.

Bu süreçte bana zaman ayırıp değerli fikirlerini paylaşan hocam Sayın Doç.Dr.Serdar SAĞLAM'a ve tavsiyelerinden dolayı tez jürim Sayın Prof.Dr.Ramazan YELKEN'e teşekkürü bir borç bilirim.

Ayrıca eğitim hayatım boyunca beni destekleyen, cesaretlendiren ve teşvik eden sevgili babama, anneme ve sahip olduğum en değerli hazine "kız kardeşlerime" minnettarım.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET iv

ABSTRACT v

TEŞEKKÜR vi

İÇİNDEKİLER vii

KISALTMALAR ix

GİRİŞ 1

1. BÖLÜM

SİYASAL DEĞİŞİM

1.1. Tanım 7

1.2. Siyasal Değişimdeki Temel Etkenler ve Öncüller 9

1.2.1. Ekonomik ve Siyasal Etkenler 10

1.2.2. Toplumsal Sınıflar ve Aktörler 10

1.2.3. Devrim-Evrim-Reform 11

1.3. Merkez Çevre Teorisi 14

1.4. Bir Siyasal Değişim Hareketi Olarak Milli Görüş Hareketi 17

2. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 2002 ÖNCESİ SİYASAL DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM SÜRECİ

2.1. Çok Partili Hayata Geçiş 21

2.2. 1980 Sonrası Değişim ve Dönüşüm 25

2.3. Siyasal Kırılmanın Başlangıcı: 2001 Krizi 29

2.4. Ak Parti'nin Kuruluşu 32

2.5. 2002 Seçimleri: "Yeni Türkiye"ye Doğru 35

2.5.1. "Yeni Türkiye" Kavramı Üzerine Görüşler 35

2.5.2. AK Parti'nin "Yeni Türkiye" Anlayışı 36

2.5.3. AK Parti'nin "Yeni Türkiye" Anlayışına Eleştiriler 38

2.6. AK Parti ve Siyasal Değişim 40

3. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SİYASAL REFORM BAĞLAMINDA ADALET VE KALKINMA PARTİSİ

3.1. AK Parti'nin Siyasal Reform Politikaları ve Analizi 51

3.1.1. AK Parti'nin Siyasal Reform Anlayışı 51

3.1.2. AK Parti'nin Siyasal Reform Politikaları 54

3.1.2.1. AK Parti Programında Siyasal Reform 55

3.1.2.2. AK Parti Seçim Beyannamelerinde Siyasal Reform 57

3.2. AK Parti'nin Siyasal Reform Süreci 60

3.2.1. Yargı Reformu 60

3.2.2. İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi 76

3.2.3. Sivil Gözetim ve Denetim 81

3.2.4. Kültürel Hakların Genişletilmesi ve Eğitim 84

3.2.5. Sosyo-Ekonomik Alan 90

3.3. AK Parti'nin Siyasal Reform Politikalarının Analizi 101

SONUÇ 110

KAYNAKÇA 113

ÖZGEÇMİŞ 121

KISALTMALAR

Bu çalışmada kullanılmış kısaltmalar, açıklamaları ile birlikte aşağıda sunulmuştur.

Kısaltmalar	**Açıklama**
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AK Parti	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
AYM	Anayasa Mahkemesi
BBP	Büyük Birlik Partisi
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
DGM	Devlet Güvenlik Mahkemesi
DP	Demokrat Parti
FP	Fazilet Partisi
HDP	Halkların Demokratik Partisi
HSYK	Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu
MGH	Milli Görüş Hareketi
MGK	Milli Güvenlik Konseyi / Milli Güvenlik Kurulu
MNP	Milli Nizam Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
RP	Refah Partisi
SGK	Sosyal Güvenlik Kurumu
SP	Saadet Partisi
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TUİK	Türkiye İstatistik Kurumu
YAŞ	Yüksek Askeri Şura

GİRİŞ

Genel olarak devlet olgusu ve otoritenin kullanımı ile ilgili olan siyaset, toplumsal hayatı düzenleyen kuralların oluşturulması, değerlerin otorite aracılığıyla paylaştırılması, rekabet halindeki fikirlerin, farklı taleplerin ve çatışan çıkarların uzlaştırılması anlamlarına gelmekle beraber bir bilim olarak iktidarın kaynağı ve kaynakların nasıl dağıtılması gerektiği, devletin kaynağı ve sınırları, yetkinin kimde olacağı gibi sorulara cevap aramaktadır. Siyasetin ne olduğuna dair yapılan bilimsel açıklamalarda kavramın farklı bağlamlarda ele alındığı görülmekte fakat yine de açıklamaların genelinde 'hükmetme', 'kamusal faaliyetler', 'uzlaşma', 'iktidar ve kaynakların dağıtımı' gibi ortak noktalar bulunmaktadır. Siyaset bilimi özellikle 20.yy'da siyasetin temel kavramlarından biri olan 'demokrasi' üzerine yoğunlaşmıştır. Çağımızda siyaseti demokrasiden bağımsız olarak ele almak neredeyse imkânsız hale gelmiştir. Demokrasinin bu denli önemli hale gelmesinde dünya savaşlarında önemli yıkımlara yol açan anti-demokratik yönetimlerin payının olması, halkın yönetimde söz sahibi olmak istemesi, siyasetin halktan gelecek talep ve beklentileri hayata geçirme süreciyle yakından ilgili olması gibi faktörler etkili olmuştur.

Halkın kendi kendisini yönetmesi anlamındaki Demokrasi, bireyin siyasa süreçlerine etkin olarak katılmasına imkân sağlar. Bu katılım oy verme şeklinde olabildiği gibi gündem üzerine görüş belirtme şeklinde de gerçekleşebilir. Ateş'e (2015: 13) göre ise demokrasi üretken siyasetin gelişmesine ve yaygınlaşmasına en uygun zemini hazırlar ve siyasetin tabana (halkın geneli) inmesini sağlar. Halkın, demokrasi sayesinde siyasi iktidarı yönlendirerek taleplerini yerine getirtmesi ve iktidarın meşruiyetinin de halk tarafından tesis edilmesi, demokratik siyaseti toplumlar ve yönetimler için vazgeçilmez kılmıştır. Günümüzde toplumların demokrasiden beklentileri ne olursa olsun, siyasetin demokratik esaslar çerçevesinde yürütülmesi gerektiği bariz bir şekilde ortadadır.

Türk siyasi tarihine bakıldığında, siyasetin demokrasi ile imtihanının kolay olmadığını söylenebilir. Otoriter tek parti rejiminin (CHP) iktidarda olduğu yıllarda (1923-1945) gecikmeli de olsa demokratikleşme adına yapılan en önemli uygulama muhalefet partilerinin kurulması ve hür seçimlerin yapılması olmuştur. Bu süreci Karpat (2013:168) şu şekilde ifade eder: " Türkiye, sandık başında şiddet ve baskıya başvurmadan, barış ve huzur içinde, halkın oyuna dayanarak köklü bir siyasi ve sivil inkılap yapmayı başarmış, böylece Atatürk'ün istediği çok partili demokratik hayat Türkiye'de başlamıştır" .

II. Dünya Savaşı'ndan sonra mevcut sosyo-ekonomik koşullar ve dış dinamiklerin etkisiyle toplumun büyük bir kesimi değişim ve dönüşüm yönünde taleplerde bulunmuştur. Fakat değişim dönemleri toplumlar için sancılı dönemlerdir. Türk siyasi hayatı da 1946'dan beri devam eden demokratikleşme sürecinde değişime direnen aktör ve kurumlar tarafından baskı ve gözetim altında tutulmuştur. 1960 yılından günümüze birçok kez askeri darbe yapılarak demokrasi askıya alınmıştır. Hakyemez (2012:7), Türkiye'nin demokrasiye geçişinden itibaren iki anayasa yapılmasına rağmen (1961 ve 1982) demokratik rejimin işleyişinde halen ciddi sorunlar olduğunu ve sorunların temelinde ise 1961 ve 1982 anayasalarının öngördüğü demokrasi modeli yattığını belirtir. Öngörülen demokrasi modelinin sorunlu olması da aynı zamanda seçimle göreve gelmiş iktidarların siyaset alanlarını önemli ölçüde daraltmıştır. Halk tarafından seçilmiş iktidar sahiplerinin vesayetçi* kurum veya kuruluşlar tarafından sınırlandırılması ise demokratik değişim ve dönüşüm süreçlerini kesintiye uğratmıştır. Halkın talep ve beklentileri karşılanamadığından Cumhuriyet döneminden beri devlet ile toplum arasında var olan mesafe de iyice artmıştır. Siyasi, ekonomik ve sosyal talep ve beklentileri karşılanamayan halk, siyasetçiye ve siyaset kurumuna olan güvenini kaybetmiştir.

Siyasetin sadece toplumu yönetmek veya devleti idare etmek olmadığını ifade eden Çınar, aynı zamanda toplum için ve toplumla beraber yapılan, toplumsallığa ve toplumsal sorumluluğa dayanan, ortak hayatı ve ortak iyiyi kurmayı amaçlayan kurucu bir faaliyet olduğunu belirtir. O'na göre; Türk siyasetinin 21.yy'a derin bir varoluş krizi içinde girmesi siyasetin idareciliğe indirgenmiş olmasından kaynaklanmaktadır. Çünkü idareci siyaset temel toplumsal meselelerde vizyon geliştir(e)meyen, fikir üret(e)meyen ve uzun vadeli düşün(e)meyen siyasettir (Çınar, 2011:25-26).

50'li yıllardan günümüze süregelen demokratikleşme çabalarının istenilen seviyeye gelememesi sadece siyasi istikrarsızlığa neden olmamış, aynı zamanda sosyal ve ekonomik krizlere de yol açmıştır. Bu bağlamda 27 Mayıs darbesi ile kendisini gösteren vesayetçi uygulamalar, periyodik bir şekilde yapılan askeri darbeler, koalisyon hükümetlerinin yanlış politikaları ve uygulamaları, soğuk savaş sonrası değişen toplumsal ve siyasal dinamiklerin doğru okunamaması gibi etkenler örnek olarak verilebilir. Türk toplumu, 21.yy'a siyasi,

* Vesayet veya vesayet rejimi, toplumun ve vatandaşların kendi özgür irade ve tercihleriyle değişmelerini ve kendilerini yönetmelerini engellemek üzere kurulmuştur (Yılmaz, 2012). Hakyemez'e göre (2012) vesayet bağlamında en önemli kurumlardan birisi MGK'dır. Diğeri ise bürokratik aktörlerdir.

ekonomik ve sosyal alanlarda birikmiş birçok sorunla ve krizle girmiştir. Böyle bir ortam aynı zamanda siyasi alanda yeni oluşumların doğmasına da fırsat vermiştir. Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti*), böyle bir ortamda yeni bir siyasi söylem ve kimlikle kurulmuş olup, Türk siyasetinde değişim ve dönüşümü gerçekleştireceğini iddia etmiştir. Kurulmasından kısa bir süre sonra tek başına iktidar olması ve girdiği bütün seçimlerden 1.parti olarak çıkması, siyaset yapma tarzını anlamak bağlamında AK Parti'nin söylem ve politikalarını incelemeyi gerekli kılmaktadır. Partinin, parti programı ve seçim beyannamelerini yapacakları reform ve icraatlar için yol haritası olarak kabul etmesi bu dokümanların da incelenmesini gerektirmektedir.

AK Parti'nin reform söylemi ve uygulamalarının araştırıldığı, siyaset yapma tarzı olarak benimseyip beyan ettiği bir siyasi kimlikle hayata geçirdiği politikaların ve bunların siyasette, toplumda ve diğer alanlarda meydana getirdiği değişimin ortaya konmaya çalışıldığı bu çalışmanın **amac**ı; partinin reform söylemlerinin ve uygulamalarının tutarlılığının analiz edilmesi ve yapılan reformlarla toplumun çeşitli alanlarında nasıl bir değişim ve dönüşümün meydana geldiğinin incelenmesidir.

Türk siyasal hayatında siyaset uzun yıllar boyunca dar bir zümrenin çıkarlarını koruma doğrultusunda yapılmış ve bu süreçte halkın siyaset kurumundan ve siyasetçiden talep ve beklentileri geri plana itilmiştir. Kurumlar üzerinden yürütülen, dış kaynaklı ve biçimsel, yukarıdan aşağıya dayatılan, baskıcı ve tek tipleştirici bir siyasal değişim süreci yaşanmıştır. Bu çalışmanın **önem**i, AK Parti'nin benimsediği siyasi kimlik ve reform söylemleri ile Türk siyasal hayatında nasıl bir değişim ve dönüşüm meydana getirdiğini göstermesinden kaynaklanmaktadır. Ayrıca partinin bir reform hareketi olarak kurulduğu, söylem ve uygulamalarının reform hareketi olduğunu desteklediği ve bu uygulamalarla Türk siyasetinde bir değişim ve dönüşüm hareketi başlattığı **varsayımları** da bu çalışmada analiz edilen konulardandır. Siyasal değişimi toplumsal değişimden bağımsız ele almak imkânsız olmakla beraber bu çalışmada toplumsal değişime tüm boyutlarıyla yer vermek içerik ve amaç açısından **sınırlandırma**yı gerekli kılmaktadır.

AK Parti, Türk siyasi hayatında 2002 yılından beri tek başına iktidarda bulunarak hayata geçirdiği politikalarla toplumun çeşitli alanlarında değişimi gerçekleştiren başlıca

* Adalet ve Kalkınma Partisi, Parti Tüzüğü Genel Esaslar Madde 3'e göre, partinin kısaltılmış adı "AK Parti" şeklinde olup, bu tezde de tüzük dikkate alınarak bu şekilde kullanılmıştır. http://www.akparti.org.tr/site/akparti/parti-tuzugu

aktörlerden olmuştur. Bu nedenle çalışmada ilk olarak siyasal değişim üzerinde durulmuştur. Siyasal değişimin ne olduğu tanımlanarak, değişimde etkili olan ekonomi, toplumsal sınıflar ve aktörler gibi faktörler ele alınmıştır. Ayrıca bu bağlamda değişimin farklı boyutlarından devrim, evrim ve reform kavramları tanımlanmıştır. Türk siyasi hayatında bir siyasal değişim hareketi olarak görülen Milli Görüş Hareketi de bu çerçevede ele alınmıştır.

AK Parti'nin reform politikalarının meydana getirdiği değişimi daha iyi anlayabilmek için 2002 öncesi dönemlerdeki uygulamaları da incelemek faydalı olacaktır. Bu sebeple çalışmanın ikinci bölümünde Türk siyasi hayatında bazı dönemler, demokratikleşme çabalarıyla siyasal, ekonomik ve toplumsal alanlarda meydana gelen değişim ve dönüşümleri içermesi bakımından önemli görülerek ele alınmıştır. Ayrıca 2000'li yılların başında meydana gelen ve AK Parti'nin de doğuşuna zemin hazırlayan ekonomik ve sosyal olaylar da incelenmiştir.

Çalışmanın üçüncü ve son bölümünde ise AK Parti'nin siyasette meydana getirdiği değişimin mahiyeti, kendisine siyasal kimlik olarak seçtiği muhafazakâr demokrasi kimliği kavramsal çerçevesinde ele alınarak incelenmiştir. AK Parti'nin reform anlayışı ve söylemleri, çalışmanın ana konusu olan siyasal reform bağlamında analiz edilmiştir. Bu çerçevede partinin 2002'den itibaren hedeflediği ve uygulamaya koyduğu politikalar belli başlıklar altında toplanarak çalışmaya dâhil edilmiştir. Üçüncü bölümde incelenen ve analizi yapılan AK Parti'nin reform anlayışı ve uygulamalarından elde edilen sonuçlar, çalışmanın sonuç kısmında yer almaktadır.

AK Parti'nin siyasal reform bağlamında incelendiği bu çalışma kapsamında araştırma yöntemi olarak literatür taraması (dokümantasyon analizi) kullanılmıştır. Çalışmanın ampirik malzemesini; AK Parti'nin resmi web sayfasından elde edilen bilgiler, haberler, AK Parti hakkında yapılmış çalışmalar, medyada yer alan yazı ve haberler, partinin kendi siyaset belgeleri, seçim beyannameleri, parti programı ve uygulamaları oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın dayandığı kuramsal çerçeveyi, Türk siyasetine uzun süre damga vuran **"merkez-çevre" teorisi** ve siyaset bilimi literatüründe ve aktüel siyasette etkili bir tartışma olan **"muhafazakâr demokrasi"** kavramı oluşturmaktadır. "Merkez- çevre" teorisi kısaca, resmi ideolojinin ve kurucu felsefeyi sahiplenen aydınlar, ordu, bürokrasi gibi

siyasal elitin oluşturduğu bir ‘merkez’ ve bunun karşısında konumlanan, sistemle sorunu olan, talepleri görmezden gelinen, geleneksel değerlerine bağlı bir anlamda muhalefet konumundaki halkın oluşturduğu ‘çevre’ den oluşan bir ikiliktir. “Merkez-çevre” teorisine daha detaylı olarak çalışmanın birinci bölümünde ve kısmen de üçüncü bölümde yer verilmiştir.

‘Muhafazakâr Demokrasi’ ise bu çalışmada muhafazakârlığın genlerine ve tarihi kodlarına uygun şekilde, ama siyaset yapılan coğrafyanın toplumsal ve kültürel geleneklerine yaslanarak ortaya konulan ve kendi düşünce geleneğinden hareketle, yerli ve köklü değerler sistemini evrensel standarttaki muhafazakâr siyaset çizgisiyle yeniden üretmek anlamında kullanılmış bir kavramdır.

1. BÖLÜM

SİYASAL DEĞİŞİM

Sürekli değişim halinde olan toplumların bu değişimine sebep olan önemli dinamiklerden biri de, bünyesinde barındırdığı çatışma ve uzlaşma arayışlarıyla bilinen siyasettir. Türk siyasi hayatında Tanzimat dönemi ile birlikte hızlanan modernleşme çabalarının odağındaki kurum olan siyaset, devletin kendini reformlar ile tanzim ederek dünyaya siyasal anlamda uyum sağlamaya çalıştığı bir alan olmuştur. Çalışmanın bu bölümünde değişim kavramının tanımı yapılarak siyasal değişimin ne olduğuna ve hangi düzlemlerde meydana geldiğine yer verilmiştir. "Merkez çevre teorisi" açıklanarak çalışmanın kuramsal çerçevesi oluşturulmaya çalışılmıştır. Ayrıca, ekonomik ve siyasal etkenler ile toplumsal sınıf ve aktörlerin siyasal değişimdeki rolleri ele alınmıştır. Değişim ile ilgili kavramlardan "devrim, evrim ve reform" kavramlarının tanımlarına yer verilmiştir. Son olarak Türk siyasetinde önemli bir değişim hareketi olarak yer edinen Milli Görüş Hareketi (MGH) incelenmiştir.

1.1. Tanım

Bir olgunun, bir nesne ya da organizmanın bir durumdan yeni ve farklı bir duruma geçişi olan değişim, bilhassa toplumu meydana getiren kurumlarda da gerçekleşir. Toplumsal değişmede esas olan yapının değişimidir. Ayrıca toplumsal değişim gözlenebilir dönüşümlerin süreklilik arz ettiği ve mutlaka belirli bir dönemle açıklama bulduğu bir süreçtir (Doğan,2008: 342). Çeşitli boyutları olan globalleşme sürecinde toplumlar birbirleriyle ekonomik, sosyal, politik ve kültürel anlamda karşılıklı olarak ilişki içerisindedir. Toplumlar globalleşmenin dayatmasıyla mevcut durumlarını değiştirmek isteyebilirler. Politik olarak mevcut durumdan başka bir duruma geçerek farklılaşmaya "politik değişim" denir. Sarıbay'a göre bu farklılaşma belli bir hedefi veya yönü tayin etmediği için politik gelişme kavramına tercih edilebilir. Çünkü söz konusu durum farklılaşması konjonktürel olarak "ilerleme" ya da "bozulma" şeklinde algılanabilir. Değişimin farklı şekillerde algılanmasına örnek olarak Sovyetler Birliği örneği verilebilir. 1917 Sovyet Devrimi bir politik değişimdi ve o günkü koşullarda bu bir ilerleme olarak algılandı. Yakın geçmişte Sovyetler Birliğinin dağılması olayı da politik bir değişimdi

ancak bu olay 1917'de mevcut politik kültürün biçimlendirdiği insanlar için bir bozulma sayılacaktır (Sarıbay, 2000:200-201).

"Politik değişim" ile bir politik sisteme özgü iki tür değişim kastedilir. Bunlar, sistemin kendi içinde değişmesi ya da o sistemin yerini başka bir sistemin almasıdır. Sistem-içi değişimde politik sistemin lider kadrosu ve kamu politikalarının içeriği değişir ancak sistemin yapıları, inanç sistemi ve temel politika meselelerine yaklaşımı özünde aynı kalır. Buna karşılık yapı, inanç sistemi ve temel politika meselelerine yaklaşım köklü bir değişime uğruyorsa bu durumda sistemler-arası değişimden bahsedilir. Değişimi gerekli kılan faktör, o toplumun politik kültürünün dünya toplumlarının politik kültürleriyle temas kurmasıdır. Bu bağlamda Türkiye örneği verilebilir. 1980'lerden günümüze dünya konjonktürünün Türk politik kültürüne dayattığı algı değişimi ile 1930'larda devlete atfedilen önem, "devletin küçültülmesi" gerektiği yönünde değişime uğramıştır (Sarıbay, 2000:204).

Değişim, kaçınılmaz bir olgudur. Değişimin yaşandığı süreç toplumsal ve siyasal alanlarda karmaşıklaşmaktadır. Kaçınılmaz olan değişim, meşrulaştırılması, yönetilmesi ve hatta yer yer gizlenmesi gereken sancılı bir sürece de dönüşebilmektedir. Türk siyasi hayatında değişim meselesi "yapısal" ve "aktörler" olmak üzere iki düzlemde karşımıza çıkar. Yapısal düzlemde değişimin meydana geldiği başlıca alan olarak siyasal merkezi ele alır ve siyasal merkezdeki değişimin 19.yy Batılılaşma hamleleriyle birlikte başladığını belirtir. Cumhuriyetle birlikte, siyasal merkezin bu değişim süreci kurumsallaşmış, bu kez de toplumsal ve kültürel gerçekliklerin değişim meselesi gündeme gelmiştir (Altun, 2015).

Yapısal düzlemde değişim hususunda Zürcher de, 19.yy Osmanlı reform çabalarını ele almıştır. Osmanlı'da Sultan II.Mahmut ile başlayan reform çabalarının merkezinde modern bir ordunun kurulması yoluyla merkezi devletin güçlendirilmesi bulunmaktaydı. Zürcher, yapılan tüm reformları bu amacın araçları olarak yorumluyordu. O'na göre, yapısal değişimin odağında öncelikle var olan yerleşik düzenin kaldırılarak yerine modern ve etkin bir merkez ve taşra bürokrasisinin yerleştirilmesi amacı vardı. Geleneksel yapıdan modern bir bürokrasiye geçiş için de yeni idari ve adli düzenlemeler yaparak amacını gerçekleştirmek istemişti (Zürcher, 2008:67-68).

Türk siyasal hayatında değişimlerin içeriği, biçimi ve hızı farklı siyasal tasavvurları, ideolojik pozisyonları ve siyasal kimlikleri de beraberinde getirmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ve Demokrat Parti (DP), Türk siyasetinin farklı sosyo-politik gerçeklik zeminlerini temsil etmiş geleneklerdendir. CHP geleneği değişimin yukarıdan aşağıya, külli, hızlı ve bir model eşliğinde yürütülmesi gerektiğini savunmuştur. DP geleneği ise değişimin aşağıdan yukarıya, parçalı, tedrici ve özgün bir biçimde sürdürülmesi gerektiğini söyleyenler tarafından temsil edilmiştir. Temsil pozisyonunda bulunan aktörler değişmekle beraber, iç içe geçişler de sıklıkla yaşanmıştır. Bu ise değişimin aktörler düzleminde yaşanmasıdır (Altun, 2015).

1.2. Siyasal Değişimdeki Temel Etkenler ve Öncüller

Siyasal yapı, toplumsal yapının özel bir hali olup yönetim şeklinin insanlar arasındaki otorite ilişkileri sonucunda ortaya çıkmasıyla oluşur. Toplumsal yapı ile kültürel ve siyasal yapılar arasında bir etkileşim süreci meydana gelir ve aynı zamanda toplumsal yapı da kültürel ve siyasal yapılardan etkilenir. Kongar'a (1981:54) göre "toplumsal değişme" terimini, toplumsal, kültürel ve siyasal alanları kapsayan değişmeyi belirten bir terim olarak ele alabiliriz.

Doğal, demografik, ekonomik, kuramsal ve kültürel etkenler siyasal değişmeye ayrı ayrı katkı yaparlar. Hangi etkenin belirleyici olduğu ya da öncelik taşıdığı hususunda farklı görüşler mevcuttur. Siyasal değişmeye neden olan koşullar kadar, mevcut ortamda değişime öncülük eden toplumsal güç ya da güçler de önemlidir. Öncülüğün toplumsal sınıflarda mı, yoksa siyasal seçkinlerde mi olduğu konusunda da farklı görüşler vardır. Bunun yanı sıra siyasal değişimi ne toplumsal değişimden bağımsız olarak ele alabiliriz ne de sadece toplumsal-ekonomik değişim tarafından belirlenen bir uzantı sayabiliriz (Kışlalı, 1998:143).

Siyasal sistem, Duverger'nin (2011:275) deyimiyle, toplumsal sistemin değişik ögelerinin birbiriyle uyuşmasını sağlayan genel bir çerçeve olup, sistemin ilgilendiği alanlar iktidar kurumları, devlet aygıtı ve devletin eylem yollarıdır. Toplumsal değişime dolayısıyla bununla bağlantılı olarak siyasal değişime öncülük edenin ekonomi olduğunu savunan temel bir görüş vardır. Ekonominin yanı sıra toplumsal sınıflar, ideolojiler, siyasal etkenler ve aktörler de değişimde rol alan etkenlerdir.

1.2.1. Ekonomik ve Siyasal Etkenler

Ekonominin toplumsal değişimde belirleyici ya da egemen etken olduğunu savunan kuramlardan belki de en önemlisi Marksizm'dir. Marksist anlamda üretim güçlerinden, ya da batılı anlamda teknik-ekonomik gelişme düzeyinden bahseden modelin temelinde üretim güçlerinden doğan üretim ilişkileri bulunur. Üretim ilişkileri ise Marksistlere göre sınıf ilişkileridir. Siyasal aygıt ve ideolojiler de, üretim güçleri ve onların yarattığı sınıflarca belirlenen üst yapıların belli başlı ögelerindendir (Duverger,2011:265). Üretim biçimi siyasetin de içinde bulunduğu bir dizi kurumu kendi gerekleri doğrultusunda biçimlendirir. Yine "*ekonomik gelişmişlik düzeyi*" ne öncelik verenlere göre, siyasal kurumlar ekonomik gücü elinde bulunduran egemen sınıfın gereksinmelerine göre ve o sınıfın ayrıcalıklarını koruyacak biçimde oluşur (Kışlalı,1998:144).

Duverger, siyasal aygıtın, görünüşte olsa bile, ideolojilerin belirlediği ilkelerin bir sonucu olarak ortaya çıktığını savunur. Bu bağlamda örnek olarak batının siyasal aygıtlarının liberal ideoloji öğretilerinin etkisi altında şekillendiğini, sosyalist devletlerin de sosyalist ideolojinin etkisiyle oluştuğunu söyler (Duverger, 2011:266). Her iki sistem için de ideolojiler sistemin kendisinden önce ortaya çıkmış olup öğretileri ile sistemlerin oluşumuna katkıda bulunmuştur.

Yine Duverger'e (2011:265) göre, hukuksal aygıtı da içeren siyasal örgütlenmeler, otorite rollerini belirleyen, bu rolleri işgal edenlere iktidar veren ve topluluğun diğer üyelerinin bu iktidara boyun eğmelerini sağlayan kurumlar olarak düşünülebilir. İktidarın el değiştirmesi de siyasal değişmenin önemli aşamalarından biridir (Kışlalı,1998:149).

1.2.2. Toplumsal Sınıflar ve Aktörler

Toplumsal sınıflar ve siyasi aktörler, üstlendikleri öncülük pozisyonları ile toplumsal ve dolayısıyla siyasal değişimi meydana getiren güçlerdendir. Marxizmde, değişme üretim biçimine ve toplumsal sınıflar arasındaki çatışmaya dayalıdır. Bu çatışma, üretim araçları üzerindeki özel mülkiyetten doğar. İşçi sınıfının varlıklı sınıfa karşı verdiği mücadele ise tarihin itici gücünü oluşturur (Kongar,1981; Kışlalı,1998).

Benzer şekilde Marksist kuramcılardan Nicos Poulantzas, değişimde etkili olan kesimi "egemen sınıf" olarak tanımlarken, Ralp Dahrendorf ise değişmenin yönetici kadrolardaki değişimle başladığını savunur. Genel olarak çatışma yaklaşımına göre değerler, toplumdaki gruplar ya da sınıflar arasındaki ilişkilerin ve çıkarların bir sonucu olarak şekillenir (Kongar,1981; Kışlalı,1998).

Değişimde sınıfların yanı sıra etkili olan bir kesim daha vardır. Bu kesim, Pareto'nun "seçkinlerin dolaşımı" teziyle kendilerine önem atfettiği azınlıktaki seçkin kesimdir. Azınlıktaki seçkinler iktidarı belirleme ve yönlendirmede etkili bir güce sahiptir. Pareto gibi Mosca da toplumda seçkinlerin –azınlık- yönetimdeki üstünlüğüne değinmiştir.

Mosca'nın tezi Pareto'nun teziyle özünde aynıdır: azınlık tarafından yönetilmek tüm toplumların özelliğidir. Tarihte sadece iki insan sınıfı vardır: "yönetenler ve yönetilenler" (Slattery, 2014:89).

Kışlalı, seçkinlerin toplumsal-siyasal değişime etkilerinin şu yollarla gerçekleştiğini söyler (Kışlalı,1998:148-149) :

- Seçkinlerin, karar alma süreçlerindeki ağırlıkları
- Seçkinlerin toplumsal kuram ve yaşam koşullarını doğrudan etkileyen kararların alındığı kültürel ve toplumsal psikolojik ortamın yaratılmasına katkıda bulunmaları
- Seçkinlerin düşünce ve davranışlarıyla toplumun belirli kesimlerine bazen de tümüne çekici gelmeleri

1.2.3. Devrim-Evrim-Reform

Devrim

Devrim, tüm toplumsal ve siyasal düzenin genellikle şiddet içeren araçlarla altüst edildiği ve yeni liderlerle birlikte yeni ilkelerin yerleştiği, ender rastlanan ama tarihsel bakımdan çok büyük önem taşıyan olaylardır. Temel anlamı siyasal içeriklidir. 1776 Amerikan ve 1789 Fransız devrimleri tüm modern devrimlerin prototipleridir. İki devrim de siyasal niteliktedir ve her ikisinin sonucunda da iktidar ilişkileri baştan ayağa değişmiştir (Marshall, 2005:353-354). Devrim kelimesi bugün bizim anladığımız anlamına 18.yy

devrimleri- özellikle 1789 Fransız Devrimi- ile kavuşmuştur. Devrim, tamamen yeni bir şey yaratmak, yeni başlangıçlar ve yeni bir düzen için girişimde bulunmaktır (The Cambridge Dictionary of Sociology, 2006: 515).

Sunar'a (2014:6) göre devrim bir sosyal yapıda meydana gelen ani, hızlı ve genellikle zor kullanarak gerçekleştirilen kapsamlı toplumsal değişmelerdir. Devrimsel değişimler hızlı ve dışarıdan fiziksel bir gücün itmesiyle gerçekleşen şiddetli değişimlerdir. Baskıya dayalıdırlar. Toplumun yapısını derinden sarsarak değiştirmesinin yanı sıra değerleri, duyguları, düşünceleri ve kurumları da değiştirerek toplumsal ilişkileri yeniden tanımlar. Aynı şekilde Dunn da, devrimlerin büyük ölçekli, hızlı ve şiddetli bir sosyal değişim şekli olduğunu ifade etmiştir (Dunn,1989: 13).

Bir toplumun devlet ve sınıf yapısının hızlı ve temelden dönüşümünü toplumsal devrim olarak tanımlayan Skocpol, devrimlerin tabandan gelen sınıf temelli ayaklanmalar olduğunu savunur. Toplumsal devrimleri diğer dönüşüm ve çatışma süreçlerinden ayıran özelliği siyasal olanın toplumsal olanla çakışmasıdır. Siyasal devrimler toplumsal yapıları değil, devlet yapılarını dönüştürürler. Toplumsal devrimler ise hem siyasal hem de toplumsal yapıda karşılıklı değişim ve dönüşüm meydana getirirler (Skocpol, 2004: 25-26).

Güngör, devrimin şiddet içeren bir değişim olduğunu meşruluk krizi üzerinden ele alarak devletteki siyasi iktidar değişikliğine vurgu yapar. Böyle bir kriz durumunda artık kurulu düzenin anayasal/yasal oluşunun kendilerine bir şey ifade etmediği geniş toplumsal yığınların varlığı ve bunların düzeni meşru görmeyip yeni bir meşru yönetim arayışı söz konusudur. İktidar değişikliği, devletin uyrukları tarafından devletin içerisinden zorla hükümetin devrilmesiyle olursa devrim meydana gelmiş olur (Güngör, 2007:73-75).

Devrim kavramı hakkında yapılan tanımların çoğunda ortak bazı noktalar bulunmaktadır. Bunlar; değişimin dışsal etkenler tarafından zor kullanarak, birdenbire ve hızlı bir şekilde meydana gelmesidir.

Evrim

Evrim, karmaşık sistemlerdeki temel uyarlanabilen kendini örgütleyici süreçlerden biridir. Belli bir nüfus içerisindeki bir özelliğin seçilim ve yinelenim yoluyla bireysel

taşıyıcılarının sıklık dağılımını değiştirir (Turner, 2006:182). Darwin'in genel evrim kuramına göre türlerin seçilimi ve doğal ayıklanma mutlaka ileriye doğru olan bir süreç değildir. Fakat Viktorya çağı sosyal bilimcilerine göre insan toplumları hep gelişmek zorundaydı, değişim ileriye ve toplumların daha çok uygarlaşmasına doğru gidiyordu. Evrim kuramı ya da evrimcilik düşüncesi 19.yy'da biyolojik analojiye dayalı bir düşünce akımı olarak ortaya çıkmıştır. Bu kurama göre, insan toplumları hep gelişmek zorundaydı, değişim ileri doğruydu ve insan toplumunun daha çok uygarlaşmasına, moral yönden daha iyileşmesine doğru gidiyordu. 19.yy'ın toplum ve siyasal yaşam görüşü bu tür kuramlar ile şekillenmişti. Sosyolojide gerek muhafazakâr gerekse radikal kuramcılar tarafından benimsenen evrimcilik düşüncesi, günümüz Batı düşüncesinin ve sömürgeciliğin de temellerini oluşturmuştur (Marshall, 2005:225-226).

Reform

Reform kavramı Luther ve diğerleri için Latince kökenli *reformatio* sözcüğüne karşılık gelir. Evrensel olarak iyileşme, eski durumdan yeniye geçişe olan ihtiyaç anlamında kullanılır. Reformatio dinsel konularda da çeşitli anlamlara sahiptir. Bunlar; dini daha temiz hale getirmek için yeniden biçimlendirme ve Kıyamet Günü öncesi bir ilerlemedir. Sözcüğün anlamı tarihsel süreç içinde dinsel kökeninin dışında da –düzeltme, restore etme, geliştirme, yenileme gibi, kullanılmaya başlanmıştır (Dixon'dan akt. M. Çakır, 2013:630).

Dönüşümün yavaş yavaş, bir dizi ufak değişimle meydana geldiğini savunanlar da mevcuttur. Bunlar, yavaş yavaş meydana gelen değişimlerin zamanla toplumda büyük ve köklü bir dönüşüme sebep olacağını ve bu değişimlerin de reform olarak kabul edilebileceğini iddia ederler.

Reform hareketlerinin kaynağı Almanya olup 16.yy'da Avrupa'da ortaçağ kilisesine karşı ortaya çıkmıştır. M. Luther ve J.Calvin önderliğindeki hareket kilisenin zenginliğine karşı sorgulamalarda bulunarak Protestanlığın doğuşuna zemin hazırlamıştır. Reform hareketleri zamanla diğer Avrupa ülkelerinde de etkili olmuştur.

Reform, bir toplumun sistemsel, kurumsal ya da kuruluşsal yapılarını var olan toplumsal yapının temeline zarar vermeden değiştiren transformasyon, modifikasyon ya da yeniden

yapılandırmadır. Siyasi pratik ve teoride ise genellikle ilerlemeci değişim ve gelişmeye atılan adımlardır (M. Çakır, 2013:630). Kavramın bugün geldiğimiz noktada olumlu bir anlama sahip olması ilerleme, gelişme ve yenileme gibi unsurları bünyesinde barındırmasıdır. Reform kavramı için yapılan tanımlar birbirinden farklı olmakla beraber tanımlarda ortak birtakım yönler vardır. Bunları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Toplumsal, ekonomik ve kültürel alanlarda iyileştirme, yeniden düzenleme
- Ortaçağ'da kiliseye karşı bir başkaldırı
- İlerleme, restore etme, yeniden yorumlama ve düzenleme, değişim gibi kavramlar

Reform kavramı tanımlamaları kişilerin bakış açılarına bağlı olarak farklılıklar da taşımaktadır. Mesela Schlatter ve Lenin kavramı iktisadi ve sınıfsal çözümlemelere dayandırarak açıklarken, diğer tanımlamalar üst yapısal olarak toplumsal, kültürel ve dini ögeler ile açıklanmaya çalışılmıştır. Literatürde ise yaygın olarak Katolik kilisesine ve Hristiyanlık dinine karşı bir ayaklanma, dini yeniden yorumlama gibi bir algı vardır (M. Çakır, 2013:631).

1.3. Merkez Çevre Teorisi

Değişim, toplumlar için kaçınılmaz bir süreçtir. Sağlıklı bir değişim sürecinin yaşanabilmesi için toplumu oluşturan çeşitli unsurlar arasındaki ilişkinin niteliği önem taşımaktadır. Bağlı'ya (2012) göre değişimin temelinde siyaset vardır ve toplumla siyasetin senkronize bir biçimde değişmesi gerekmektedir. Bunun sağlanabilmesi için de toplum ve devlet arasındaki ideolojik kodların paralel hale getirilmesi şarttır.

Türk siyasal hayatında devlet ile toplum arasındaki ilişkinin seyrine bakıldığında, uzun yıllar belli bir kesime hitap eden bir siyaset tarzının icra edildiğini söylemek mümkündür. Değişim ve dönüşümden yana olan ve çoğulcu bir yapıya sahip olan toplumda, dar bir zümrenin çıkarlarını korumak için yapılan siyaset farklılıkların bütünleşmesini sağlayamamıştır. Toplumun geniş bir kesiminin değişim yönündeki talep ve beklentileri görmezden gelinmiş ve bu durum toplum ve devlet arasındaki mesafenin açılmasına sebep olmuştur. Bu çalışmada, siyasetin merkezine insanı koyan bir anlayışla hareket ettiğini söyleyen AK Parti'nin nasıl bir siyasal değişim meydana getirdiği ve bunun da devlet ile

toplum arasındaki ilişkileri nasıl dönüştürdüğü analiz edilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda kuramsal çerçeve olarak Edward Shils'in "merkez çevre" kuramı kullanılmıştır.

Shils ilgili kuramında, toplumun bir merkeze sahip olduğunu ve merkezi alanın gücünü varlık sebebi olan değerler ve inançlar dünyasından aldığını belirtir. Merkez aynı zamanda, kişiler, roller ve statü sistemi, akrabalık sistemi, siyasi teşkilat gibi çeşitli kurumların faaliyetlerinden oluşan bir eylem alanıdır. Merkezi değerler sisteminin içerdiği değerler toplumun yöneticileri tarafından sahiplenildiği için belirli bir kutsiyete sahiptir. Merkezi değer sisteminin en büyük taşıyıcısı ise devlettir. Böylece merkezin değerleri, toplumun diğer kesimlerine, devlet tarafından, merkezin seçkinleri aracılığıyla yayılmaya çalışılır (Shils'ten akt. Gülener, 2002).

Shils'in ortaya koyduğu merkez çevre kuramı, Şerif Mardin tarafından Türk siyasasını açıklayabilecek bir anahtar olarak kullanılmıştır. Merkez ile çevrenin karşı karşıya gelmesi ve aradaki kopukluğun bir çatışma doğurması, Osmanlıdan itibaren siyasal ve ekonomik yaşamın temel sorunu haline gelmiştir. Mardin (1991:32-36), tıpkı Shils'in kuramında olduğu gibi, merkezin seçkinci bir zümre (soylular) tarafından oluştuğunu ve aynı zamanda bir kültür olgusu olduğunu belirtmiştir. Yine Shils'in merkezinin belli bir kutsiyete sahip olmasına paralel olarak Mardin de, devlet mekanizmasının dolayısıyla merkezin Sultanın yüceliğinin etkisi altında olduğunu savunmuştur.

Merkez çevre ilişkilerinin seyri, 19.yy da Osmanlıda başlayan reform girişimleri ile yeni bir boyut kazanmıştı. Osmanlı reformcularının ulus devlet modeli şeklindeki devlet kurma girişimleri merkezin çevreyle ilişkilerini harekete geçirmişti. Gayrimüslim grupların ve Müslüman öğelerin ulus devlet içinde bütünleştirilmesini ve bu birbirinden farklı öğelerin siyasal sisteme katılımını sağlamak başlıca sorunlardandı. Gayrimüslimlerin ulusal bütünleştirilmesi, Türk reform siyasetinin kurucuları ve Tanzimat ile bir ölçüde gerçekleştirilmişti fakat Müslüman öğeler için bütünleştirme noktasında sorunlar devam ediyordu. Farklı öğelerin siyasal sisteme katılımı ise ancak 20.yy ortalarına doğru gerçekleşecekti (Mardin, 1991: 40).

1923-1946 yılları arasında çevreye (taşra) kuşkuyla yaklaşılıyordu ve çevre potansiyel bir muhalefet alanı olarak görüldüğü için merkez tarafından sıkı bir denetim altındaydı. Çevreyi oluşturan taşra, cumhuriyetin laik amaçlarına hıyanetle özdeşleştirilmişti. Buradan

hareketle, Cumhuriyet döneminde öncelikli olarak dil sorunlarına, kültür konularına ve tarih mitoslarına neden önem verildiğini anlamak mümkündür. Merkezin çevre ile ilişki kuramamasının nedenlerinden biri de modernleştirme yöntemiyle ilgiliydi. Buradaki sorun, Osmanlı toplumsal yöneticiliğinin temelini de oluşturan, yasalar koyarak tepeden inme bütünleştirmeyi sağlamaya çalışmaktı. Oysaki toplumun yeniden kurulmasını sağlamak için modernleştirmenin kitleleri harekete geçirecek devrimci ve harekete geçirici yönü Kemalist rejim tarafından dikkate alınmamıştı (Mardin, 50-53).

Merkez ile çevre arasında Osmanlıdan başlayarak Cumhuriyet dönemi Kemalist rejim politikalarıyla ortaya çıkan karşı karşıya gelme ve kopukluk, Menderes döneminde Demokrat Parti'nin çevre ile özdeşleşmesi ile yumuşamıştı. Fakat 27 Mayıs 1960 darbesi ile merkez çevre kutuplaşmasının, düzeni korumak isteyenler ile değişimden yana olanların çatışması haline evrildiğini söylemek mümkündür.

Türk siyasal hayatında uzun yıllar önemli bir sorun olarak var olan devlet ile toplum arasındaki mesafenin, değişen dünya düzenine uygun gerekli değişimin gerçekleştirilememesi sebebiyle arttığı görülmüştür. 21.yy'a girerken Türk siyasetinin içinde bulunduğu krizin ancak değişim yönünde siyaset yapılarak aşılacağı aşikardı. Mevcut kriz ortamında toplumun talep ve beklentilerini doğru okuyup siyaseti bu yönde dizayn edecek partilere ihtiyaç vardı. AK Parti, bu ekonomik ve siyasal kriz ortamında reformcu ve değişimci bir siyaset izlediğini beyan ederek toplumsal dönüşümü gerçekleştirme iddiasıyla yola çıktı. Bu çalışmada AK Parti'nin siyasal, ekonomik ve toplumsal alanlarda nasıl bir değişim meydana getirdiği ve hayata geçirilen uygulamaların reform niteliğinde olup olmadığı incelenmeye çalışılmıştır. Analiz yaparken merkez çevre kuramından yola çıkarak meydana gelen değişimlerin devlet ile millet arasındaki mesafeyi ne yönde etkilediği de araştırılmaya çalışılmıştır.

1.4. Bir Siyasal Değişim Hareketi Olarak Milli Görüş Hareketi

Milli Görüş Hareketi, Türk siyasetinin ilk ve en önemli bağımsız siyasi hareketi olarak kabul edilmektedir. İslamcılığın harekete dönüştüğü bir konjonktürde hem doktriner hem de pratik olarak İslamcı söylem ve siyaset yürütmüş olan Türkiye İslamcılığının özgün bir motifidir (Nebati, 2014:138-139). MGH'nin fikri temelleri 1967 yılında atılmış, başlangıcıysa 1969 genel seçimlerinde Necmettin Erbakan ve bir grup arkadaşının bağımsız aday olmasıyla verilmiştir (rusencakır.com). Bu İslami hareket 1970 yılında Milli Nizam Partisi (MNP) adıyla kendi partisini kurdu ancak kısa bir süre sonra dini siyasete alet etmekle itham edilerek Anayasa Mahkemesi tarafından kapatıldı. Erbakan, kapatılan MNP yerine 1972 yılında Milli Selamet Partisini (MSP) kurarak Türk siyasetinde çeşitli koalisyon hükümetlerinde yer aldı.

Milli Görüş geleneği olarak adlandırılan görüşün temsilcileri olan bu partiler bir yandan İslamcılığı yeniden aktif siyasete taşıma şansını elde etmişler, diğer yandan "Batı-Yahudi-Mason" ittifakıyla özdeşleştirdikleri büyük sermayeye karşı, sınıfsal tabanlarını oluşturan çevre esnaf ve tüccarları güçlendirecek ekonomik yeniliklerin vaatlerini vermişlerdir (Koyuncu, 2014:49). Kahraman'a (2007:88) göre bu, taşranın taşra olarak yaşadığı ekonomik dönüşümü üstlenen, ona motor/lokomotif olacak bir harekettir. Erbakan'ın MGH'i küçük burjuva bir sınıfsal tabana sahipti. Seçmenlerini ise Sünni-Müslüman çiftçi kitlesi ile taşra, şehir ve kasabalardaki küçük burjuva esnaf, küçük tüccar ve zanaatkârlar oluşturuyordu. MGH laik-Kemalist devletin politikalarına karşı sınıf temelli bir başkaldırıyı temsil ediyordu. MGH yalnızca Kemalist politikaların kültürel anlamda bir eleştirisi değildi, Kemalist ekonomi politikalarını da eleştiriyordu. Bu eleştiri ise Muhafazakâr modernleşmeyi, yani İslamiyet ile birlikte modern olmayı amaçlıyordu (Yavuz, 2011:68-69).

MGH'nin adında da kendisini ifade etmiş olduğu "milli" olması modernleşmenin tümden reddedilmesi anlamına gelmemektedir. Nebati'ye (2014:139) göre hareketin itirazı, birebir Batının taklit edilmesine dayalı, keskin ve ezici bir tabiatı olan modernleşmeyeydi. Batının teknoloji ve bilimine dair gelişmelerden faydalanmakta bir sakınca görülmemekteydi. Erbakan modern olmak ile sanayileşme, daha iyi sağlık hizmetleri, daha fazla teknoloji ve Türk-İslam değerlerinin özümsenmesi yoluyla daha iyi hayat şartlarını kastediyordu (Yavuz, 2011:69). Milli Görüşün sıklıkla başvurduğu "millilik" yaklaşımı ulusçu bir

yaklaşımdan ziyade "aynı inanç etrafında bir araya gelen topluluk" bağlamında kullanılmaktadır (Sarıbay, 2005:581). Erbakan, Milli Görüş'ün vatanın ve milletin bölünmez bütünlüğüne ve tüm memleket evlatlarının kardeş bilinmesi temel prensibine dayandığını savunmuştur. Milli Görüş, O'nun tabiriyle Türk milletinin kendi bünyesine uyan normal elbisesi ise dışardan gelme solcu, liberal görüşler de başkasının elbisesini giymek demekti. Solculuk, sağcılık, liberallik gibi görüşler eksik görüşlerdir (Erbakan, 2014:174).

MGH lideri Erbakan, hareketi ortaya çıkaran sebepleri ve mücadelelerini anlamak için, yaşadığımız dünyayı ve mevcut dünya düzeninin ortaya çıkışını bilmemiz gerektiğini belirtir. O'na göre "Yeni Dünya Düzeni" tek kutuplu bir sömürü ve tahakküm düzeniydi ve bütün dünya bu düzen ile küresel egemenlere itaat etmeye mecbur hale getirilmişti. Bugünkü dünyanın küresel kuruluşları olan BM, Dünya Bankası, IMF, AB ve NATO gibi teşkilatların hepsi insanlığın ifsadı için çalışmaktadır. Bu durumdan kurtuluş ise dünyanın batılın egemenliğinden kurtarılıp Hak çerçevesinde yeniden tanzim edilmesi ile mümkündü. Bu hususta Türk milletine yaraşan ise Müslüman ülkelerle adil, Hakk'a dayalı bir birlik kurarak hem Batı'ya hem Doğu'ya örnek olmaktır (Erbakan, 2014:89-120).

1970 yılında Erbakan tarafından kurulan MNP, hareketin ilk siyasi partisi olup partinin programında yer verdiği gayeler bize MGH'nin temel unsurları hakkında bilgiler sunmaktadır. Programda sıklıkla "Ahlak ve Fazilet", "Maddi ve Manevi Kalkınma", "Hak ve Hakikat", "Ahlaki Nizam", "İlim ve Medeniye t" gibi değerler üzerinde durulmuştur. Ahlak ve Fazilet'in toplumun her alanında nizam kurucu unsur olarak yerleşmesi, partinin ve dolayısıyla hareketin temel hedeflerinden biri olmuştur (MNP programı, tbmm.gov.tr).

Erbakan, 1974'te Bülent Ecevit liderliğindeki CHP ve 1975-1977 arasında Süleyman Demirel'in Adalet Partisi (AP) ile koalisyon hükümetlerini kurmuştur. Yavuz'a göre Erbakan ve etrafındakiler, katı laiklik nedeniyle İslami talepleri ve kimlik siyasetini özel olarak bir dil kullanmadan tartışmaya başladılar. MGH, milletin ekonomik ve manevi gelişiminde devletin rolünü vurguluyor, aileye dair muhafazakâr bir yaklaşımı sahiplenerek yeni bir Müslüman Türk nesli yaratmak için devletin dini eğitim vermesi gerektiğini savunuyordu (Yavuz, 2011:69).

MGH ideolojisi Türk siyasi hayatında 1970'ten günümüze farklı isimde birçok parti tarafından temsil edilmiştir. Bu partiler çeşitli sebeplerden ötürü kapatılmış ancak hareket kendinin yeni bir parti olarak devam ettirmiştir. MGH uzun yıllar boyunca dönüşüme uğramış ve nihayetinde bünyesindeki genç kuşak siyasetçilerin Erbakan'ın otoriter tavrına tepki vermesine şahit olmuştur.

MGH, Yavuz'un ifadesiyle kendisini demokratik fikirlere ve uygulamalara karşı bağışık kılamamıştı. Hareketin çatırdamasında ideoloji, kuşak farkı ve sınıf farklılıkları önemli bir rol oynamıştı (Yavuz, 2011:98). Bu süreç, Fazilet Partisi'nin (FP) içindeki reform yanlısı ve daha genç kesiminin partiden ayrılarak 2001 yılında AK Parti'yi kurmasıyla yeni bir dönemin başlangıcına yol açmış oldu.

2. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE 2002 ÖNCESİ SİYASAL DEĞİŞİM VE DÖNÜŞÜM SÜRECİ

Türk siyaseti, Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılışından itibaren önemli değişim ve dönüşüm dönemleri yaşamıştır. Osmanlı'da devleti çöküşten kurtarmak için yapılan Tanzimat reformları, Cumhuriyetin kurulmasından sonra devlet eliyle gerçekleştirilen reformlar, İkinci Dünya Savaşı'ndan Türk demokrasisinin güçlenmesi adına çok partili hayata geçiş, 1980'lerde Turgut Özal ile değişen ekonomik yönelimler, 2001 yılındaki siyasi ve ekonomik kriz ve sonrasında AK Parti'nin kuruluşu, Türkiye'nin toplumsal, kültürel ve siyasal anlamda değişim ve dönüşümüne neden olan başlıca gelişmelerdir. Yavuz'a (2011:51) göre, modern Türkiye tarihi, devletin "modernleştirme" çabaları ve çevre güçlerin devleti yeniden tanımlama gayreti arasındaki gerilimin hikâyesidir.

Bu bölümde Türk siyasetinde değişimin yaşandığı önemli dönemlerden bir bölümü incelenerek nasıl bir dönüşüm meydana geldiği analiz edilecektir. Analiz yapılırken Türk siyasetindeki güçlü devlet geleneğinin önemli bir faktör olarak göz önünde bulundurulması değişim ve dönüşümü anlamak açısından faydalı olacaktır.

2.1. Çok Partili Hayata Geçiş

İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra Türkiye'de ekonomi, siyaset ve dış ilişkiler gibi alanlarda köklü değişiklikler yaşanmıştır. Demokrasinin ve siyasi alanda modernleşmenin başlangıcı olan çok partili hayata geçiş ve 1950-1960 yılları arası dönem değişimde etkili olmuştur. Değişimi gerekli kılan ve tetikleyen diğer unsurlar ise demokratikleşme yönündeki dış baskılar ve sosyo-ekonomik baskılardır.

Batı dünyasındaki liberal-demokratik düzenlerin İkinci Dünya Savaşı'nda faşizme karşı elde ettikleri zafer, çok partili hayata geçişin önemli etkenlerinden biri olmuştur. Çünkü bu tarihi gelişme, mevcut iktidardaki Kemalist kadroların Batı ve kendi ülkeleri hakkındaki eğilimlerini yeniden biçimlendirmiştir. Ayrıca bu süreçte 1930 ve 1940'ların siyasal söyleminden farklı olarak "demokrasi" vurgusunun öne çıkması da geçiş için zemin hazırlamıştır (Özkazanç, 2012: 96-97).

1938-1946 yılları arasındaki dönemde İnönü Cumhurbaşkanı olarak görev almıştı ve totaliter tek parti rejimi iktidardaydı. İkinci Dünya Savaşı'nın sebep olduğu ekonomik sıkıntılar bu dönemin en önemli sorunlarından biriydi. Ayrıca demokrasiye geçiş yönündeki çabalar da döneme ve Türk siyasetine damga vuran önemli gelişmelerdendi. Savaş, Türkiye dâhil tüm dünyayı siyasi, sosyal ve iktisadi açından oldukça etkilemiş, bazı ülkelerde rejim değişikliklerine yol açmıştır.

İnönü devrinde Türkiye'yi derinden etkileyen ve siyasi rejimin zayıflamasına sebep olan başlıca etken ekonomiydi. Tedbir amaçlı asker sayısının artırılması, savaş nedeniyle pek çok temel ihtiyaç maddesinin karaborsaya düşmesi, enflasyonun hızla artması halkta rejime karşı hoşnutsuzluğa sebep olmuştur. Rejimin sevilememesinde merkezi devletin, nüfusun büyük kısmını oluşturan kırsal kesim üzerindeki etkili denetimi ve halkın inancını ifade şekillerinin devletin laiklik temelindeki politikaları ile bastırılmış olması büyük rol oynamıştı. 1945 yılına gelindiğinde CHP yönetim krizine girmiş ve eski tek parti sisteminin sonsuza dek sürdürülemeyeceği açığa çıkmıştı. Gerilimlerin farkında olan İnönü, bir miktar siyasal liberalleşmeye ve bir emniyet supabı olarak siyasal muhalefetin oluşmasına izin vermek zorunda kaldı. CHP'yi militarist ve otoriter rejimden uzaklaştıran başka faktörler de mevcuttu. Bunlar; Türkiye'nin soğuk savaş döneminde Batı Bloku içinde yer almak istemesi, parti içinde artan muhalif eğilimler ve demokrasinin Cumhuriyet projesinin hedeflerinden olmasıdır (Günal, 2013; Karpat, 2013; Zürcher, 2008).

İkinci Dünya Savaşı'ndan egemen dünya gücü olarak çıkan Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Haziran 1947'de Avrupa ülkelerine ekonomik destek için Marshall Planı'nı açıkladı. Türk liderleri de Amerika'nın siyasal ve askeri desteğinden yararlanmak için Amerikalıların çok önem verdiği demokrasi ve serbest girişim gibi uygulamalara titizlikle uymanın Türkiye için yararlı olacağını anlamışlardı. İnönü, 1945 yılında gençlik bayramında yapmış olduğu konuşmada savaşın sebep olduğu tedbir ve sıkıntılar kalktıktan sonra demokrasi prensiplerinin siyaset ve fikir hayatında daha geniş hüküm süreceğini belirtmiştir (Zürcher, 2008:306-310).

Çok partili hayata geçiş yönünde atılan ilk adım 6 Haziran 1945'te Nuri Demirağ tarafından Milli Kalkınma Partisi kurulması olmuştur. Bu gelişmenin ardından bir diğer partinin yani Demokrat Parti'nin (DP) 7 Ocak 1946'da kuruluşu ile demokrasiye geçiş çabaları devam etmiştir. DP, CHP içinden gelen ve CHP'nin bazı politikalarına muhalif

olan vekiller (Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Celal Bayar) tarafından kurulmuştu.

Partinin kuruluş sürecindeki ilk basamak, dört kurucunun Haziran 1945'te TBMM'de görüşülen bir yasa için verdikleri ve *Dörtlü Takrir* olarak bilinen önergedir. Kurulduktan sonra hızla örgütlenmeye başlayan DP, kendisinden endişe duyan CHP'nin bazı demokratik ödünler (Milli Şef unvanının kaldırılması, üniversite özerkliği, tek dereceli seçimin kabul edilmesi gibi) vermesine yol açmıştır (Sevinç, 2012: 39).

Uzun yıllar Türk siyasal hayatının tek bir partiden ibaret olması ve yönetimde tek parti rejiminin bulunması çok partili hayata geçişle sona ermiştir. DP, kısa sürede halkın teveccühünü kazanmış ve iktidarın güçlü bir adayı olarak seçimlerde CHP ve kurulan diğer partiler ile yarışmıştır. Demokrasinin hayata geçirilmesi ve siyasi modernleşme ancak halkın temsilcisi ve sözcüsü durumundaki siyasi partiler aracılığıyla mümkündü. Dönemin siyasi aktörleri mevcut gereklilikleri hissederek adım atmış, kurdukları partiler ile siyaset kurumunun işlemesini olanaklı kılmıştır.

DP, 1950 yılında elde ettiği seçim zaferiyle Türk siyasetinde bir dönüm noktası oluşturdu ve 1960 yılına kadar kesintisiz on yıl iktidarda kaldı. 1950'deki hükümet değişikliği sadece iktidarın el değiştirmesi olarak değil aynı zamanda o zamana kadar mevcut olan siyasetin devletçi siyasetten farklı olarak halka dayanmaya başlaması olarak değerlendirilebilir (Sarıbay'dan aktaran Göktepe, 2014: 363).

DP döneminde Türk siyasetinde meydana gelen değişimleri ve bunların sosyo-ekonomik yansımalarını şu şekilde özetlemek mümkündür (Göktepe, 2014; Karpat, 2013):

DP'nin "altın yılları" olarak değerlendirilen 1950-1954 dönemi: Siyasal ve ekonomik hayatta pek çok ilk gerçekleşmiştir.

- DP'nin iktidara gelişi geniş bir halk hareketiyle olmuştur.
- DP'nin geliştirdiği ve uyguladığı metotlar mevcut siyasal mücadele usullerini kökten değişime uğratmıştır.

- Türk halkı Türk tarihinde ilk defa aşağıdan yukarıya bir anlayışla yöneticilerini değiştirmiş, halk yönetimdeki gücünü kavramış ve iktidarın gerçekleştirdiği siyasi icraatların, kendisinin günlük yaşantısını etkilediğini fark etmiştir.
- Siyaset, seçkinler uğraşı olmaktan çıkarak geniş halk kitlelerine ulaşmış ve bürokratik-baskıcı devlet geleneğinin yumuşamasına ve milli bir ticaret-sanayi burjuvazisinin doğmasına da yol açmıştır.
- Devlet ile toplumu birbirine yaklaştırmak ve tek yönlü laikliğin aşırı uygulamalarının önüne geçmek için bazı teşebbüslerde bulunulmuştur. Bunlar; ezanın Türkçe okutulmasına son verilerek eskiden olduğu gibi Arapça okutulmasına geri dönülmesi, Osmanlı devlet adamlarının türbelerinin halka açılması, daha sonra din eğitimi verecek olan İmam Hatip okullarının açılması ve mevcut okullarda din derslerinin okutulması ve çocuklarını din dersine sokmak istemeyen velilere özgürlük tanınması gibi uygulamalardır.
- Tarımda makineleşme, mevsimin olumluluğu, hasadın iyi geçmesi, yol yapımı ile ürünün pazara kolay ulaştırılması ve ürünün yüksek değerlerde alıcı bulması gibi faktörlerin etkisiyle ülke nüfusunun yaklaşık %80'ini oluşturan kırsal kesim para kazanmaya başlamıştır.
- Ucuz kredi imkânı ile tarım sahalarında artış yaşanmıştır.
- Tarımda makineleşmenin bir neticesi olarak şehirlere göç başlamıştır. Bu durum sosyal yapının hızla değişmesine yol açmıştır.
- Türkiye, NATO'ya üye olmuştur.
- ABD'den alınan askeri ve ekonomik mali yardımlar hükümetin elini güçlendirmiş ve yatırımlarda büyük bir artış meydana gelmiştir.

1954-1957 dönemi: Bu dönem demokratik haklar ve özgürlükler alanında geriye dönüşün işaretlerinin olduğu ve toplumsal hoşnutsuzlukların baş gösterdiği bir dönem olarak değerlendirilir.

- 6-7 Eylül Olayları, İspat Hakkı, Hürriyet Partisi, 29 Kasım 1955 DP grubu toplantısı gibi pek çok önemli hadise gerçekleşmiştir.
- Millet, siyasette belirleyici rolünü sermayeye bırakmıştır.
- Siyasi gücün sermayeye geçişi milleti aktörlükten figüranlığa dönüştürmüştür.
- Seçim başarısından etkilenen Menderes, kendine karşı parti içinde ve üniversitelerde oluşan muhalefeti susturmak için tedbirler almıştır.

- İktidar-Muhalefet arasındaki mücadele henüz iyice yerleşmemiş olan Türk demokrasisini sarsarak ülkenin kalkınma hızının yavaşlamasına sebep olmuştur.
- 6-7 Eylül olayları ile başlayan süreçte DP'nin; basına sınırlamalar, üniversitelere doğrudan siyasi müdahaleler gibi kısıtlayıcı ve baskıcı politikaları önemli bir kitlenin partiden desteğini çekmesine yol açmıştır.

DP, iktisadi alandaki çabalarına karşılık çok partili sistemi ve genel olarak demokrasiyi güçlendirmeyi ihmal etti. Sağlam bir demokrasi düzeni kurmak için yola çıkan parti, iktisadi kalkınmayı önceleyerek demokrasi ve hürriyet sorunlarını ikinci plana itti. Bütün eksiklerine rağmen partinin iktisadi politikası, iş görme arzusu ve dinamik ruhu; toplum ve birey hayatında yeni bir devir açtı (Karpat, 2015:497-506).

Türk siyaseti, hiç kuşkusuz çok partili hayata geçişle birlikte önemli bir değişim sürecine girmiştir. Bu değişimde, 1950 seçimiyle farklı sınıfların ve geniş halk kitlesinin desteğini alan DP'nin iktidara gelmesinde- Kışlalı'nın deyimiyle iktidarın el değiştirmesi, DP'nin siyasi ideolojisi, mevcut koşullar ve ekonomik faktörler etkili olmuştur. Menderes dönemine kadar Türk siyasetine hâkim olan baskıcı devlet geleneğinin ve devlet ile halk arasındaki kopukluğun DP ile yumuşadığını söylemek mümkündür. Menderes dönemi başlangıcında halkın ihtiyaçları ilk defa dikkate alınmış fakat sonraki dönemlerde demokratik hedeflerden uzaklaşılmasıyla toplumsal hoşnutsuzluklar ortaya çıkmıştır. Demokrasi ve iktisadi kalkınmanın birbirine bağlı ve eş zamanlı olgular olduğunu kabul edersek, iktisadi kalkınmayı önceleyen DP için değişim sürecinin sorunlara yol açması da kaçınılmaz olmuştur.

2.2. 1980 Sonrası Değişim ve Dönüşüm

Türk siyasi hayatında 1946 yılında çok partili hayata geçişle başlayan demokratikleşme çabaları 1960'da askeri darbeyle ve 1971'de de askeri muhtırayla kesintiye uğrayarak devam etmiştir. Askeri darbelerden biri de 1980 yılında Genelkurmay Başkanı Kenan Evren'in başkanlığında vuku bulmuştur. Askerin devlet yönetimine tamamen el koyduğu askeri yönetim dönemi 12 Eylül 1980 tarihi ile demokratik seçimlerin yapıldığı 6 Kasım1983 tarihi arasında yaşanmıştır.

Akgün'e (2014) göre, 1980'e gelindiğinde askeri bir darbeyi içeride ve dışarıda meşru kılacak ekonomik, siyasi ve askeri şartlar gerçekleşmişti. Uluslararası ortam, anarşi ve terörün tırmanması, siyasi istikrarsızlık ve derinleşen ekonomik kriz gibi nedenler darbe için uygun ortamı hazırlamıştı. Ayrıca 1970'lerdeki ideolojik farklılaşmalar ve onun yol açtığı silahlı çatışmalar da 12 Eylül yönetimine yol açan önemli gelişmelerdi (Çaha, 2014).

Ülkemizde 1950'den bu yana sık sık meydana gelen yönetim krizleri, askeri müdahaleler ve yeniden demokratikleşme hareketleri, siyasal demokrasi geleneğinin yerleşmesini ve kökleşmesini olumsuz yönde etkilemiştir. Siyaset, 1971 muhtırasından sonra uzun yıllar istikrara kavuşamamıştır. 12 Eylül askeri darbesini yapanların hedefi, Evren'in ifadesiyle, yozlaşmış ve işlemeyen demokrasi yerine bir daha kazaya uğramayacak bir siyasal sistem kurmaktı (Akgün, 2014).

Üç yıl süren askeri yönetim döneminde Milli Güvenlik Konseyi'nin (MGK) yasama yetkisini eline almasıyla birçok yasa değişikliği hayata geçirilmiştir. Ayrıca yine askerler tarafından bir anayasa yazılarak 1982 yılında uygulamaya konulmuştur. Askeri yönetim dönemi getirdiği yasaklar ve uygulamalarla bundan sonraki dönemleri de oldukça etkilemiştir.

1983 yılındaki seçimde Turgut Özal'ın kurmuş olduğu Anavatan Partisi (ANAP) %45.5'lik bir oy alarak tek başına iktidara geldi. Özal'ın hükümeti ile üç yıl süren askeri yönetim sona ermişti ancak Akgün'ün deyimiyle, Evren'in cumhurbaşkanı olması ve eski MGK üyelerinin Cumhurbaşkanlığı konseyi üyeleri olarak altı yıl daha görevlerine devam edecek olmaları nedeniyle, ordunun sivil siyaset üzerindeki vesayeti daha uzun süre devam edecekti (Akgün, 2014). Kongar'a (2007) göre ise Özal dönemi, 12 Eylül'ü yapan askerlerin istediği biçimde, darbenin sivil bir uzantısı olarak gelişmişti.

Özal döneminde (1983-1991) Türkiye'de siyasi, iktisadi ve toplumsal açılardan önemli bir kırılma yaşanmıştır. Hem İstanbul hem de Anadolu sermayesinin desteğini alan Özal, geleneksel yönetim anlayışını değiştirmiştir. Bu yönetim anlayışı kamu yönetimi alanında daha önce görülen reformlardan farklı olarak, ekonomik, siyasal ve sosyal temellere dayanan, topyekûn bir değişim gösteren, bürokratik olmayan, piyasa esaslı, vatandaşın müşteri olarak algılandığı ve müşteri tercihli bir kamu hizmeti sunan bir ideal sistem öngörmüştür (Ataman, 2014; Çevikbaş'tan akt. Kösecik, 2015).

Turgut Özal, 45. Türkiye Cumhuriyeti Hükümeti Başbakanı olarak mecliste yaptığı bakanlar kurulu programının okunması konuşmasında seçim zaferini, partisinin siyasi kimliğini ve iktisadi hedeflerini şu şekilde dile getirmiştir (Özal, 1983):

> 1983 yılı inşallah Aziz Milletimizin yepyeni bir kalkınma ve ilerleme hamlesinin başlangıcı olarak anılacaktır. 6 Kasım seçimlerinde Yüce Türk Milleti o yanılmaz sağduyusu ile demokratik nizama olan inancını en güzel şekilde ortaya koymuştur. Hükümetimiz milliyetçi ve muhafazakâr, sosyal adaletçi, rekabete dayalı serbest piyasa ekonomisini esas alan bir hükümettir. İktisadi gelişimin hızlandırılması, sosyal dengenin iyileştirilmesi, gelir dağılımı farklılıklarının azaltılması, bölgeler arası gelişmişlik farklılıklarının asgariye indirilmesi, fakirliğin kaldırılarak refahın yaygınlaştırılması iktisadi gelişim politikamızın esaslarını teşkil eder.

Çaha'ya göre, Özal'ın savunduğu üç özgürlük (dinsel, siyasal ve ekonomik) 1980'ler boyunca Türk siyasi yaşamına yeni bir renk ve soluk kazandırmıştır. 1970'li yılların toplumun tümünü ilgilendiren genel söylemleri, 80'li yıllarda yerini spesifik konulara bırakmıştır. Hava kirliliği, sağlık, turizm, çevre, insan hakları, dinsel haklar, etnik haklar ve kadın hakları gibi konular ve bu konularla ilgili talepler, siyasetin yapıldığı yeni alanlar olmuştur. Çaha, 1983-1991 arasında tek başına iktidar olan ANAP'ın icraatlarını ve meydana gelen değişimleri şu şekilde özetlemektedir (Çaha, 2014):

- 1983 seçimleri ile birlikte askerin kışlasına geri dönmesi ve yeni bir Türkiye'nin doğuşu
- Serbest piyasa ekonomisini savunan bir lider olan Özal felsefesinin Türkiye'nin ekonomik, siyasal ve kültürel alanlarında iktidar olması
- Liberal iktisadi açılımların Türkiye için adeta alternatifsiz bir ekonomik model haline gelmesi
- Özelleştirme, yabancı sermaye, sermayenin tabana yayılması, yeni yatırım imkânlarının artmasıyla devletten bağımsız, devlet karşısında giderek güç kazanan bir orta sınıfın gelişmesi
- ANAP'ın program ve politikalarının dikkatleri devletten topluma kaydırması
- Devlete yüklenen fonksiyonların adalet, güvenlik ve savunma gibi alanlarla sınırlı kalması
- Savunulan inanç, düşünce ve teşebbüs hürriyeti gibi özgürlük düşünceleri ile klasik merkeziyetçi devlet geleneğinden radikal bir kopuş
- Devletin merkezi alanını oluşturan bürokraside köklü değişimler
- Bürokrasinin, liberal iktisadi politikalar ile sivil siyasetin hizmetine girmesi

- Silahlı kuvvetlerin, darbelerin vermiş olduğu yıpranma ve hükümetin güçlü olması sebebiyle uzun yıllar siyasi arenada boy gösterememesi
- 1950'den beri demokrasiden çok bürokrasinin, askerin ve cuntanın yanında yer alan Türk medyası ve aydınlarının, 80'li yıllarda sivil toplum, liberalizm, demokratik katılım, insan hakları ve özgürlükler gibi temalara yönelmesi
- Kamusal yaşamda sesini duyuran, farklı talepleri, değerleri, kimlikleri ve yaşam biçimleri olan bir sivil toplum olgusunun oluşması
- Çoğulcu, zengin bir kamusal alanın ortaya çıkması

Adı değişim ile özdeşleşen Özal döneminde, geleneksel anlayışın temel ilkelerinde sapmalar görülmeye başlandı. İslami görüşleri ve islami gruplara ve siyasal İslam'a yönelik hoşgörülü tutumu ile Özal, herhangi bir dini referansı reddeden "cumhuriyetçilik", "inkılapçılık", ve "laiklik" gibi Kemalist ilkelerin etkilerini azalttı. Ayrıca halkın toplumsal ve ekonomik yaşamına müdahale eden "devletçilik" ve "halkçılık" ilkelerinin varlığına fiilen son verdi. Kemalist anlayışın temelini oluşturan altı ilke, Türkiye'nin iç ve dış politikasına yön veren ve referans alınan temel ilkeler olmaktan çıktı. Bu, gerçek anlamda, Türk siyasetinde bir yeniden yapılanma demekti. Özal'ın tabiriyle Türkiye bu dönemde pek çok konuda "çağ atladı" (Ataman, 2014: 589-590).

ANAP ve lideri Özal, ilk dört yıllık hükümet deneyiminden sonra 29 Kasım 1987 genel seçimlerinde yine tek başına iktidar olmuştur. Özal, bu süre zarfında hükümeti tarafından yapılan icraatları ve geçmişe kıyasla gelinen noktayı 46.Hükümetin programında şöyle dile getirmiştir (Özal, 1987):

> …geride bıraktığımız dört yıl, siyasi ve ekonomik istikrarın güçlendiği, sosyal problemlerin çözülerek hafiflediği, herkesin yarınından emin ve geleceğe güvenle baktığı, demokrasinin yerleştiği, ülke itibarının arttığı bir dönem olmuştur. Türkiye, Anavatan iktidarı döneminde, cehaleti ve karanlığı yenmiş; çeşmeden akan suyuyla, otoyolları, köprüleri, telefonu; pırıl pırıl şehirleri, ışıl ışıl köyleriyle medeniyete doğru koşmuş; çağ atlamıştır…. Türkiye, Anavatan iktidarıyla ilim ve medeniyeti kucaklamış, ölçülü ve seviyeli bir siyasî anlayışla, daha ileri, daha güçlü ülke olma yolunda tarihî hamleler yapmıştır.

Sıra dışı bir dönemde iktidara gelen ve sıra dışı bir yönetim anlayışı benimseyen Özal, Batı tipi demokratik bir devlet anlayışından yanaydı. Hedefi devlet ile halk arasında yüzyıllardır süre gelen "sultan-köle" ve/ya "devlet-tebaa" ilişkisini ortadan kaldırarak yeni bir anlayış getirmekti. Yani devlet ile halk arasındaki dengeyi halk lehine yeniden yapılandırmaktı (Ataman, 2014: 590).

Karpat'a göre, Türkiye ilk kez dünyaya açılmaya ve dünya boyutunda düşünerek büyük işler başarmaya Özal döneminde başlamıştır. Özal'ın ekonomi alanında liberalleşme yoluyla getirdiği değişimleri düşünce alanında da görebiliriz. Özal, kendisinin de Nakşibendi bir Müslüman olduğunu ve dindar olmamın suç olmadığını söyleyerek irtica tehdidi tabusunu yıkmıştır (Karpat, 2013:221-222).

Özal, iktidarda bulunduğu dönemlerde izlemiş olduğu politikalar ve yaptığı reformlarla geçmiş dönemlerin geleneksel anlayışlarında önemli değişiklikler meydana getirmiştir. Bu değişimleri, devletin merkezini oluşturan bürokrasinin dönüşümünde, iktisadi anlamda piyasa ekonomisine geçişte, devletin hizmetinde olan millet anlayışının millet lehine çevrilmesinde, muasır medeniyetler seviyesine çıkmak için demokrasi, insan hakları ve özgürlüklerin geliştirilip güçlendirilmesinde görebiliriz. Üzerinde büyük bir ittifakla hemfikir olunan nokta, Özal hükümetlerinin özellikle ekonomi alanında değişimin öncülüğünü başlatmış olduğudur.

2.3. Siyasal Kırılmanın Başlangıcı: 2001 Krizi

1990'lı yıllar Türk siyasetine koalisyonların, siyasi istikrarsızlığın ve ekonomik krizlerin damga vurduğu yıllar olarak geçmiştir. 1991-2002 yılları arasında 10 hükümet kurulmuş, bunların iktidarda kalma süreleri ortalama bir sene olmuştur. Kurulan koalisyon hükümetleri ülke yönetiminde ve ekonominin gidişatında başarısız olarak toplumsal anlamda tam bir kargaşa yaşanmasına sebebiyet vermiştir. 90'lı yıllar, mevcut koşulları yüzünden pek çok araştırmacı tarafından "kayıp yıllar", "istikrarsız yıllar", "koalisyonlar dönemi" gibi sıfatlarla nitelendirilmiş olup sosyal, siyasal ve ekonomik anlamda toplumun iflasını anlatmaktadır.

Uras'ın (1999) dönem hakkında yapmış olduğu analiz bize istikrarsızlığın boyutunu göstermesi bakımından anlamlıdır.

> 1989 - 1999 yılları arasında 10 yılda 12 hükümet kuruldu. 10 yılda 12 başbakan direksiyonun başına geçti. Bakanlar atandı. Hükümet programları hazırlandı. "Yapacağız... Edeceğiz... Bitireceğiz..." denildi. Ve Türkiye bu noktaya geldi.
> 10 yılda 12 hükümet, enflasyonu yüzde 70'lerde dolandırdı. Kişi başı milli geliri 3 bin doların üzerine çıkaramadı. Terörü bitiremedi. Ve de Türkiye sosyal sorunlarıyla, ekonomik sorunlarıyla, yabancı ülkelerle olan sorunlarıyla bu noktaya geldi. Her şey düğümlendi….

Krizin tohumlarının 1980'lerde atıldığını söyleyen Özkazanç, bunun aynı zamanda temsil, meşruiyet ve devlet rasyonalitesi gibi boyutları da içeren çok boyutlu ve derin bir organik kriz olduğunu ifade etmiştir. Türkiye toplumu, "merkezin" giderek radikal sağa doğru kaydığı, merkez sağ-sol aktörlerin zayıfladığı, paranoyak korkuları ve nefreti kışkırtan bir devlet politikasının siyasete hâkim olduğu ve sosyal sefaletin arttığı bir atmosfere teslim olmuştu (Özkazanç, 2012).

Bu dönemin başka bir sorunu da asker-sivil bürokrasinin demokrasi üzerindeki vesayetçi uygulamalarının değişik düzeylerde devam etmesidir. Bunun en açık örneği; 28 Şubat 1997'de toplanan Milli Güvenlik Kurulunda alınan kararların "irtica ile mücadele eylem planı" adı altında dönemin hükümeti olan Refah-Yol hükümetine dikte edilmesidir. Baskılar bununla kalmamış, değişik psikolojik savaş yöntemleri devreye sokularak mevcut hükümetin görevden uzaklaştırılması sağlanmıştır. Refah Partisi (RP), AYM tarafından kapatılmış, yerine kurulan FP de aynı akıbeti yaşamıştır. Bu dönem, Türk siyasi tarihine "28 Şubat Süreci" olarak geçmiştir (Günal, 2013).

Özipek'e (2014:672) göre 28 Şubat sürecinin bir ürünü olarak ortaya çıkan ANASOL-M koalisyon hükümeti, ülke tarihindeki en tahrip edici iki büyük krize yol açan yönetimiyle, açık bir başarısızlığa imza attı. Türkiye, 2000'li yıllara daha önce benzeri olmamış büyük bir mali ve ekonomik krizle başlamış oldu (Yaşar, 2011:17).

2000 yılının Mayıs ayında Cumhurbaşkanı seçilen Ahmet Necdet Sezer, hukuki yönü kuvvetli olmasına karşın siyasetin ve ekonominin inceliklerine fazla vakıf değildi. 19 Şubat 2001 tarihli MGK toplantısında Sezer ile Ecevit arasında meydana gelen ve " Anayasa kitapçığı fırlatma krizi" olarak hafızalara kazınan olay ve sonrasında yaşanan gelişmeler büyük bir ekonomik krizin fitilini ateşlemişti (Karpat, 2013; Özipek, 2014).

Siyasi istikrarsızlığın krizi tetiklemesi gibi, kamu bankalarının bu süreçteki uygulamaları da krizin patlak vermesinde önemli bir rol oynamıştır. Krizin büyüklüğü kamu maliyesi açıkları ve banka sermayelerinin yetersizliğine bağlanabilir. Kamu bankalarının taahhütlerini yerine getirmemeleri krizi tetikleyen en önemli etken olmuştur (Can, 2010; Yaşar, 2011).

Kriz, ekonominin kısa süre içinde önemli ölçüde daralmasına, işsizlik oranında artışa, enflasyonun hızlanmasına ve reel ücretlerin düşmesine yol açmıştır. Bu sonuçlardan en çok etkilenenler düşük gelirli kesimler olmuştur. Halkın yaşam koşulları 2000-2001 döneminde önemli ölçüde kötüleşmiştir. Ancak hükümetler bu olumsuz etkileri gidermeye yönelik alınabilecek sosyal politika önlemleri konusunda duyarsız davranmışlardır (Koyuncu ve Şenses, 2004).

Yönetimdeki başarısızlığı ile ekonomiyi olumsuz yönde etkileyen koalisyon hükümeti, krizin etkilerini hafifletmek için ekonominin başına Kemal Derviş'i getirmiştir. Derviş, o sıralar Dünya Bankası başkan yardımcısı olarak görev yapmaktaydı. Derviş başkanlığında hazırlanan yeni bir program ile kriz aşılmaya çalışılmış ancak başarılı olunamamıştır. Hükümetin çözüm olarak yurt dışından bakan getirtmesi ise siyasetteki tıkanıklığı göstermesi bakımından önemlidir.

Krizin ardından yoğun bir kamuoyu tepkisi gelişti. Ülkenin birçok yerinde tepki olarak gösteriler yapıldı. Ancak gösterilere sendikalar değil, esnaf ve zanaatkâr grupları önderlik etti. Krizden en çok etkilenen kesim olan yoksullar ise sahnede yer almadı (Koyuncu ve Şenses, 2004).

Ekonomik krizin en çok etkilediği kesim olan esnaf, sorumlu olarak mevcut hükümeti ve siyasi aktörleri görmüş, tepkisini göstermekte çekinmemiştir. Bunun en çarpıcı örneği ise Başbakan Ecevit'e Ahmet Çakmak adında bir esnaf tarafından yazar kasa fırlatılmasıdır. Çakmak, yazar kasayı fırlatırken Ecevit'e şu şekilde bağırmıştır: "Sayın Başbakanım, Al. Ben bir Esnafım! Ben bir Esnafım!" . Yazar kasalı eylemden sonra halkın hükümete karşı protestoları ve istifa çağrıları artmıştır. Kriz, yazılı ve görsel medyada da tüm boyutları ile ele alınmış, genellikle sorumlu olarak siyasi aktörler ve kötü yönetim gösterilmiştir.

Krize karşı oluşan toplumsal tepki krizin bir yıl sonrasında yapılan Kasım 2002 seçimlerinin sonuçlarına yansımıştır. Kriz döneminde hükümeti oluşturan partilerden hiçbiri meclise girememiştir. Toplumsal kızgınlığın doğurduğu tepki oyları, seçim kampanyasında yoksulluk ve gelir eşitsizliği konularına vurgu yapan AK Parti'ye yönelmiştir (Koyuncu ve Şenses, 2004).

Koalisyon hükümetinin sonunu getiren birçok faktör vardı. Bunlardan bazıları; siyasi bakımdan ciddi bir özgürlük daralmasını ifade eden 28 Şubat sürecinin uygulayıcısı olmanın doğurduğu tepki, büyük bir ekonomik çöküş ve yoksullaşmadır. Ayrıca FP'nin kapatılması da siyasi istikrarsızlığa katkı yapmıştır (Özipek, 2014:673).

AK Parti, siyasetin tıkandığı, çözüm üretemediği ve ekonominin çok kötü bir durumda olduğu böyle bir dönemde halk için yeni bir oluşum ve siyasete taze bir kan olarak görüldü. Türk siyasi tarihinde halkın seçim yolu ile tepkisini gösterip siyasi aktörleri tasfiye etmesi olayı 2002 seçimleri ile bir kez daha yaşanmış oldu. Uzun yıllar koalisyon hükümetleri tarafından yönetilen Türkiye için AK Parti'nin tek başına iktidara gelmesi önemli bir değişimin başlangıcı olmuştur.

2.4. Ak Parti'nin Kuruluşu

Siyasete katılmanın en eski araçlarından biri olan siyasi partiler, demokratik rejimlerin olmazsa olmazı kabul edilir; yurttaşların iktidara erişiminde ve iktidarı yönlendirmesinde, siyasetin işleyişine müdahil olmasında en önemli araçlardır (Uysal ve Topak, 2013:12). İster demokrasinin temel aracı isterse de baskı ve zulmün kaynağı olsun, siyasi partiler devlet ve sivil toplum; hükümet kurumları ve toplum içindeki gruplar ve menfaatler arasındaki çok önemli bir bağdır (Heywood, 2006: 355). Türk siyasi hayatı, çok partili hayata geçtiği 1946 yılından günümüze birçok siyasi partinin kuruluşuna tanıklık etmiştir. Bu partilerin bir kısmı kısa süreli olmuş ve çeşitli sebeplerden ötürü kapanmış veya kapatılmıştır. Bazıları ise uzun yıllar boyunca Türk siyasetinde aktif bir rol üstlenerek ve çeşitli hükümetlerin kurulmasında görev alarak siyasi varlıklarını günümüze kadar sürdürmüştür.

14 Ağustos 2001 tarihinde kurularak Türk siyasi hayatına katılan partilerden biri de AK Partidir. Fuller, Ak Parti'nin gökten birden düşmediğini; Türkiye'de 35 yıllık bir zaman zarfında evrilip gelişmiş, öğrenmiş ve değişmiş bir dizi İslami hareketin içinden büyüyüp ortaya çıktığını belirtir. Yine Fuller'e göre AK Parti, 1970'ten 1997'ye kadar birbiri ardına dört farklı İslamcı partiye – hepsi de kapatılmıştır- liderlik etmiş olan Necmettin Erbakan'ın daha geleneksel İslamcı etkisinden ilk kurtulan partidir (Fuller, 2011:94-95).

RP'nin kapatılmasından sonra kurulan FP içindeki genç kuşak siyasetçiler Erbakan'ın otoriter karar alma tarzından hoşlanmıyorlardı. Partinin 14 Mayıs 2001'de yapılan I. Olağan kongresinde genç kuşağın adayı Abdullah Gül, Erbakan'ın yakın dostu Recai Kutan'a karşı aday olmuştu. Bu, MGH'nin tarihinde yaşadığı ilk büyük sarsıntı ve Erbakan'ın siyasi hegemonyasına karşı açıktan ilk başkaldırıydı (Yavuz, 2011:97-98). 14 Mayıs tarihi Çakır'a göre MGH'nin demokratikleşmesinin miladı olarak kayıtlara geçti. Abdullah Gül'ün yenilikçi kanadın adayı olarak kongrede yarışması 30 yılı aşkın süredir tek bir otorite (N. Erbakan) tarafından yönetilen MGH'nin demokrasiyle tanışmasıydı. Gül ve arkadaşları bütün baskılara rağmen geri adım atmayarak bir devrim yapmışlardı. Kongre, MGH için bir yol ayrımının başlangıcıydı (R.Çakır, 2000). Yenilikçilerin muhalefeti basit bir makam-koltuk hırsına indirgenemeyecek, ideolojik bir dönüşümü de işaret eden nitelikli bir siyaset yapma anlayışının mücadelesi olarak da algılanabilir. Bu siyasi anlayış Erbakan'ın siyaset yapma anlayışından oldukça farklı olup, Türk siyaseti ve hareketin kendisi açısından önemli sonuçlar doğuracak niteliklere sahipti (Çınar, 2005:88). Aslında hareketin içinde oluşan değişim talebi 1990'ların başından beri sesini yükseltmeye başlamıştı. Erdoğan, bu süreçte yeniden yapılanmanın Türkiye için gerekli olduğunu ve yeniden yapılanmaya yön verenlerin işi götüreceğini savunmuştur (Nebati, 2014:195).

Erbakan'ın şahsında kişiselleşen geleneksel tarz, Türk toplumunu muhatap alan ve mevcut sorunları çözecek politikalar üreten bir siyaset üretmiyordu. Aksine devletle yapılacak ve statükoyu koruyacak uzlaşmalar hedefleyen bir siyaset yürüttüğü için üreticiliği sıfır olan kısır bir tarzdı. Yapılanması; ne dışardan yapılacak bir eleştiriyi ne de içerden yapılacak sesli bir özeleştiriyi hazmedebilirdi. Yenilikçiler, muhalif tavırlarıyla aynı zamanda bir riski de göze almış oldular. Bu risk, dışlanma, suçlanma ve "şuursuz" olarak adlandırılma idi (Çınar, 2005:90-91).

Çınar'a göre fikirsiz ve vizyonsuz olan geleneksel tarzın siyasetteki boşluğu dolduramayacağı da aşikârdı. Yenilikçilerin vaat ettiği tarz ise Abdullah Gül'ün deyimiyle, akla hitap eden, komplo teorilerinden uzak, siyasal akla dayanan gerçekçi bir tarzdı. Yenilikçiler aslında diğer partilere de hâkim olan, ufku siyasal arenada sadece "var olmak" ile kısıtlı bir tarzı sorguluyordu. Yenilikçilerin vaat ettikleri şey ise uzun soluklu olabilecek bir vizyon/misyon ile siyasi arenada var olmaktı (Çınar, 2005:92-93). Bu bağlamda Fazilet partisi içinde oluşan muhalif yenilikçi kanadın yapmak istediği günübirlik kısır bir siyasi

anlayışın tümüyle değiştirilerek siyasete yeni bir soluk getirecek ve eskinin politika üretemeyen yapısını değiştirecek bir vizyona sahip olmaktı.

Anayasa Mahkemesi'nin FP'yi kapatmasının ardından partinin ılımlı ve reformist kanadı Erdoğan'ın liderliğinde AK Parti'yi kurdu. Yine aynı süreçte Erbakan yanlıları ise Saadet Partisi (SP) adı altında siyaset yapmaya başladılar. Erdoğan, 14 Ağustos 2001'de AK Parti'nin kuruluş gününde yaptığı konuşmada partinin kuruluş gayesine dair önemli bilgiler vermektedir (Erdoğan, 2001):

> "Bugün, önemli bir gün. Bugün, Türk siyasal hayatına lider oligarşisinin çöktüğü gün olarak, tekelci bir anlayışa dayanan liderlik anlayışının yerine kolektif aklın temsilcisi olan bir anlayışın yerleştiği gün olarak geçecektir. Bugün, Türk siyaset tarihine parti içi demokrasi geleneğinin yalnızca bir kuru temenni olarak değil, aynı zamanda da bir zihniyet değişikliği ve zorlayıcı tüzük kuralları biçiminde egemen olduğu gün olarak geçecek. Bugün, Türk siyaset tarihinde, her yönüyle şeffaf, seçmenin sorgulaması ve denetimine açık, yepyeni bir siyasal örgütlenmenin kurulduğu gün olarak geçecek. Bugün, Türk siyaset tarihine hizmete sevdalı insanların kurduğu, AK Parti'nin doğum günü olarak geçecek. Kutlu olsun ve bugünden sonra Türkiye'de artık hiçbir şey eskisi gibi olmayacak".

Erdoğan, konuşmasında AK Parti'nin hizmete sevdalı kişiler tarafından kurulmuş şeffaf, seçmenin denetimine açık yepyeni bir siyasal örgütlenme olduğunu söyleyerek ve özellikle zihniyet değişikliğine vurgu yaparak içerisinden geldiği MGH'nden farklılaştığını belirtmiştir. Parti içi demokrasi geleneği ve tekelci anlayıştaki liderlik eleştirileri de yenilikçi kanadın değişim taleplerinin gerekliliğini göstermesi bakımından önemlidir. Erdoğan'ın artık hiçbir şeyin eskisi gibi olmayacağını savunması ise Türk siyasetinde geçmişten gelen sorunların AK Parti tarafından çözüme kavuşturulacağının iddia edilmesi olarak algılanabilir.

Erdoğan'ın siyaset anlayışında belki de merkezi bir noktada bulunan "millet" kavramı ve O'nun "millet" e atfettiği değerler Parti'nin kuruluşunda da kendini göstermiştir. 2001 yılının Ekim ayında partisinin Kahramanmaraş Mitinginde yaptığı konuşmada şunları söylemiştir: " Bu partiyi biz kurmadık, Tayyip Erdoğan kurmadı, Abdullah Gül kurmadı, Abdulkadir Aksu kurmadı. Siz kurdunuz, siz".

2.5. 2002 Seçimleri: "Yeni Türkiye"ye Doğru

3 Kasım 2002'de yapılan genel seçimler, hiç şüphesiz Türk siyasi hayatına öncesindeki mevcut koşulları ve sonuçlarıyla damga vurmuştur. 1990'lı yıllarda yaşanan siyasi istikrarsızlıklar ve beraberinde 2000'li yılların başında meydana gelen iki büyük mali ve ekonomik kriz 2002 seçimlerinin sonuçlarını oldukça etkilemiştir. Koalisyon hükümetlerinin başarısızlığı, 28 Şubat süreci ile yaşanan gerilimler, kapatılan siyasi partiler ve ekonomik çöküş, halkın seçme tavrını etkilemiş ve tepkisini seçim sandığı yolu ile göstermesini sağlamıştır. Bu süreç bir yandan siyasetçiye ve siyaset kurumuna duyulan güvenin azalmasına yol açarken, diğer yandan yeni oluşumların siyaset sahnesinde yer bulmasını olanaklı kılmıştır. İşte AK Parti, böyle bir süreçte mevcut şartları doğru okuyarak siyaset sahneye çıkmış ve kuruluşundan çok kısa bir süre sonra tek başına iktidar olmuştur.

2002 yılının siyasi anlamda köklü değişim ve dönüşümlerin yaşandığı bir yıl olduğunu savunan Erdoğan, bu yılı "Yeni Türkiye" nin temellerinin atıldığı ve dünyada yeni bir anlayışın, felsefenin ve toplum kurgusunun inşa edildiği yıl olarak kabul eder. O'na göre 2000'li yıllarda küreselleşmenin etkisiyle ekonomik, siyasi, kültürel pek çok konuda değişimler meydana gelmiştir. İki kutuplu dünya düzeni yerini çok kutuplu, çok kültürlü, çok yönlü toplum ve devlet anlayışına bırakmıştır. Küreselleşme ile büyük bir etkileşim içine giren devletler ve toplumlar, dışa açık hale gelmiştir. Türkiye bu sürece kayıtsız kalamazdı, kalmadı da (Erdoğan, 2014:9).

2.5.1. "Yeni Türkiye" Kavramı Üzerine Görüşler

"Yeni Türkiye" kavramı adından da anlaşılacağı üzere bir hedef, ideal ya da bir vizyondur. Sorun yaratan, işlevsiz kalan ve demokratik gelişmenin önünde engel olarak görülen siyasi, sosyal ve ekonomik tüm anlayış ve uygulamaların terkedilip sistemin reformlarla yeniden düzenlenmesi anlamına gelmektedir. Bu bağlamda siyasi partilerin ve toplumun farklı kesimlerinin üzerinde hemfikir olduğu nokta Türkiye'nin çağdaş demokratik ülkeler seviyesine çıkarılmasıdır. "Yeni Türkiye" her ne kadar farklı kesimler için ortak bir hedef olsa da, bu hedefe ulaşmak için yapılması gereken reformlar ve izlenecek yol ve yöntem hususunda farklı görüşler ortaya çıkacaktır. Ayrıca siyasi ideolojilerdeki farklılıklar,

partilerin siyaset yapma tarzları ve toplumsal talep ve beklentilerdeki çeşitlilik gibi etkenler reform sürecini ve değişimin niteliğini etkileyecektir.

AK parti ve diğer partilerin "Yeni Türkiye" söylemleri 'çağdaş demokrasi', 'temel hak ve hürriyetler', 'özgürlük', 'kalkınma ve refah' gibi kavramlara vurgu yapması bakımından benzer nitelikte olmasına karşın eleştiriler AK Parti yönetimi ve uygulamaları üzerine yoğunlaşmaktadır. Başka bir ifadeyle, itirazlar "Yeni Türkiye" sürecinin AK Parti'nin kendi iktidarları ile başladığını iddia etmesi üzerinedir.

2.5.2. AK Parti'nin "Yeni Türkiye" Anlayışı

"Yeni Türkiye" nin ne olduğuna dair AK Partili vekil ya da bakanların yapmış olduğu çeşitli açıklamalar vardır. Bu açıklamalar genel olarak benzer olmakla beraber hepsinde ortak olan vurgu 2000'li yıllarda değişen siyaset, ekonomi, toplum ve kültür algısıdır. Burada dönüm noktası olarak 2002 seçimleri ile AK Parti'nin tek başına iktidar olması gösterilmekte ve o tarihten günümüze partinin iktidarda kalarak köklü değişimlere imza attığının altı çizilmektedir. AK Parti, "Yeni Türkiye" idealini "Eski Türkiye" kavramı üzerinden oluşturmakta ve bu bağlamda kendisinden önceki dönemlere sıklıkla vurgu yaparak eski ve yeni arasındaki farkı ve yaşanan değişimleri ortaya koymaktadır. Ayrıca Parti, değişimin nihai bir süreç olmadığını ve yeni reformlarla sürecin devam ettirilmesi gerektiğini de kabul eder.

64. Hükümette Kalkınma Bakanı olarak görev alan milletvekili Cevdet Yılmaz'a (2014: 32-37) göre, "Yeni" kavramı sadece sonra gelen ve güncel olan anlamında değil, arzu edilen ve önemli görülen anlamına da gelir. Ayrıca yeni kavramı asli olana, toplumun kadim geleneğine yeni bir formda geri dönüş olarak da tanımlanabilir. O'na göre tarihsel bir perspektifte dört temel alanda –ekonomi, sosyal alan, siyaset ve dış politika, yaşanan paradigma değişimi "Yeni Türkiye" yi oluşturmuştur. AK Parti'nin 2023 vizyonu ile her alanda daha ileri bir ülke haline gelme ideali "Yeni Türkiye" nin anlamını ortaya koymaktadır. Uzun tarihi ve kültürel tecrübemiz, milletimizin temel değerleri, cumhuriyetin kuruluş felsefesi ve demokratik dönüşüm süreci "Yeni Türkiye" nin temel parametrelerini oluşturmaktadır. Yılmaz, 2002'den beri meydana gelen tüm gelişmelere rağmen "Yeni Türkiye" ye yakışan bir demokrasi ve hukuk devletinin henüz tam olarak

oluşmadığını da belirtir. Bu hususta yeni ve sivil bir anayasanın ve adalet reformunun yapılmasının gerekliliğine dikkat çekmektedir.

Milletvekili Emrullah İşler'e (2014:27) göre ise AK Parti hükümetlerince son on yılda yürütülen sessiz demokratik devrim süreci, "Yeni Türkiye" nin inşasını sağlamıştır. 2002 öncesi izlenen günü kurtarıcı politikaların aksine, belli bir vizyon ve stratejiye dayanan, kendine has ve ülke menfaatlerini ön planda tutan kararlı bir politik duruş ortaya konmuştur. Tedrici bir reform politikası izlenen bu süreçte, vesayet sistemini ayakta tutan bütün kurum, aktör ve zihniyetler değişmeye zorlanarak sistem içindeki ağırlıklarını yitirmiştir.

"Yeni Türkiye" idealini siyaset ve yönetim kavramları üzerinden ele alan İçişleri Bakanı Efkan Ala, hedefledikleri ileri demokrasiye varabilmek için Türkiye'de mevcut olan bürokratik yapının değişmesi gerektiğine dikkat çeker. Ülkenin bürokratlar mı yoksa halk tarafından mı yönetileceği sorusu da "Yeni Türkiye" idealinin merkezinde yer almaktadır. Ala, 2000'li yıllarda AK Parti hükümetlerinin siyasetin demokratikleşmesi, siyasi alandaki engellerin, sıkıntıların kaldırılması yönünde çeşitli reformlar yaptığını ancak öncelikle bürokratik devletten demokratik devlete geçiş reformlarının yapılması gerektiğini savunur (Ala, 2014:156-158).

"Yeni Türkiye" söylemi ya da AK Parti'nin beyanıyla "Yeni Türkiye" vizyonu, Davutoğlu'nun Nisan 2015'te açıkladığı "Yeni Türkiye Sözleşmesi" metniyle kamuoyuna sunulmuştur. Metinde dikkat çeken unsurlar ise şunlardır (Davutoğlu, 2015):

- İnsana, zamana ve mekâna hitap eden bir siyasal düzen
- Kapsayıcı ve süreklilik arz eden yeniden inşa süreci
- Siyasi, ekonomik ve kültürel düzenin, dış politikanın temelini oluşturan insan onuru
- Etnik, dini, mezhebi zenginlikleri ile ortak tarih, ortak kadim medeniyet ve ortak gelecek tasavvuru
- Özgürlük, eşitlik ve adalet değerleri üzerine inşa edilecek olan katılımcı, çoğulcu, özgürlükçü, demokratik ve sivil bir anayasa
- Millet iradesinin siyasetin meşruiyet kaynağı olması, milletin amir ve devletin memur olması
- Yargı bağımsızlığı, tarafsızlık ilkesi

- Yasaklar, yolsuzluklar ve yoksullukla mücadele
- İnsan odaklı kalkınma

"İnsan Onuru", AK Parti'nin bu sözleşmesinde merkezi bir kavram olarak göze çarpmaktadır. AK Parti'nin hedeflediği yeniden inşa sürecinin, sivil anayasanın, kalkınmanın ve devlet yönetiminin temelinde insan onurunun korunması ve yüceltilmesi yer almaktadır. Ayrıca "millet" ve "milli irade" gibi kavramlara da sıklıkla vurgu yapılmıştır. Türk siyasetinde uzun yıllar var olan devlet ile millet arasındaki kopukluk ve bunun doğurmuş olduğu sorunlar göz önüne alınırsa, AK Parti'nin özellikle kurucu lideri Erdoğan'ın neden sıklıkla "millet" kavramına vurgu yaptığı daha iyi anlaşılabilir.

AK Parti için "Yeni Türkiye" kendi iktidarıyla başlayan bir süreç olup aynı zamanda tedrici ve kapsamlı reformlarla geleceğe doğru devam edecek bir değişim ve dönüşüm vizyonudur. Erdoğan'a göre 2002'den günümüze siyasi, ekonomik ve toplumsal alanlarda hayata geçirilen reformlar ile bu süreç inşa edilmeye çalışılmıştır. "Eski Türkiye" nin en önemli sorunu olarak ele alınan vesayet kültürü tasfiye edilmiş, meşruluğunu milletin iradesinden alan bir siyasi rejim hayata geçirilmiştir. Erdoğan'ın ifadesiyle AK Parti iktidarıyla birlikte şekillenmeye başlayan "Yeni Türkiye", millet ile devleti kaynaştırmıştır. Devlet artık milletini; milletinin dinini, inancını, kültürünü tehdit, tehlike olarak görmemektedir (Erdoğan, 2014:10).

2.5.3. AK Parti'nin "Yeni Türkiye" Anlayışına Eleştiriler

AK Parti'nin "Yeni Türkiye"yi kendi iktidarları ile başlayan ve reformları ile inşa edilen bir süreç olarak kabul etmesini ve savunmasını muhalifler sert biçimde eleştirmektedir. HDP milletvekili Altan Tan'a göre Tayyip Erdoğan, içeride ve dışarıda kendisini eleştiren hemen her kesimle kavga etmekte, özellikle 17 Aralık 2013'ten sonra sert ve etrafını kırıp döken bir siyaset izlemektedir. Tan, Türkiye'nin ve Başbakan Erdoğan'ın önünde iki yol olduğunu iddia eder. Birinci yol; tansiyonu düşürerek iç barışı ve uzlaşmayı sağlamak, yolsuzlukların üzerine gitmek, bütün yanlış tavır ve söylemini değiştirmek, yasal ve anayasal düzenlemeleri yapmak ve demokrasi bloğu oluşturarak Kürt sorununun çözümü için adım atmaktır. İkinci yol ise; sürdürmekte olduğu uzlaşmasız, çatışmacı ve ötekileştirici tavrına devam etmektir. Geleceğin Türkiye'si mutlaka şeffaf ve demokratik bir ülke olmak zorundadır (Tan, 2014:85-86).

“Yeni Türkiye”nin nasıl olması gerektiğini özellikle Erdoğan eleştirisi üzerinden kurgulayan Tan, ülkenin siyasi bir kriz içinde olduğunu iddia eder. Ayrıca AK Parti’nin demokratik kazanımlar olarak savunduğu gelişmelerin ise anti-demokratik uygulamalar olduğunu ileri sürer.

Büyük Birlik Partisi (BBP) Genel Başkanı Mustafa Destici, Türkiye’nin sürekli dipten ve derinden gelen hızlı ve geniş kapsamlı bir değişim yaşadığını ve bu etkili değişimin bugün başlamadığını ifade eder. O’na göre artık günümüzde Devlet’in toplumu değiştirme dönemi bitmiştir. Yaşanmakta olan süreç, toplumun Devlet’i değiştirme sürecidir. Destici, Türkiye’nin 2002 ile 2014 yılları arasındaki süreci yönetenlerin dillerinden düşürmedikleri “Yeni Türkiye” kavramının değişime ciddi katkıları olduğunu kabul etmekle beraber “Eski Türkiye” nin tek sesli otoriterliğine karşı çoğulcu, özgürlükçü ve açık fikirli, yeni kurumsal kültürünü ve devletini inşa ettiğini söylemenin mümkün olmadığını da iddia eder. Destici ’ye göre mevcut iktidarın ütopik “Yeni Türkiye” si tüm iddialarına rağmen moderniteyi yakalayamamış, açık toplum tipine geçememiştir. Elindeki tüm imkânlara rağmen “özgür, demokrat ve milli insan” ı tam olarak ortaya çıkaramamıştır (Destici, 2014:177-178).

CHP milletvekili Umut Oran ise “Yeni Türkiye” idealini daha çok ‘kuvvetler ayrılığı’ ve ‘özgürlükler’ bağlamında ifade etmektedir. Oran, Türkiye’deki mevcut seçim sisteminin ve yürütme organının yasama organı üzerinde çok güçlü bir egemenliği olduğunu bu yüzden güçlü bir demokrasi için kuvvetler ayrılığı ilkesinin güçlü bir şekilde korunması gerektiğini ifade eder. Çözüm olarak seçim sistemi ve siyasi partiler kanununun değiştirilmesini, milletvekillerinin parti genel merkezleri tarafından tek elden belirlenmesini önlemeyi ve yasama organı temsilcilerinin halka hesap verme zorunluluğunu getirmeyi önermektedir. Ayrıca Oran’a göre yürütme organının yargı organı üzerindeki hâkimiyetine son verecek değişikliklerin de yapılması gerekmektedir. Adil yargılanma ilkesinin, masumiyet karinesi ve soruşturmanın gizliliği gibi prensiplerin, savunma hakkının dahi ihlal edildiğini iddia eden Oran, düşünce özgürlüğü alanında sorunların hala devam ettiğini, birçok yazar ve aydının fikirleri yüzünden ağır yaptırımlara maruz kaldığını belirtir. Bu hususta basın özgürlüğünün korunması için yasal düzenlemenin ihtiyaç olduğunu savunur. CHP olarak hedeflerinin ‘bütün vatandaşların varlık ve birlik içinde, özgür bir biçimde yaşadığı, çağdaş uygarlık seviyesinin üstüne çıkmış, ekonomisi güçlü, istikrarlı bir Türkiye’ olduğunu ifade eder (Oran, 2014:83-84).

"Yeni Türkiye" nin, AK Parti'nin savunduğu şekliyle kendi iktidarlarıyla başlayan bir süreç olup olmadığını 2002'den günümüze yapılan reformlar ve demokrasi yolunda alınan mesafe gösterecektir. Partinin, değişim yönündeki söylemlerini uygulamaya geçirip geçirmediği ya da varsa uygulamadan doğan sorunlar çalışmanın üçüncü kısmında analiz edilecektir.

2.6. AK Parti ve Siyasal Değişim

Siyasal sistem, Easton'un belirttiği gibi, toplumsal sistemin bir alt sistemini oluşturur ve içerisinde birbiriyle karşılıklı bağımlılık ilişkileri olan öğeler (siyasal kurumlar, siyasal aktörler, vb.) bulundurur. Sistem teorisine göre sistem, sistem dışı etkenlere ve sistem içi tepkilere bir bütün olarak tepki verir yani değişime uğrar. Easton'un sistem analizi yöntemi Türk Siyasal hayatını analiz etmek için de kullanılabilir (Easton'dan akt. Vergin, 2010:53-56).

1980'li yıllardan itibaren devleti yönetenler, siyasi aktörler ve neredeyse tüm kamuoyu tarafından partiler sistemi, seçim sistemi ve anayasanın değiştirilmesi yönünde talepler ileri sürülüyordu fakat mevcut siyasal sistem çevreden gelen talepleri karşılayamıyor ve değişim yönünde kararlar üretemiyordu. Bu durum ise "sistem tıkandı" şeklinde yorumların yapılmasına yol açıyordu. Easton'un siyasal sistem analizine göre sistemin kendini yeniden üretememesi, siyasal değişime kapalı olmasının göstergesidir. Bu durumda siyasal sistem toplumda yaşanan değişimlere uyum gösteremeyip içine kapanacak ve değişim için gerekli olan esnekliğini de kaybedecektir (Vergin, 2010:57-61). 80'li yılların başlangıcından 2002 öncesine kadar olan dönemde Türk siyaseti, gerek siyaset kurumunun sorunlar karşısında çözüm üretememesi gerekse de vesayet kurumlarının siyaset alanını daraltması sebebiyle sistem tıkanıklığı sorunu yaşamıştır.

1990'lı yıllar ise Türk siyasal hayatı açısından, hem çok boyutlu bir krizin baş gösterdiği hem de yozlaşma ve toplumsal çözülmenin derinleştiği bir dönemdi. Siyasal alan, 'otoriter-devletçi-statükocu' ile 'liberal-küresel-değişimci' arasında kurulan temel yarılma/çatışma eksenine sahipti. Ve ayrıca siyasal alan, 90'lı yılların kısır parti rekabetini aşan bir tarzda güçlerin daha sade ve anlamlı bir kamplaşmaya doğru şekillendiği ve siyasi öznelerin ana hatlarıyla iyice netleştiği bir görünüm sergiliyordu. Liderliğini Recep Tayyip Erdoğan'ın

yaptığı Adalet ve Kalkınma Partisini iktidara taşıyan 3 Kasım 2002 seçimleri, 90'lı yılların sonuna işaret eden yeni bir tarihsel evrenin başlangıcı niteliğindedir.

AK Parti kurulup Türk Siyasal Hayatının önemli bir aktörü haline geldiğinde, ülke derin bir ekonomik kriz içindeydi. Bu kriz sonrası toplum, ekonomik ve siyasal riski ortadan kaldıracak bir oy kullanma refleksiyle hareket ederek sorumlu gördüğü siyasi partileri tasfiye etmiş ve AK Partinin de tek başına iktidara gelmesinin yolunu açmıştır (Koç, 2011). Geleneksel siyasi parti ve resmi kurumların yaşanan sorunlara çözüm üretemeyişi, üstelik her sahada dönemin etkin aktörü Süleyman Demirel'in deyişiyle 'rutin dışı' na çıkan uygulamalar sonucunda 2002 genel seçimlerinde, Birikim dergisinin* ifadesiyle ''muhafazakâr demokrat inkılap'' meydana geldi (Yılmaz, 2004:224). Halkın tercihi yalnızca siyasi partileri tasfiye etmekle kalmamış, Bülent Ecevit, Mesut Yılmaz ve Tansu Çiller gibi son on yıla damgasını vurmuş siyasetçiler de parti liderliğinden istifa etmiştir (Demirel, 2010). Halk, 1990'larda krize giren sosyo-politik düzenin, yani demokratik normlardan kopuşun ve istikrarsızlığın faturasını yalnızca bürokratik vesayeti geriletmede başarısız olan siyasi aktörlere değil, bürokratik vesayet ve onun siyaset alanındaki temsilcilerine de kesmişti (Miş ve diğerleri, 2015).

AK Parti'nin tek başına iktidara gelişi, ulusal ve uluslararası düzeyde birçok siyasi aktör tarafından, uzunca bir süredir koalisyon hükümetlerinin kilitlediği siyaset kapısını açabilecek, ekonomik durgunluk ve krizin yarattığı tahribatı tamir edebilecek bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. AK Parti iktidarı bir yandan ekonomik istikrar beklentisini artırmış, diğer yandan siyasetin toplum nezdinde kaybettiği itibarın iadesine vesile olacağına dair umutları beslemiştir. Dolayısıyla AK parti iktidarı, toplumun geniş bir kesiminde söz konusu bu beklenti ve umutla ilişkili olarak modern Türk siyaseti açısından bir açılım ve zenginleşme olarak değerlendirilmiş ve medya, sermaye ve bürokrasi çevrelerinin büyük bir bölümü tarafından da kabullenilmiştir (Altun, 2009).

Türkiye'nin 2002'de yaşadığı "muhafazakâr-demokrat" değişimin arka planında, merkez-çevre ilişkilerindeki sıkışmaya bağlı olarak ortaya çıkan ve taşınamaz hale gelen temsil ve yönetim krizi bulunmaktadır (Önder, 2015). Ş.Mardin, uluslararası literatürde E.Shils'in

* Birikim dergisi, 3 Kasım 2002 seçimlerinden sonraki dönemde (Kasım-Aralık 2002 dönemi ve 164-165.sayı) "Muhafazakâr demokrat inkılap 1946-1983 ve sonunda 3 Kasım" başlığıyla yayımlanmıştır. Derginin bu sayıdan sonraki sayılarında AK Parti'ye (Tayyip Erdoğan özelinde) genel olarak 'yolsuzluk yapma' ve 'otoriterleşme' iddiaları çerçevesinde eleştiriler yöneltilmiştir.

adıyla anılan ‘merkez-çevre ilişkisi’ yöntemini Türkiye özeline kavramsal olarak uygulamıştır (Koçal, 2014). Mardin’e (1991) göre merkez-çevre ilişkileri, Türk siyasasını açıklayabilecek bir anahtardır. Merkez ile çevrenin karşı karşıya gelmesi, Türk siyasasının temelinde yatan en önemli kopukluk olup modernleşmeden sonra da varlığını sürdürmüştür. Türk siyasi yaşamında "merkez" tanımlaması genellikle resmi ideolojiye, kurucu felsefeye ve bu anlayışı taşıyan siyasal elite atıf yaparak kullanılmaktadır. "Çevre" kavramı ise genellikle sistemle sorunu olan ve taleplerini muhalefet pozisyonunda dile getiren kesimlere yönelik kullanılıyor. Merkez ve çevre hem sosyolojik, hem de siyasal açıdan farklı anlamlara sahip iki kavramdır (Akdoğan, 2003). Altun’a (2009) göre AK Parti merkez-çevre bağlamında özel bir konuma sahiptir. Parti, bir yandan devletçi seçkinler sınıfının dışında filizlenirken, diğer yandan geleneksel halkçı siyaset felsefelerinde mündemiç olan seçkinciliği yeniden üretmeyeceği imajı üzerinden siyaset sahnesine çıkmıştır. Çevreden merkeze doğru hareket eden ve merkezi de dönüştürmeyi hedeflediğini örtük bir biçimde de olsa ortaya koymaya çalışan bir aktör olarak varlık bulmuştur.

Kongar’a (1981) göre ise Türk siyasal yaşamı Osmanlılardan beri iki genel cephe arasındaki etkileşimlerle belirlenir. Birinci cephe “devletçi-seçkinci” cephe, ikinci cephe ise “gelenekçi-liberal” cephedir. “Devletçi-seçkinci” cepheyi merkezi otoriteyi temsil eden, ülkeyi batı modeline göre biçimlendirmeye çalışan sivil ve asker aydın ve bürokratlar ve onların müttefikleri oluşturur. “Gelenekçi-liberal cepheyi ise batıcılığa karşı mevcut düzeni İslam dinine ve Osmanlı geleneklerine sığınarak savunmaya çalışanlar oluşturur.

Türk siyasetinin yapısal analizini merkez ve çevre kavramları üzerinden yapanlardan biri de Hasan Bülent Kahraman’dır. Kahraman, Ş. Mardin’in merkez-çevre etkileşimi anlayışını geçerli kabul etmekle birlikte, merkez kavramının yerine başka bir kavram önermiş ve kavramları biraz daha ayrıntılı bir şekilde ele almıştır.

Kahraman’ın merkez kavramı yerine önerdiği kavram “tarihsel blok” tur. O, bu kavramı Gramsci’den ödünç alarak biraz değiştirmiştir. Tarihsel blok, 1839, 1876, 1908 ve tabi ki 1923’ten beri, bu dört temel dönemde ortaya çıkmış olan aydınlar, ordu ve bürokrasinin ittifakıdır. Türkiye’deki modernleşmenin dayanağı budur ve CHP (İttihat ve Terakki partisi gibi) de bu bloğun ideolojik siyasi organı olmuştur. Çevrenin tarifi ise merkez kadar kolay değildir. Çevre, esas olarak, kendine ait konvansiyonel, yani yerleşik kurumsal ve

geleneksel değerlerle yaşamayı tercih eden, modernleşmenin teknolojik bir dönüşümün sonucunda tedricen ortaya çıkmasını ve yavaş bir şekilde hayata dahil olmasını isteyen kesimdir (Kahraman, 2007: 4-5).

2002 ile başlayan dönem, mezkur siyasi aktörler tarafından içselleştirilmiş, 12 Eylül rejimiyle anayasal-kurumsal bir çerçeveye oturtulmuş "merkez siyaseti" nin de sonuna gelindiğini göstermiştir. AK Parti, "toplumsal merkez" in partisi olduğu iddiasıyla devlet eksenli merkez siyasetini* reddederek bu dönemin kurucu aktörü olmuştur (Önder, 2015). Karpat'ın (2013) deyimiyle halktan, halkın içinden gelen AK Parti, bir çevre partisi olarak 2002 seçimleri sonucunda Türk siyasetindeki yerini almıştır. Partinin kurucusu Erdoğan konuşmalarında sıklıkla siyasetin toplumsal taleplere sırt çevirerek yapılamayacağını ve fildişi kulelerden milleti izleyenlerin sonunun hüsran olduğunu dile getirmiştir. Bu bağlamda partisinin siyasi duruşunu toplumsal talepleri siyasette temsil etmek üzere kurmuş olduklarını belirtmiştir (TBMM, 2003). Yine Erdoğan'a (2003) göre siyasi seçkinler yıllarca Türkiye'nin büyük bir değişim ihtiyacı içinde olduğunu söylemiş fakat bu değişim iradesini ortaya koyamamıştır. 3 Kasım seçimlerinde değişimi bu ülkenin sade vatandaşları gerçekleştirmiştir. Millet, AK Partinin siyaset üslubunu taleplerinin ve özlemlerinin birebir karşılığı olarak görmüş ve mevcut çözüm üretemeyen, işlevsiz siyaset tarzını silip atmıştır.

3 Kasım 2002'de yapılan genel seçim sonucu her bakımdan şaşırtıcı olmuştur. Nihayet halk arasından çıkan, halk kültürünü benimseyen ve her alanda seslerini duyuran yeni bir elit siyasi iktidar sahibi olmuştu. AK Parti muhafazakâr demokrat bir parti olarak Milli Görüş'ten farklı olduğunu vurgulayarak yeni bir dönem açma yolundaydı (Karpat, 2013:244). Bu dönemin ayrıştırıcı özelliği, Kemalist bürokratik vesayetin 'normal' durum ve sosyo-politik zemin olma durumunu kaybetmesidir. Böylece Kemalizm, Türkiye bağlamında evrensel bir kimlik olmaktan çıkmış ve siyasi taraflardan biri haline gelmiştir. 1990'lı yıllarda toplumsal alan ile siyaset alanı arasında ortaya çıkan çelişki, bu yapısal kırılmaya yol açmıştır. Bu durum, bir yandan yeni kurulmuş bir partinin tek başına iktidar olmasını sağlarken, diğer yandan da siyaset alanının tamamıyla yeniden düzenlenmesinin önünü açmıştır (Miş ve diğerleri, 2015).

* Merkez siyaseti, esas itibariyle toplumun çevre unsurlarına dayanarak iktidarı elde eden, ancak çevrenin taleplerini siyasete taşıyamayan hatta kritik hallerde bu taleplere karşı "merkez" i korumayı önceleyen bir siyaset tarzıydı (Önder,2015).

AK Parti, Karpat'ın deyişiyle yeni bir dönemin başlatıcısı konumundaydı ancak bu dönemde kendisini bekleyen bir takım sorunlar da mevcuttu. Bu sorunlarda biri; rejim krizinden nasıl çıkılması gerektiği hususunda tarihsel ve konjonktürel açıdan bir programın kendini dayatmaya başlamasıydı. Bu program, AB rotalı bir neo-liberal küreselleşme programıydı. Bu programı gerçekleştirme potansiyeli en yüksek parti olarak AK Parti, sorumluluğu üstlenerek değişimin öncülüğünü üstlenmiş oldu (Özkazanç, 2012:116-117).

58. Cumhuriyet Hükümetinin Başbakanı Abdullah Gül, 23 Kasım 2002 tarihinde mecliste yaptığı hükümet programı sunuşunda 3 Kasım 2002 genel seçimlerinin Türk siyasetinde meydana getirdiği değişimi ve gelecek beklentilerini şöyle dile getirmiştir (TBMM, 2002):

> 3 Kasım 2002 seçimleri, ülkemizde sadece yeni bir parlamento ve hükümet yapısını ortaya çıkarmakla kalmamış; bundan daha önemli ve kalıcı olarak, yaşadığımız çağla uyumlu olmayan bir siyaset kültürünü de geride bırakarak, her bakımdan yeni bir siyaset dönemini başlatmıştır. Bu yeni dönemi, eskinin kavram, kalıp ve alışkanlıklarıyla değerlendirme, anlama ve sorgulama yaklaşımına bağlı kalanlar, toplumun dinamizminin ve değişim iradesinin uzağına düşerek, verimsiz ve sonuçsuz bir siyasal çaba içinde kalmaya mahkûm olacaklardır. Bu yeni dönem, evrensel standartlar ve hukukun üstünlüğü içinde milletimizin iradesine ve gelişme arzusuna dayalı yeni anlayış, kavrayış, tutum ve yöntemlerle siyaseti inşa edenlerin dönemi olacaktır.

3 Kasım 2002 genel seçimlerinin geçmiş dönemlerin siyaset anlayışının ve siyasi aktörlerinin tasfiye edilerek siyasette değişimi ve farklı bir kültürü meydana getirdiğini meclis konuşmalarında sıklıkla dile getirenlerden biri de Recep Tayyip Erdoğan olmuştur. Bu bağlamda kendisinin 59.Cumhuriyet Hükümetinin Başbakanı olarak 2003 mali yılı bütçe kanunu tasarısını sunuşunda söyledikleri siyasal değişimi anlamak açısından önemlidir (TBMM, 2003).

> AK Parti, 3 Kasım seçimleriyle beraber, köhnemiş siyasî zihniyetin ve siyaset üslubunun tasfiyesini gerçekleştiren büyük bir başarı göstermiştir. 3 Kasım seçimlerine gelininceye kadar siyaset kurumu, artık, halkımız tarafından muteber kabul edilmeyen bir kurum haline gelmişti. Yapılan kamuoyu yoklamalarında, halk nezdinde itibarı en düşük olan kurum olarak siyaset kurumu öne çıkmaktaydı. Halkımızın siyasetçiye güveni kalmamıştı. Toplumumuz, geleceği hakkında ciddî tereddütler içindeydi. 3 Kasım seçimleriyle beraber, siyaset kurumunun itibarını kaybetmiş tüm aktörleri ve güven kaybına uğramış tüm siyaset tarzları tasfiye olmuştur. Bu büyük değişimi, toplumun seçkinleri değil –buranın altını çiziyorum– sade vatandaşları gerçekleştirmiştir.

Belirli bir siyasi tecrübeden gelen, bu tecrübeden gerekli dersleri çıkardığını ifade eden ve değişimin öncülüğünü yapmak istediğini vurgulayan AK Parti'nin önündeki diğer bir önemli sorun, hangi kimlikle siyaset yapacağını ve siyaset yelpazesinin neresinde olduğunu netleştirmekti. Bu bağlamda ''Muhafazakâr Demokrat'' kimliğin

benimsenmesiyle bir yandan Türk siyasetine yeni bir açılım getirmenin, diğer yandan kendini konumlandırmanın amaçlandığı söylenebilir (Köktaş, 2006:275).

Yavuz'a (2011) göre Muhafazakârlık kavramı Türklerin siyasi jargonunun başlıca kavramlarından olan 'hizmet' (İslamiyet adına kamu hizmeti yapma) kavranmadan anlaşılamaz. Erdoğan'a göre muhafazakârlık, ahlak, aile ve düzenli bir değişimi öne çıkartan bir siyasi kimlik demektir. AK Partide hâkim olan muhafazakârlık yorumu, iyi bir yaşamın tanımında dinin rolünü vurgulayan inancı muhafazakârlıktır.

Ak Parti'ye göre, siyasetin başka niteliklerinin yanında bir ahlak anlayışı ve felsefesi olması gerekmektedir. Recep Tayyip Erdoğan, partisinin siyaset felsefesi olan 'Muhafazakâr Demokrasi' anlayışıyla ilgili olarak 2004 yılında Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumunda şunları söylemiştir (UMDS, 2004):

> AK Parti, Türk siyasal yaşamında yeni bir siyaset tarzını, yeni bir anlayışı temsil ediyor. Muhafazakâr demokrasi olarak ifade ettiğimiz, siyasal kimlik altında ortaya koyduğumuz siyaset üslubu, siyaset tarzı ve siyaset kültürü sadece Türkiye açısından değil, dünya siyaseti açısından da çok önemli açılımdır. AK Parti, Yeni Muhafazakâr Demokrat çizgiyi muhafazakârlığın genlerine ve tarihi kodlarına uygun şekilde, ama siyaset yaptığı coğrafyanın toplumsal ve kültürel geleneklerine yaslanarak ortaya koymaktadır. AK Parti kendi düşünce geleneğinden hareketle, yerli ve köklü değerler sistemimizi evrensel standarttaki muhafazakâr siyaset çizgisiyle yeniden üretmek amacındadır.

AK Parti, Genel Başkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın ifadesiyle kendisini 'Muhafazakâr Demokrat' olarak tanımlayan bir kitle partisidir. Özkazanç'a (2012) göre ise AK Parti kendi İslami geleneğini, tabanının siyasi ve iktisadi talep ve eğilimlerini muhafazakâr bir neo-liberal küreselleşme programına eklemlemeye çalışan merkez sağ parti olarak konumlanan bir güç olarak görülmelidir. AK Parti, Türkiye için yeni bir yönetim zihniyetinin ve farklı bir siyasi rejimin temellerini atmıştır. AK Parti'nin içinden geldiği milli görüş hareketinin bir devamı olduğunu söyleyenler olmakla beraber, çoğunluğun üzerinde hemfikir olduğu nokta partinin Türk siyasetine yeni bir anlayış ve siyaset tarzı ile girmiş olduğudur. AK Partinin Türk siyasal hayatında meydana getirdiği değişimi, yapmak istediklerini ve yaptıklarını anlayabilmek için siyasal kimlik olarak benimsedikleri 'Muhafazakâr Demokrat' kimliğin ne olduğunu anlamak gerekmektedir.

Muhafazakâr Demokrasi

Muhafazakâr fikirler ve doktrinler ilk olarak 19.yy'ın başlarında ortaya çıkmıştır. Kıta Avrupa'sında herhangi bir reform düşüncesini peşinen reddeden, otokratik ve tepkisel bir muhafazakârlık türü gelişti. Bununla birlikte ABD ve İngiltere'de ise, Edmund Burke'ün* "muhafaza etmek için değişim'' fikrinde ifadesini bulan, daha ihtiyatlı, daha esnek ve sonuçta daha başarılı bir muhafazakârlık türü ortaya çıktı. Bu yaklaşım, 19.yy'da muhafazakârların "Tek Ulus'' paternalist sancağı altında bir sosyal reform davasını üstlenmelerini mümkün kıldı. Ancak bu tür fikirler, Yeni Sağ'ın ortaya çıkmasıyla birlikte, gittikçe baskı altına alınmaya başladı (Heywood, 2006:65-66).

AK Parti, muhafazakâr demokratlık kavramıyla, dünya genelinde görülen muhafazakâr anlayışlarla belli noktalarda buluşmasına rağmen, kendi sosyo-kültürel özellikleriyle içeriğini doldurduğu yeni bir kavram üretmeye çalışmaktadır. Akdoğan'a göre Muhafazakâr Demokrat siyasal kimliğin parametreleri şöyle özetlenebilir (Akdoğan, 2004:20):

- Devrimci değişim anlayışına karşı tedrici ve aşamalı yani doğal bir süreç şeklinde işleyen değişim anlayışına sahip olmak
- Uzlaşı kültürüne dayanan siyaset alanı
- Halk egemenliğine dayanan siyasal meşruiyet ile anayasallığa ve evrensel normlara dayalı hukuki meşruiyet
- Sınırlandırılmış ve tanımlanmış bir siyasal iktidar
- Hukuk devletinin gereği olarak siyasal iktidarın ve tüm kurumların yasal çerçeve ile sınırlandırılması
- Her türlü sorunun aktarıldığı, tüm toplumsal taleplerin yansıtıldığı ve doğru ile yanlışın kendisini test ederek düzeltebildiği bir demokratik siyaset zemini
- Radikalizm ve toplum mühendisliğinin reddi
- İdealizm ve realizm arasında denge kurulması

*Genellikle Anglo-Amerikan muhafazakâr geleneğin babası olarak görülen E.Burke, Amerikan devrimine sempatiyle bakmasına rağmen hikmetin büyük ölçüde tecrübe, gelenek ve tarihte yattığını ileri sürmüştür (Heywood,2006).

AK Parti'nin siyasi kimlik olarak benimsediği 'Muhafazakâr Demokratlık' üzerine Fuller 'in yorumu da dikkate değerdir. O'na (2011:97) göre AK Parti, kendisini tarif ederken ''İslami'' veya ''İslamcı'' gibi bir terim kullanmaktan kaçınmaktadır. Bu tutum, askeriyenin İslamcılar hakkındaki fazlasıyla negatif görüşleri dikkate alındığında, siyaseten zekice bir tutumdur. Bayramoğlu'na göre ise Muhafazakâr Demokrasi anlayışı tek kelime ile AK Parti'ye haksızlıktır. AK Parti, muhafazakâr demokrasinin çizdiği sınırların çok daha ötesinde algılanması gereken bir partidir. AK Parti hem bugün hem de gelecek açısından bir model oluşturmaktadır. Bu model; üçayağı da değişim üzerine kurulu üç temel noktaya sahiptir. Bunlardan biri gerek devlet anlayışının, gerekse devlet işleyişinin sivilleşmesi ve demokratikleşmesi arayışı ve politikalarıdır (Bayramoğlu, 2004:251).

Geleneksel devlet çizgisi anlayışında bir kırılmayı temsil eden AK Parti, Sünni gelenekle devleti barıştırmıştır. Kemalist seçkinlerin temsil ettiği Batılı değerler, bugün çevrenin partisi olan AK Parti tarafından, kültüre, öze ve değerlere dayalı unsurlarla birlikte derinleştirilmektedir. Türk modernleşmesinin üzerine kurulduğu merkez-çevre çatışmasında ilerleme söyleminde olan merkez, arkaik bir konum almıştır. Oysa küreselleşen dünyanın getirdiği sorgulamaları içselleştirmek ve demokratikleşmeyi daha ileri seviyelere taşımak ise 'çevre'ye düşmüştür (Nebati, 2014:216-217).

Erdoğan'ın siyaseti hizmet sunma olarak kavramsallaştırması, devlet ve bürokrasi anlayışını da şekillendirmiştir. Erdoğan'a göre devlet, milletin çıkarlarını en iyi bilen kutsal bir kurum değildir. Erdoğan, bir konuşmasında şöyle der (Yavuz, 2011: 104-105):

> Aziz milletimizin duygularını meydana getiren değerler, siyasetimizi oluşturan temel değerlerdir. Asık suratlı ve hantal devlet ortadan kaldırılmalı ve yerine güler yüzlü ve muktedir bir devlet konulmalıdır. Devlet için millet düşüncesi hüküm sürmemeli, onun yerine millet için devlet düşüncesi hâkim kılınmalıdır. Devletin, milletin ayağına dolanarak, ilerlemenin önünde engel olmasının önüne geçilmelidir

Erdoğan'ın meclis konuşmaları geleneksel devlet anlayışının değişmesinin gerekliliğini göstermektedir (TBMM, Ocak 2003):

''Bugüne kadar devletin yüce menfaatleri adına talepleri ertelenen toplumun her alanda güçlenmesini, 'milletin yüce menfaatlerinin devletin menfaatleriyle asla çakışmadığını göstermek boynumuzun borcudur. Bizim dönemimizde devletle toplum arasında makas açılmasın, aksine kapansın''.

Ayrıca Erdoğan, partisinin siyasi kimliğinin genel tutumu çerçevesinde devletin nasıl bir yapıya sahip olması gerektiğini şu şekilde özetlemiştir (TBMM, 2003):

"Devletin ideolojik bir tercihle kendisini dogmatik bir alan olarak tanımlaması, savunulmaması gereken bir durumdur. Aslî fonksiyonlarına çekilmiş, küçük; ama dinamik ve etkili bir devlet, vatandaşını tanımlayan, biçimlendiren, ona tercihler dayatan değil, vatandaşın tanımladığı, denetlediği ve şekillendirdiği bir devlettir".

Erdoğan'ın gerek İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığı döneminde, gerek Başbakan olduğu dönemlerdeki söylem ve uygulamaları siyaset felsefesi ve anlayışı hakkında önemli ipuçları vermektedir. Konuşmalarında sıklıkla yer alan 'hizmet' kavramı, Erdoğan'ın siyaset anlayışının merkezinde yer alan en önemli kavramlardan biridir. Dolayısıyla siyaset, millete hizmet sunma olarak kavramsallaştırılmıştır ve devlet milletine hizmet için vardır. Erdoğan'ın şahsında bir misyon olarak hayata geçen millete hizmet sunma eylemi, AK Partinin temel anlayışlarından olup partinin program ve seçim beyannamelerinde atılacak adımlar ve yapılacak reformlar bağlamında hayata geçirilmek istenmiştir.

AK Parti geleneksel, egemen, kutsal devlet anlayışından halka yakın, eşgüdüm sağlayıcı, koordine edici, yatay ilişkiler içinde örgütlenmiş bir devlet modeli oluşturulmasına katkıda bulunmuştur. Merkez-çevre düalitesi üzerine kurulu olmayan bu model, farklı kültür ve varlık taleplerini kapsayarak sisteme dâhil etmektedir. Parti, siyasi düşüncede İslami değerleri referans alma, kültürel, simgesel, tarihsel bağları siyasi projenin ve dilin bir unsuru olarak görme, toplumun temelinde aileyi kabul etme, yerelliği yüceltme, toplumu geçmişten geleceğe uzanan organik bir unsur olarak tanımlama, iktidarın sınırlanmasına ve demokratikleşmeye, sivilleşmeye yaptığı vurguyla yerel değerler ile küresel, uluslararası konjonktürün getirdiği bileşenleri harmanlayan özgün bir siyaset üretmiştir (Nebati, 2014:232-233).

AK Partinin 2002'den 2015'e kadar yapılan tüm seçimlerden oylarını artırarak 1.Parti olarak çıkması ve tek başına iktidarı kurma görevini üstlenmesi Türk siyasetinde alternatifi olmadığının ve değişimi gerçekleştirecek tek aktör olduğunun göstergesidir. Parti, diğer partilerin aksine toplumun tüm kesimlerinden ve tüm bölgelerden oy alarak istikrar

çizgisini devam ettirmiştir. Bu özelliği ile parti "hâkim parti*" olarak siyasetteki yerini sağlamlaştırmıştır.

AK Parti, toplumun tüm alanlarında büyük bir değişim ve dönüşüm gayesi ile iktidara talip olmuş ve hükümette olduğu dönemler boyunca bu yönde ciddi adımlar atmıştır. Ülkenin kronikleşmiş sorunlarının çözümü için gerekli uygulamalar hayata geçirilmiş ve eksiklikler olmakla beraber başarılı da olunmuştur. Parti, sorunsuz bir değişim olmayacağının farkında olarak değişim yönünde yılmadan, kararlılıkla politika üretmeye devam etmiştir. Türk siyasetinin uzun yıllar boyunca daraltılan, belli bir kesimin vesayeti altında olan ve değişime karşı dirençli olan yapısının AK Parti iktidarı ile birlikte genişlediğini, çevrenin talepleri ile merkeze dâhil olduğunu ve değişim için gerekli olan potansiyelin açığa çıkarıldığını söylemek mümkündür. Bununla beraber, AK Parti'nin değişim yönündeki uygulamalarına devam edip etmemesi, Türk siyasetinde alternatifi olmayan tek parti olduğunu belirleyecek önemli bir etkendir.

* **Hakim Parti:** Çok sayıda siyasi partinin demokratik ve şeffaf bir rejimin varlığında iktidar olmak için yarıştığı bir sistemde en çok oyu alan ve parlamentodaki koltuk sayısı en fazla olan, üç-dört seçim kazanan veya on yıldan fazla iktidarda kalan, politikalarını şekillendirecek ideolojisini ülkenin politik kültürüne hakim kılan partidir (B.O'leary'den aktaran Kaya ve Muş). Gerek Göka (yenisafak.com:2015) gerek Göktürk (aksam.com.tr:2015), mevcut koşullar ve gidişat göz önüne alındığında AK Parti'nin, uzun yıllar iktidarda olması ve muhalefetin düzeltme fonksiyonundan mahrum olması nedeniyle hâkim parti olarak kabul edilebileceğini belirtir.

3. BÖLÜM

TÜRKİYE'DE SİYASAL REFORM BAĞLAMINDA ADALET VE KALKINMA PARTİSİ

3.1. AK Parti'nin Siyasal Reform Politikaları ve Analizi

3.1.1. AK Parti'nin Siyasal Reform Anlayışı

1990'lı yıllar dünya genelinde siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda paradigma değişimine ve büyük kırılmalara sahne olmuştur. Soğuk Savaş döneminin sona ermesiyle değişen dünya düzeni ülkeleri mevcut yapısal koşullarını sorgulamaları yönünde mecbur kılmıştır. Türk siyaseti bu süreçte yapısal sorunlarının da etkisiyle fazlasıyla etkilenerek kriz içine girmiştir. Miş ve Aslan'a (2014) göre, bu çapta yapısal kırılmaların yaşandığı geçiş dönemlerinin sonuçlarından biri de reformist siyasi aktörlerin doğuşuna zemin hazırlamasıydı.

Adalet ve Kalkınma Partisi, 2001 yılında kurulduğunda ülke sadece siyaset alanında değil, sosyal ve ekonomik alanda da derin bir krizin içindeydi. AK Parti'nin ülkenin içinden geçtiği bu sıkıntılı süreçte 'Muhafazakâr Demokrat' olarak adlandırdığı bir siyasi kimlikle siyaset sahnesine çıkması ve kendini bu kimlik üzerinden tanımlaması Türk siyasetine yeni bir soluk getirmişti.

Partinin, Cumhuriyet'in kuruluşunun 100. yılına referansla hedef olarak belirlediği kriterleri içeren ve '2023 siyasi vizyonu' olarak yayımladığı vizyon belgesinde siyaset tarzının detaylarını bulmak mümkündür. Bu hususta 'değişimci siyaset' ve 'reform siyaseti' olarak beyan edilen siyaset tarzı, partinin siyasal reform anlayışı hakkında detaylı bilgiler içermektedir (akparti.org.tr).

Değişimci Siyaset: "AK Parti, toplumun değerlerine dayanarak Cumhuriyet tarihinin en büyük değişim-dönüşüm hamlesini başlatmıştır. Muhafazakârlığı değişime karşı olmak değil, totaliter, otokratik ve radikal değişimlere karşı olmak şeklinde algılayan AK Parti,

toplumsal dinamiklere dayanan, tedrici değişim anlayışıyla "sessiz devrim*" olarak adlandırılan dönüşümleri gerçekleştirmiştir".

Reform Siyaseti: " Muhafazakâr demokratlık, tepeden inmeci değişim anlayışına karşı doğal bir süreç şeklinde işleyen tedrici ve aşamalı bir değişim anlayışına dayanır. Toplumsal dönüşüm, en temel ve kalıcı değişim şeklidir. Sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasi hayata sekte vurulması, mevcut birikimin ortadan kalkması ve tarihi gelişimin heba olması açısından olumsuz olduğu gibi, tepeden inmeci ve dayatmacı yöntemlerle total anlayışların topluma kabul ettirilmeye çalışılması da bugün için etkisini yitiren bir yöntemdir. Muhafazakârlık, radikalizmi ve toplum mühendisliğini reddeder. Geleneksel yapının bazı değerlerini ve kazanımlarını koruyarak değişimi sağlamak gerekir".

AK Parti Genel Başkanı ve Başbakan Ahmet Davutoğlu, 1 Kasım 2015 genel seçimleri öncesinde yapmış olduğu seçim beyannamesi toplantısında AK Parti'nin bir "reform hareketi" olduğunu beyan etmiştir. Konuşmasında bu hususta şunları söylemiştir (erzurumgazetesi.com):

> AK Parti hareketini diğer siyasi partilerden, siyasi hareketlerden farklı kılan üç temel özelliği bulunur. Birincisi; AK Parti hareketi bir reform hareketidir. Köhnemiş bir sistemi, tıkanmış bir ekonominin önünü açan bir reform hareketidir. Toplumun her kesimini kuşatan kapsamlı bir reform hareketine öncülük etmiştir. AK Parti, siyasi ve toplumsal olayları, kendi dinamikleri içinde doğru okuyarak, doğru eksende tarihin akışını doğru anlayarak bir reform hareketi olarak görmüştür. AK Parti bu özelliğiyle 2002'den bu yana sessiz bir devrim gerçekleştirmiş ve toplumun her kesimin kuşatan kapsamlı bir reform hareketine öncülük etmiştir. Bu reform hareketini erdem ülkeleriyle bütünleştirmiş, geleneğimizden gelen erdem ve ahlaki ilkelerle bugünkü çağdaş toplumun gerektirdiği reform özelliklerini bünyesinde barındırmıştır.

Adalet ve Kalkınma Partisinin reform anlayışı, taşıdığı gaye ve yöntem ile kendinden önceki dönemlerden özellikle tek parti döneminden önemli ölçüde ayrışmaktadır. Türk toplumunda değişim yönünde yapılan düzenlemeleri, Osmanlı'da başlayan batılılaşma çabalarına kadar geri götürmek mümkündür. Araştırmacıların çoğu Osmanlı ile başlayan değişim sürecini Türk Modernleşmesi olarak ele almaktadır. Bu süreci *modernleşmeden* ziyade *modernleştirme* olarak ele alan Vatandaş'a (2013) göre, Türkiye'deki değişim zora dayalı bir süreci öngörmektedir. Modernleştirme esasına dayalı bu süreç ise karşıt unsurlar –modernleştiriciler ile modernleştirilecek kitleler arası ilişkiler üzerine kurulmuştur. Yine

*__Sessiz Devrim:__ 2002-2014 döneminde Cumhuriyet tarihinin en kapsamlı sivilleşme ve demokratikleşme adımlarının atıldığını ve sosyal restorasyon işlevi gören pek çok reformun hayata geçirildiğini savunan AK Parti, atılan tüm adımları aynı zamanda "sessiz devrim" olarak da nitelendirmektedir.

bu süreçte modernleştirici seçkinlerin değiştirme arzusu, halkın değişmeme arzusu ile karşılaşarak sürekli bir çatışma hali meydana gelmiştir (Vatandaş, 2013: 91).

Özellikle Cumhuriyet dönemi modernleştirme politikalarının hızlı bir şekilde uygulamaya koyulan bazı devrimler ile hayata geçirilmesi birçok sorunu da beraberinde getirmiştir. Tek parti döneminde yoğun bir şekilde hayata geçirilen bu politikalar; taşıdığı gaye, uygulama yöntemi ve karar alıcı kesimlerin niteliği gibi sebeplerden dolayı toplumun geniş bir kısmında karşılık bulamamış hatta dirençle karşılaşmıştır. Halkta dirence yol açan en önemli etken, kurucu ideolojinin toplumu kendi değerleri doğrultusunda ve 'halk için fakat halka rağmen' bir anlayışla dizayn etme çabası olmuştur.

Sosyal mühendislik* kavramı Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne intikal eden en önemli politik kültürel mirastır (Mardin'den akt. Öğün, 2004:16). Öğün'e (2004) göre sosyal mühendisliğin cumhuriyet döneminde yeni bir toplum yaratma doğrultusundaki ısrarlı girişimleri, Osmanlı'dan bu yana tarihsel kopukluklar ve çatışmalara konu olan merkez ile taşra arasındaki gerilimleri daha fazla tırmandırmıştır. Merkez olarak modernleşme politikalarının karar alıcısı ve uygulayıcısı olan kesim ile geleneklerine bağlı olan taşra arasındaki mesafe bu dönemde iyice açılmıştır. Tek parti dönemindeki reformların yürütülmesi ve bekçiliğini üstlenen kesim olarak bürokrasiyi işaret etmektedir. Fakat bu görevi üstlenen bürokrasi oldukça baskıcı bir nitelik göstermekteydi. Memur, halka hizmet eden değil, topluma tepeden bakan, emreden ve bir ölçüde de toplumu potansiyel bir tehlike olarak gören bir imaja sahipti (Eryılmaz, 2002:139-140).

AK Parti'nin reform anlayışını özellikle Türk modernleşmesi sürecindeki ideoloji ve yöntemden ayıran en önemli husus; tepeden inmeci ve radikal değişimlere karşı geleneksel değerlerin muhafaza edilerek ve tedrici bir aşamadan geçerek reform sürecinin gerçekleştirilecek olmasıdır. Kemalist ideolojinin halkın dini değerlerini ifade etmesi hususunda uyguladığı baskılar ve bundan doğan toplumsal sıkıntılar göz önüne alındığında AK Parti'nin değişim düşüncesinin neden aynı zamanda muhafaza etmeyi de içerdiğini anlayabiliriz. Bu bağlamda parti tarafından toplumsal mutabakatın değişim sürecinde önemli bir ilke olarak benimsenmesi ve halkın siyasi süreçlere katılımı ile uygulamaya

* Sosyal mühendisliğin temel varsayımı, toplumun politik araçları seferber etmek suretiyle, yeni değerler skalası etrafında kültürlenebileceği ve şekillenebileceğidir (Öğün, 2004: 17). Diğer bir ifadeyle, toplumun sosyal yapısın herhangi bir meslek grubu ya da siyasi bir oluşum tarafından çeşitli araçlar (iletişim, finans, vb.) kullanılarak ve algısal yönlendirme yapılarak değiştirilmeye çalışılmasıdır.

koyulması dikkate değerdir. 2010 yılında yapılan Anayasa değişikliği referandumu, değişim konusunda halkın onayının alınması açısından önemli bir uygulamadır.

AK Parti'nin reform odaklı siyaset yapma anlayışını, hareketin lideri Recep Tayyip Erdoğan'ın hizmet anlayışından ayrı olarak ele almak eksik bir analiz olacaktır. Çünkü Erdoğan, gerek Belediye Başkanlığı gerek de Başbakanlık yaptığı dönemlerde sahip olduğu misyon ve vizyonla önemli değişim ve dönüşüm hamlelerinin hayata geçirilmesine öncülük etmiştir. Erdoğan'ın siyaset anlayışını da oluşturan 'millete hizmet' misyonunun somut göstergelerini hayata geçirdiği icraatlar oluşturmuştur. 30 Mart 2014 Yerel Seçimleri öncesi yapmış olduğu tanıtım toplantısında Belediye Başkanlığı dönemine ilişkin değişim ve dönüşüm hamlelerini şu ifadelerle dile getirmiştir:

> …biz İstanbul için aşkla çalıştık, sevda ile çalıştık, tutku ile çalıştık ve orada tarih yazdık. İstanbul'u ilklerle buluşturduk. İstanbul'da hava kirliliğini ilk kez biz sorun olmaktan çıkardık. İstanbul'da çöpü ilk kez biz sorun olmaktan çıkardık. İstanbul'da susuzluğa son verdik. 180km uzaktan, Istranca dağlarından su getirerek İstanbul'un 50 yıllık sorununu ilk kez biz çözdük. Haliç'i temizleyen biz olduk(…) İstanbul'a bunca yeşil alanı kazandıran biz olduk. İstanbul'u raylı sistemle ilk kez tanıştıran biz olduk. Belediyeyi halkımıza açan biz olduk. Beyaz masa uygulamasını ilk kez başlatan biz olduk. Kentsel dönüşümü başlatan, ucuz konutlar üreten, köprüler, viyadükler, dalçıklar inşa eden biz olduk. (…) hizmet belediyeciliğini İstanbul'a oradan Türkiye'ye tanıtan biz olduk. Milletin teveccühünü kazanan biz olduk….

Miş ve Aslan'a (2014)'e göre reformist bir siyasi aktör olan Erdoğan'ın, 12 yıllık siyasi iktidar tecrübesinde Türkiye'de öncülük ettiği değişim paradigmasının etkisi, daha önceki siyasi liderlerden oldukça farklı ve önemlidir. Enerjisini ülke demokrasisinin gelişimi ve iç düzeninin yeniden inşası için harcayan Erdoğan, sivil-asker ilişkilerinden Kürt meselesine ve din-devlet ilişkilerine kadar birçok sorunlu alanda ve üstelik bir dizi meydan okumayla yüzleşerek önemli ölçüde normalleşmeyi sağlamıştır. Erdoğan, Türkiye'nin son iki yüzyıllık 'restorasyon' tarihinin son on yıllık döneminin şekillenmesinde büyük rol oynamıştır.

3.1.2. AK Parti'nin Siyasal Reform Politikaları

AK Parti, parti programı ve seçim beyannamelerini kendisine bir yol haritası olarak kabul etmiş ve yapacağı icraatlara ve hayata geçireceği reformlara bu belgelerde detaylı bir şekilde yer vermiştir. Çalışmanın bundan sonraki kısmında belli başlıklar altında programda ve seçim beyannamelerinde yer alan reformlar ele alınarak Parti'nin reform süreci analiz edilmeye çalışılacaktır.

3.1.2.1. AK Parti Programında Siyasal Reform

AK Parti, programında ülkenin sorunlarına dünya gerçekleriyle paralel biçimde, özgün ve kalıcı çözümler sunmayı hedeflediğini, topluma hizmet etmeyi esas alarak çağdaş demokratik değerler platformunda siyaset yapmayı benimsediğini beyan eder. Bütün politikalarının merkezine bireyi koyarak demokratikleşmenin sağlanmasını, temel hak ve özgürlüklerin temin edilmesini ve korunmasını da en önemli ödevleri arasında sayar. Programda, partinin hedefleri ve atacağı adımlar ilgili konu başlıkları altında detaylı bir şekilde verilmiştir ancak çalışmanın kapsamı ve sınırlılığından dolayı burada yalnızca "Temel Haklar ve Siyasi İlkeler" başlığı altında yer alan bazı bölümler ele alınacaktır.

Temel Haklar ve Siyasi İlkeler: Programın bu kısmında 'temel hak ve özgürlükler', 'siyasi ilkeler', 'hukuk ve adalet', 'demokratikleşme ve sivil toplum' gibi alanlarda hayata geçirilecek politikalar beyan edilmiştir.

Programda 'temel hak ve özgürlükler' e özellikle vurgu yapılmıştır. Bu hususta; Türkiye'nin taraf olduğu uluslararası sözleşmelerin insan hakları alanında getirdiği standartların uygulamaya geçirileceği, düşünce ve ifade özgürlüğünün, din ve vicdan hürriyetinin teminat altına alınıp titizlikle korunacağı ifade edilmiştir. Yazılı ve görsel medyanın özgürlüklerinin, hak arama özgürlüğünün ve adil yargılanma hakkının da gerçekleştirileceği dile getirilmiştir. Özellikle 90'lı yıllarda ülke gündemini meşgul eden işkence, gözaltında ölüm, kayıp, faili meçhul cinayetler gibi uygulamaların üstüne ciddiyetle gidilerek şeffaflaşma sağlanacağı vurgulanmıştır. Ayrıca Devlet ve kurumlarıyla vatandaşlar arasındaki güven bunalımının giderilerek vatandaşın devlete ve kurumlarına güvenini sağlayacak bir yönetim anlayışının tesis edileceği ifade edilmiştir.

Milletin iradesini esas olarak kabul eden AK Parti, Türkiye'deki siyaset anlayışının tümden gözden geçirilmesi gerektiğine inanmaktadır. Siyaset ve siyasetçiye güvenin yeniden tesis edilmesi amacıyla 'siyasi ilkeler' olarak bazı hedefler belirlemiştir. Bunlar daha çok siyasi partiler ve seçim sistemi üzerine yoğunlaşmış ilkelerdir. Programda siyasi partiler ve seçim kanununun çağdaş demokratik anlayış doğrultusunda değiştirileceği, siyasi parti yasakları ve siyasi partilerin kapatılması ile ilgili hükümlerin AİHM kararları ve Venedik Komisyonunun çizdiği ilkeler çerçevesinde yeniden düzenleneceği, daraltılmış bölgeli ve tercihli seçim sisteminin getirileceği ve milletvekili seçilme yaşının 25'e indirileceği

vurgulanmıştır. Ayrıca siyaset alanın daraltılmasına ve saygınlığının gölgelenmesine dönük tüm teşebbüslere karşı kararlı bir politika izleneceği ifade edilmiştir.

AK Parti, hukuk konusunda parti programında şu ifadelere yer vermiştir: " Demokrasinin hukuk yoluyla varlık kazandığı demokratik hukuk devletinde; hukukun evrensel ilkelerine saygı, hak arama yollarının açık tutulması, kanun önünde eşitlik, bireysel hak ve özgürlüklerin korunması, devletin hukuka bağlılığının güvence altına alınması temel değerlerdir".

Parti, adalet sisteminin karşı karşıya kaldığı sorunların çözülmesinin öncelikli hedefleri olduğunu belirtir ve 'hukuk ve adalet' alanında başlıca şu politikaları hayata geçireceğini beyan eder:

- "Özgürlükçü, tüm toplumun ihtiyaçlarına cevap veren, demokratik hukuk devleti ilkesine ve demokratik ülkelerin standartlarına uygun, toplum ile devlet arasında yeni bir 'toplum sözleşmesi' kurmayı hedefleyen, tümüyle yeni bir anayasa önerisi hazırlanacaktır".
- Kuvvetler ayrımı ilkesi hassasiyetle uygulanacak, yasama, yürütme ve yargı güçleri arasında denge ve denetim sağlanacaktır.
- Yasa teklifleri hazırlanırken sivil toplum kuruluşlarının değerlendirmeleri de dikkate alınacaktır.
- Yargıç tarafsızlığı ve yargı bağımsızlığı tam olarak sağlanacaktır.
- Hukukçuların niteliklerini arttıracak reformlar hayata geçirilecektir.
- Yargı sürecinin hızlandırılması için gerekli tüm düzenlemeler gerçekleştirilecektir.
- Yüksek mahkeme üyelerinin belirlenmesi usulü demokratik ilkeler doğrultusunda yeniden düzenlenecektir.
- Ceza infaz kurumları, hükümlülerin topluma yeniden kazandırılması amacıyla çağdaş hale getirilecektir.
- Adalet hizmetlerine bütçeden ayrılan ödenekler büyük oranda arttırılacaktır.

Demokratikleşme hususunda partinin üzerinde durduğu kavramlar 'yurttaşların rızası', 'halk egemenliği', 'hoşgörü', 'çoğulcu demokrasi', 'kararlara katılım' dır. AK Parti bu ilkeler doğrultusunda 'demokratikleşme ve sivil toplum' alanında Kopenhag Kriterleri doğrultusunda ulusal hukuk düzeninin mümkün olan en kısa zamanda demokratik bir

yapıya kavuşturulacağını ve siyasi partilerin hareket ve faaliyet alanlarının genişletileceğini dile getirmiştir. Ayrıca yerel yönetim anlayışının yeniden düzenlenmesi, vatandaşların bilgiye erişim haklarının sağlanması, memurlar hakkındaki düzenlemeler, toplantı ve gösteri özgürlüğü ve sivil toplum örgütlerinin görüşlerine başvurma gibi konular da partinin beyan ettiği hedefler arasındadır.

3.1.2.2. AK Parti Seçim Beyannamelerinde Siyasal Reform

AK Parti milletvekili Beşir Atalay, partisinin seçim beyannamelerinin önemine şu ifadelerle dikkat çekmiştir: "AK Parti Seçim Beyannameleri, her seçim öncesi dikkatle çalıştığımız toplumsal taahhütlerimizdir. 2002 seçimlerinden itibaren iktidar olma bilinci ve hassasiyeti ile bu resmi belgelerimiz hazırlanmıştır. Seçim sonrası bu taahhütlerimiz beş AK Parti Hükümetinin programları haline gelmiştir. Kimi zaman Acil Eylem Planı olarak daha da somutlaştırılmıştır. 13 yıllık iktidarımızın politika ve icraatlarına temel teşkil etmiştir".

Seçim beyannamelerinde partinin hedefleri belli başlıklar altında detaylı bir şekilde verilmiştir. Bütün başlıkların ve bunlarla ilgili hedeflerin çalışmanın kapsamı bakımından ele alınması mümkün olmadığından yalnızca 'temel hak ve özgürlükler', 'demokrasi ve sivil toplum', 'hukuk ve adalet', 'ekonomi' ve 'sosyal politikalar' alanları ele alınmıştır.

<u>Temel Hak ve Özgürlükler:</u>

- Temel hak ve özgürlüklerin Kopenhag kriterleri seviyesine çıkarılması için Anayasa ve yasalarda gerekli değişiklikler yapılacaktır.
- Toplumda kısır çekişmelere yol açan din, mezhep, cinsiyet, etnik ayrımcılık gibi konuların uygulama noktasındaki sorunları demokratik ve insan haklarına dayanan bir devlet anlayışı ile çözülecektir.
- Toplumun değişik kesimlerinin hak ve özgürlük talepleri ve sorunlarına karşı duyarlı olunacaktır.
- İşkence, kayıp, gözaltında ölüm, faili meçhul cinayetler gibi insan hakları ihlallerinin üzerine ciddiyetle gidilecektir.
- Temel hak ve özgürlükler alanındaki eksikliklerin giderilmesi için diğer siyasi partiler ve sivil toplum örgütleri ile mutabakat yapılacaktır.

- Yaşama ve mülkiyet hakkı, düşünce, ifade, inanç, teşebbüs ve örgütlenme özgürlüğünü sınırlayan hükümler evrensel hukuk ve özgürlük anlayışı doğrultusunda yeniden düzenlenecektir.
- Demokratik hak ve özgürlüklerin korunması yeni anayasa ile güvence altına alınacaktır.
- Özgürlük, eşitlik ve adalet üzerine inşa edilen ve temel ahlaki referansı insan onuru olan yeni bir anayasa hazırlanacaktır.

Demokrasi ve Sivil Toplum:

- Çoğulcu ve katılımcı demokratik siyasal süreç sivil toplum örgütlerine açılacak ve sivil toplumun karar alma süreçlerine katılımı sağlanacaktır.
- AK Parti, farklı görüş ve kesimleri temsil eden sivil toplum örgütlerine eşit mesafede duracaktır.
- Temel yasal düzenlemelerin ve anayasal değişikliklerin yapılmasında toplumsal mutabakat aranacaktır.
- Kamu yönetiminde tepeden inmeci ve tek yönlü anlayışlar terk edilecek, yönetişimci bir anlayışla devlet-toplum diyaloguna ve işbirliğine dayalı modeller geliştirilecektir.
- Medyanın çoğulcu, şeffaf ve rekabetçi bir yapıda gelişmesi için gerekli adımlar atılacaktır.
- Vakıflar Kanunu yürürlüğe koyularak sivil toplumun güçlendirilmesi sağlanacaktır.

Hukuk ve Adalet:

- Devlet Güvenlik Mahkemeleri kaldırılacaktır.
- Anayasa Mahkemesine üye seçimi yeniden düzenlenecek, TBMM'ne de üye seçme yetkisi tanınacaktır.
- Anayasa ve yasalardaki yargı bağımsızlığı ile bağdaşmayan hükümler yeniden düzenlenecektir.
- Hâkim ve savcıların terfi sistemi değiştirilecek ve sicilleri objektif kriterlere göre düzenlenecektir.
- Bütçeden, yargı hatalarından dolayı mağdur olanlar için kaynak ayrılacaktır.
- İstinaf mahkemeleri kurularak Yargıtay'ın iş gücü hafifletilecektir.

- Uyuşmazlıkların hızlı, basit, az giderle ve etkin bir şekilde çözülmesini sağlamak ve yargı organlarının iş yükünü azaltmak amacıyla, özellikle hukuki uyuşmazlıklarda alternatif çözüm yollarını öngören yasal düzenlemeler yapılacaktır.
- Genel bütçeden adalet hizmetlerine ayrılan pay artırılacak ve yargıdaki personel açığı giderilecektir.
- Okullarda mevcut müfredattaki vatandaşlık ve temel hukuk bilgisi eğitimi güçlendirilecektir.

Ekonomi:

AK Parti, geçmiş dönemlerde uygulanan yanlış politikaların ve siyasi istikrarsızlığın gerekli reformların yapılamamasına sebep olduğunu ve bu durumun ülkeyi ekonomik krizin içine soktuğunu vurgulamıştır. Yüksek enflasyon, çok büyük kamu borç stoku, düşük büyüme ve dengesiz gelir dağılımı, yüksek işsizlik gibi sorunlar ekonominin en önemli sorunları olmuştur. Parti, iktidara gelmesi halinde uygulayacağı ekonomik programın temel amacının mevcut olumsuz tabloyu hızla tersine çevirmek ve yüksek ve kalıcı büyüme performansına ulaşmak olduğunu beyan etmiştir. Bu hedeflere ulaşmak için kapsamlı, tutarlı ve toplumun geniş katılımı ile desteklenen bir ekonomik programı hayata geçireceğini ve yapısal reformlarla programın destekleneceğini dile getirmiştir. Ayrıca AK parti bu çerçevede, yapısal reformların makroekonomik istikrarı kalıcı kılacağını, ekonominin şoklara karşı dayanıklılığını artıracağını, ekonomide verimliliği ve rekabeti artıracağını vurgulamıştır.

Partinin yapısal reform programı şu hedefleri kapsamaktadır:

- Kamunun yeniden yapılandırılması
- Özelleştirmenin hızlandırılması
- Yerli ve yabancı yatırımcılar için ortamın iyileştirilmesi
- Mali sektör ve sosyal güvenlik sisteminin ıslahı
- Tarımda verimliliğin artırılması

3.2. AK Parti'nin Siyasal Reform Süreci

3.2.1. Yargı Reformu

Adalet ve Kalkınma Partisi, 2002 yılında tek başına iktidara gelmesiyle birlikte yargı alanında önemli reformları hayata geçirmiştir. Yargıda yapılmak istenen değişimler neredeyse her seferinde yargı, askeri veya sivil bürokrasi tarafından dirençle karşılanmıştır. Tüm engellemelere rağmen AK Parti, 2002-2014 arası dönemde yargı alanında gerek anayasal gerekse de yasal ve mevzuat açısından reform niteliğinde adımlar atmıştır. Bu süreç nihai olmayıp halen devam etmektedir. Can'a (2011) göre, Türkiye'nin AK Parti iktidarları ile birlikte yaşadığı hukuksal dönüşümün anlaşılabilmesi için, önceki anayasal düzenin temel siyasal tercihleri, ideolojik referansları ve üzerine kurulu olduğu güçler dengesine bakmak gerekmektedir.

Türk siyasi hayatında Anayasa yapım sürecini Osmanlı'da 1876 Anayasası ile başlatırsak, bugüne kadar 1921,1924,1961 ve 1982 Anayasaları hazırlanarak uygulamaya konulmuştur. Hâlihazırda birçok maddesinde değişiklik yapılmakla beraber, 1980-1983 askeri darbe döneminde Milli Güvenli Konseyi tarafından hazırlanan 1982 Anayasası yürürlüktedir (Akgün, 2014). Bu Anayasaları; hazırlayan kişiler, nitelikleri ve ideolojileri bakımından birbirinden ayırabiliriz.

1921 Anayasası, Türkiye'nin gördüğü tek demokratik Anayasa olup, toplumun tüm dinamik kesimlerinin katılımının sağlandığı 1920 meclisi tarafından yapılmıştı. Egemenliğin bizzat ve bilfiil 'millet' tarafından kullanılmasını öngörüyordu. Dönemin ırkçı, şoven, gelenek ve din karşıtı yaklaşımlarına geçit vermediği gibi, tek kişi veya tek parti hegemonyasına da izin vermiyordu. Türkiye'nin tarihini, kültürel ve sosyal yapısını göz önünde tutarak, eşitliği ve adaleti ön plana çıkartan, gerçek anlamda 'sosyal demokrat' bir yapıya sahipti (Can, 2011; Karpat, 2015).

Kısa bir süre yürürlükte kalan 1921 Anayasasından sonra, Can'ın (2011) ifadesiyle sosyal darvinist ittihatçı geleneği takip eden bir grup tarafından 1924 Anayasası yazıldı. Devlet ile toplum arasında uçurum yaratacak kanuni tasarruflar ve toplumu adalet ve özgürlükler yerine ideolojik olarak dönüştürmeyi amaçlayan toplumsuz hukuk düzeninin tüm alt yapısı

Tek Parti döneminde inşa edildi (O.Can, 2011:20). 1961 ve 1982 Anayasaları ise Türk demokrasisini kesintiye uğratan askeri darbelerden sonra hazırlanmıştır.

Hakyemez, 1961 ve 1982 Anayasalarının insan hakları, hukuk devleti ve demokratik devlet gibi nitelikler bağlamında kendine özgü bir yaklaşım taşıdığını ifade eder. 1961 Anayasası ile oluşturulan Anayasa Mahkemesi (AYM), Danıştay ve Yüksek Hâkimler Kurulu* gibi kurumlar işlevleri bakımından olumlu yenilikler olmasına rağmen uygulamada aynı olumlu sonuçları vermediler. 1982 Anayasasında ise insan haklarının önüne devlet ve devletin ideolojik tercihi konuldu. Ayrıca 1980 sonrasında siyasal, sosyal ve ekonomik alanlarda militarizmin etkisi açıkça hissedilir. Yine siyasal ve sosyal hayatımızı ilgilendiren kanunların büyük bir kısmı darbe döneminde hazırlanmıştır (Hakyemez, 2012; Can, 2011).

1961 ve 1982 Anayasalarına hâkim olan elitist anlayışın en somut görünümü yüksek yargıda tezahür etmekteydi. Yüksek yargının çoğulculuktan uzak ve kapalı devre şeklinde bir sistemde faaliyet göstermesi; parti kapatmalar, Anayasa Mahkemesi'nin 367 kararı, toplum tarafından siyasal ve ideolojik olarak nitelendirilen pek çok yüksek yargı kararı gibi sıkıntılara sebep olmuştur. Bu sistem yargıyı toplumsal gelişme ve değişimin gerisinde ve evrensel standartların uzağında bırakmıştır (Sessiz Devrim, 2015:103).

AK Parti, yargıdaki yapısal sorunları aşmak ve vesayeti ortadan kaldırarak sistemi, siyaset kurumu ve millet açısından işlevsel hale getirmek amacıyla önemli değişikliklere imza atmıştır. Can'a (2011) göre, Türkiye Cumhuriyeti tarihinde en temel yapısal dönüşüm 2010 anayasa değişiklikleri ile yaşanmıştır.

2002-2014 yılları arasında 'yargı' alanında yapılan başlıca düzenlemeleri yıllara göre şu başlıklar altında sıralayabiliriz (akparti.org.tr):

* Anayasa ve Danıştay yargısal denetimin etkinliği bağlamında, Yüksek Hâkimler Kurulu ise yargının bağımsızlığının tesisi amacıyla oluşturulmuştur (Hakyemez, 2012; 9).

2002

Birinci Avrupa Birliği (AB) uyum paketi[1]

- **765 Sayılı Türk Ceza Kanunu'ndaki Değişiklikler:** Devletin ve organlarının tahkir ve tezyifi suçunun cezası 1-3 yıl aralığına düşürülmüştür (4744 sayılı Kanun'un 1 ve 2'nci maddeleri).
- **Terörle Mücadele Kanunu'ndaki değişiklikler:** "3713 sayılı Kanun'un 7 ve 8'inci maddelerinde yapılan değişikliklerle bu maddelerdeki düşünce ve ifade özgürlüğüne yönelik sınırlamalar hafifletilmiştir (4744 sayılı Kanun'un 3 ve 4'ncü maddeleri)".
- **Gözaltı sürelerinin kısaltılması:** "Devlet Güvenlik Mahkemelerinin Kuruluşu ve Yargılama Usulleri Hakkında Kanun'un 16'ncı maddesinin ikinci fıkrasında yer alan toplu olarak işlenen suçlarda gözaltı süresinin 7 güne kadar uzatılabileceği yönündeki hüküm madde metninden çıkarılmıştır. Üçüncü fıkrada yapılan değişiklikle, olağanüstü hal uygulamasının geçerli olduğu bölgelerdeki gözaltı süresi '7 gün' den '4 gün' e; bu sürenin azami haddi de '10 gün' den '7 gün' e indirilmiştir. Aynı kapsamda CMUK'nın 128'inci maddesinin ikinci fıkrasının ikinci cümlesi madde metninden çıkarılarak toplu olarak işlenen suçlarda azami gözaltı süresi '7 gün' den '4 gün' e indirilmiştir (4744 sayılı Kanun'un 5 ve 6'ncı maddeleri)".
- **Sanığın avukatı ile görüşme hakkının genişletilmesi:** Şüphelinin gözaltındayken avukatıyla görüşme imkânı söz konusu mahkemelerin yargı yetkisinde bulunan suç konularını da kapsayacak şekilde genişletilmiştir (4744 sayılı Kanun'un 5'nci maddesi).
- **Yakalanan veya gözaltına alınanın durumunun yakınlarına bildirilmesi imkânının genişletilmesi:** Yakalamadan ve yakalama süresinin uzatılmasına ilişkin emirden yakalananın bir yakınına veya belirlediği bir kişiye Cumhuriyet Savcısının kararıyla gecikmeksizin haber verileceği hükme bağlanmıştır (4744 sayılı Kanun'un 7'nci maddesi).

[1] 6/2/2002 tarihli ve 4777 sayılı Kanun (Resmi Gazete: 19/2/2002, 24676).

İkinci AB uyum paketi[2]

- **Basın özgürlüğünün güçlendirilmesi:** Basın Kanunu'nda yapılan değişikliklerle basın suçlarının kapsamında daraltmaya gidilmiş, suç teşkil eden yazının yayımlandığı basın organının kapatılma cezası aralığı '3 gün-1 ay' yerine '1-15 gün' olarak değiştirilmiştir. Ayrıca sorumlular için öngörülen '1-6 ay hapis cezası' '1-3 ay hapis cezası' na düşürülmüştür. Para cezaları da madde metninden çıkarılmıştır (4748 sayılı Kanun'un 2'nci maddesi).
- Siyasi partiler bakımından örgütlenme özgürlüğünün genişletilmesi (4748 sayılı Kanun'un 4'ncü maddesi).
- Avrupa İnsan Hakları Mahkemesi (AİHM) kararlarının uygulanmasının etkinleştirilmesi (4748 sayılı Kanun'un 3'ncü maddesi).
- Savunma hakkının güçlendirilmesi (4748 sayılı Kanun'un 7'nci maddesi).
- **Sivilleşme Yönünde Adımlar Atılması:** Jandarma subaylarının valiliklere ve kaymakamlıklara vekâlet edebilmesi yolu kapatılmıştır. Kaymakamlıklara sadece mülki idare amirlerinin vekâlet edebileceği hükme bağlanmıştır (4748 sayılı Kanun'un 7'nci maddesi).

Üçüncü AB uyum paketi[3]

- Ölüm cezasının kaldırılması (4771 sayılı Kanun'un 1'nci maddesi).
- AİHM kararları ışığında yargılamanın yenilenmesi imkânının getirilmesi (4771 sayılı Kanun'un 6'ncı ve 7'nci maddesi).
- **Basın özgürlüğünün genişletilmesi:** Basın yoluyla işlenen suçlar için öngörülen tüm hapis cezaları kaldırılmak suretiyle ifade ve basın özgürlüğü genişletirmiştir (4771 sayılı Kanun'un 12'nci maddesi).

[2] 26/3/2002 tarihli ve 4748 sayılı Kanun (Resmi Gazete: 9/4/2002, 24721).
[3] 3/8/2002 tarihli ve 4771 sayılı Kanun (Resmi Gazete: 9/8/2002, 24841).

2003

Dördüncü AB uyum paketi[4]

- **İşkence ve kötü muamele suçlarına ilişkin değişiklik:** İşkence ve kötü muamele suçlarının kapsamı genişletilmiş, cezaları artırılmış ve bu cezaların tecili ve paraya çevrilmesi önlenmiştir (4778 sayılı Kanun'un 1'nci maddesi.)
- Siyasi partilerin kapatılmasının zorlaştırılması (2820 sayılı Siyasi Partiler Kanunu'nda 4778 sayılı Kanun'la yapılan değişiklikler).

Beşinci AB uyum paketi[5]

- AİHM kararlarına dayalı olarak Ceza ve Hukuk yargılamasının yenilenmesi yolunun açılması (5271 sayılı CMK, m.311/1-f; 6100 sayılı HMK, m.375/1-i).

Yedinci AB uyum paketi[6]

- **Milli Güvenlik Kurulu'nun (MGK) Sivilleştirilmesi:** 1961 yılında kurulan MGK, hükümete milli güvenlikle ilgili görüş bildiren ve tavsiye niteliğinde kararlar alan bir kuruluş iken özellikle 28 Şubat sürecinde ülkenin en önemli kurumu haline gelmişti. Görev ve yetki sınırlarını aşarak aldığı kararlarla devlet yönetiminde söz sahibi olmuştu. Yapılan değişikliklerle (4963 sayılı Kanun'un 25 ve 27'nci maddeleri ile 2945 sayılı Kanun'da yapılan değişiklikler) anayasa ve yasalarda belirlenen görev ve yetki sınırlarına çekilen MGK'da, Genel Sekreterin asker olma zorunluluğu da ortadan kaldırılmıştır. MGK, Ekim 2004'te ilk defa sivil bir genel sekreter başkanlığında ve 7 sivil ve 5 asker üyesinin katılımıyla toplanmıştır. Ayrıca MGK Sekreterliği personeli 2003'te 408 kişi iken 2007'de 224 kişiye, askeri personel sayısı da 26'dan 12'ye indirilmiştir (Yılmaz, 2011:63) .
- **Askeri Mahkemelerin kuruluşu ve Yargılama Usulü Kanunu'nda değişiklik:** Askeri Ceza Kanunu'nun sivil şahıslara uygulanma alanı daraltılmıştır (4963 sayılı Kanun, m.6 ile yapılan 353 sayılı Kanun m.11 değişikliği).

---

[4] 2/1/2003 tarihli ve 4778 sayılı Kanun (Resmi Gazete: 11/1/2003, 24990).
[5] 23/1/2003 tarihli ve 4793 sayılı Kanun (Resmi Gazete: 4/2/2003, 25014).
[6] 30/7/2003 tarihli ve 4963 sayılı Kanun (Resmi Gazete: 7/8/2003, 25192).

- **İşkence davalarına ilişkin yasal değişiklik: "**Yapılan değişiklikle; davaların 'acele' ve 'öncelikli' olarak görülmesi, davaların 30 günden daha uzun bir süre ertelenmemesi ve davalara adli tatilde de devam edilmesi öngörülmüştür. Bu düzenleme ile işkence iddialarına ilişkin davalarda yaşanabilecek gecikmelerin önlenmesi amaçlanmıştır (4963 sayılı Kanun, m.5 ile getirilen 1412 sayılı CMUK, Ek 72nci madde)".
- **Aile Mahkemelerinin kurulması:** Aile mahkemelerine yargılama yetkisinin yanı sıra ailenin korunmasına yönelik koruyucu, eğitici ve sosyal tedbirler alma yetkisi tanınmıştır (9/1/2003 tarihli ve 4787 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 18/1/2003, 24997).

2004

Sekizinci AB uyum paketi[7]

- Ölüm cezasının mevzuattan tamamen çıkarılması (5218 sayılı Kanun'un 1'nci maddesi).
- **Yolsuzluğa karşı Ceza Hukuku Sözleşmesi'nin onaylanması:** Avrupa Konseyi bünyesinde hazırlanan bu sözleşme ile yolsuzluklarla kararlı bir şekilde mücadele edilebilmesi, kuvvetli bir işbirliğinin oluşması ve etkili bir takip mekanizmasının işletilmesi öngörülmüştür (14/1/2004 tarihli ve 5065 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 20/1/2004, 25352).
- AİHM önündeki yargılama sürecine katılan kişilere ilişkin Avrupa Sözleşmesi'nin onaylanması (5/5/2004 tarihli ve 5166 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 10/5/2004, 25460).
- **Devlet Güvenlik Mahkemeleri'nin (DGM) kaldırılması:** Adil yargılanma hakkı yönünden sürekli tartışma ve eleştiri konusu olan DGM'lerin kaldırılması demokratikleşme açısından önemli bir adım olup, Türkiye'de bir dönemin kapandığını da göstermiştir (16/6/2004 tarihli ve 5190 sayılı CMUK'nda değişiklik yapılması ve DGM'nin kaldırılmasına dair kanun, Resmi Gazete: 30/6/2004, 25508).
- Adalet Bakanı'nın dava açma konusunda Cumhuriyet savcılarına talimat verme yetkisinin kaldırılması (14/7/2004 tarihli ve 5219 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 21/7/2004, 25529).
- **İstinaf* mahkemelerinin kurulması**: 2004 yılında yasalaşan fakat 1.sınıf kıdemli hâkim ve savcı atamaları, bina, araç ve gereçlerin temini gibi sebepler yüzünden 20

[7] 14/7/2004 tarihli ve 5218 sayılı Kanun (Resmi Gazete: 21/7/2004, 25529).

Temmuz 2016'da faaliyete geçecek olan 'istinaf mahkemeleri', yargıda gecikmeli de olsa büyük bir devrim olarak görülmektedir (26/9/2004 tarihli ve 5235 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 7/10/2004, 25606). Bölge adliye mahkemeleri olarak 7 ilde faaliyete geçecek olan bu mahkemeler yüksek yargıdaki dosya yükünü önemli ölçüde hafifleterek sürecin daha hızlı ve adil geçmesini sağlayacaktır. Bu hususta eski İstanbul Cumhuriyet Başsavcısı olan ve 2014'te İstanbul Bölge Adliye Mahkemesi Başsavcısı olarak atanan Turan Çolakkadı şunları söylemiştir: " Yargıtay'ın iş yükü yüzde 10'lara kadar düşecek. Amacımız adil kararları hızlı bir şekilde alabilmek. Kararın gecikmesi adaletten uzaklaşmak demek. Bunu ortadan kaldırmaya çalışacağız" (haberturk.com.tr: 20 Mayıs 2016) .

2005

- **Yeni temel kanunlarla çağdaş bir 'Ceza Adalet Sisteminin'* altyapısının oluşturulması:** Ceza Adalet Sisteminde 1 Haziran 2005 tarihi milat kabul edilmek suretiyle esaslı değişiklikler meydana getirilmiştir. Bu çerçevede; daha adil bir yargılama yapmak, insan hak ve özgürlüklerini esaslı bir biçimde korumak ve daha çağdaş bir ceza adalet sistemine sahip olmak amacıyla yeni bir Ceza Kanunu hazırlanmıştır. Bundan başka ayrıca bu sistemin sacayakları oluşturan yeni bir Ceza Muhakemesi Kanunu, İnfaz Kanunu ve pek çok yasal düzenleme yapılmıştır (Heper, 2011:95-96).

Yeni Ceza Kanunu'na muhalefet partileri, ceza hukukçuları ve medya mensupları olmak üzere toplumun değişik kesimlerinden eleştiriler gelmiştir. Eleştiriler üzerine kanunun yürürlüğe girme tarihi iki ay ertelenmiştir. Ceza Kanunu'nun yeterince tartışılmadan, eleştirilmeden hazırlanarak resmi gazetede yayımlandığını belirten ceza hukuku uzmanı Prof. Dr. Nur Centel şu ifadeleri dile getirmiştir: "Böyle yasalar başka ülkelerde 10, 20 yılda hazırlanıyor. Bizde 7 ayda, toplam 58 oturumda TCK hazırlandı. Ve şimdi de iki aylık bir ertelemeyle karşı karşıyayız. İki ayda ne yapılabilir. Açıkçası bir şey yapılamaz. Ben bu konuda kötümserim. Çünkü bu yasayla ilgili çok eleştiriler var" (ntv.com.tr).

---

* İlk derece mahkemesinin kesinleşmemiş kararlarını hem olaya hem de hukuka uygunluk bakımından daha yüksek bir derecede, bir defa daha incelenmesini mümkün kılan bir kanun yolu.

* **Ceza Adalet Sistemi:** Suçun engellenmesi veya kontrol altına alınmasına yönelik oluşturulan suç ve ceza politikalarını veya kurumsal oluşumları içermektedir. Ceza veya cezaya ilişkin yaptırımlar, suçun nedenleri ve suçu önlemede muhtemel çareler, suçla mücadelenin temelini oluşturan konulardandır (Heper, 2011:84).

Ceza Kanunu'nu hazırlanış biçimi ve süresi açısından eleştiren CHP milletvekili Orhan Eraslan ise şu eleştirilerde bulunmuştur: "Böyle aceleye getirilerek hiçbir felsefesi olmadan, işte filanca ülkenin şu düzenlemesi iyi, bunun bu düzenlemesi iyi denilerek toplanması, eklektik bir yasa ortaya koymuştur. Kamuoyuyla oydaşılmamış, paylaşılmamış, tartışılmamış bir şeyi olgunlaştırmadan iki ayda tamir edeceğiz. Olay bu" (ntv.com.tr).

Yeni Ceza Kanunu'nun çok kısa bir sürede ve tartışılmadan hazırlandığı eleştirilerine AK Parti milletvekili Bekir Bozdoğan'ın yanıtı şöyle olmuştur: "Ceza Yasası Adalet Komisyonu'na geldiği günden beri yaklaşık 1 yıldır meclisimizde tartışıldı. Orada görüşlerini söyleyenler söyledi. Söylemeyen, uzunca bir zamandır kendilerine yazı yazılmasına rağmen cevap vermeyen, örneğin Adalet Komisyonu'ndayken 400 yere görüş için gönderilmiş, 34'ünden cevap gelmiş. Alt komisyondan çıktıktan sonra bin tane yere görüş için gönderiliyor. 50 tanesinden cevap geliyor. Fakat ne hikmetse, bunun alt komisyon, üst komisyon ve meclis aşamasında Türk Ceza Yasası geniş boyutlarıyla kamuoyu tarafından yeterince belki takip edilemedi. Sadece kadın örgütlerimiz ve bir kısım sivil toplum örgütlerimiz bu konuyu iyi takip ettiler. Ve onlarla oydaşma suretiyle onların kanaatlerini de alarak, bu konularda gerekli değişiklikler yapıldı" (ntv.com.tr).

AK Parti'nin hayata geçirdiği yapısal reformlar yoluyla adli sistemin daha da güçlendirildiğinin ifade edildiği AB 2005 ilerleme raporunda yeni Ceza Kanunu'na dair önemli değerlendirmeler bulunmaktadır. Raporda kanunun genel olarak pek çok Avrupa ülkesindeki ceza hukukuyla aynı çizgide olduğu ve modern Avrupa standartlarını benimsediği ifade edilmiştir. Bununla beraber, parlamentonun çeşitli değişiklikleri yapmasına rağmen ifade özgürlüğünü sınırlandırmak için kullanılabilecek maddeler hakkındaki kaygıların da devam ettiği ileri sürülmüştür. Savunmanın ve gözaltındakilerin haklarına ilişkin hükümler konusunda da bazı kaygılar olduğu ifade edilmiştir (ab.gov.tr).

- İşkence suçunun tanımının genişletilerek cezasının artırılması
- **Orantısız güç kullanımının cezasının ağırlaştırılması:** Alt sınırı üç ay olan cezada artırıma gidilmiştir (1/6/2005 tarihinde yürürlüğe giren 5237 sayılı TCK ile getirilen düzenleme).
- **Gözaltı koşullarının iyileştirilmesi:** Yeni bir "Yakalama, Gözaltına Alma ve İfade Alma Yönetmeliği" çıkartılarak gözaltına alma yetkisi, gözaltına alınanların yakınlarına

haber verme, nezarethane işlemleri gibi temel hak ve özgürlükler bağlamında öngörülen güvencelerin uygulama şekil ve şartları ayrıntılı bir şekilde yeniden düzenlenmiştir. Nezarethane ve ifade alma odaları, insan hakları normlarına uygun hale getirilmiştir (Eski yönetmelik 1998 tarihli olup, yenisi 1/6/2005 tarihli ve 25832 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır).

- **Denetimli Serbestlik* ve Yardım Merkezleri ile Koruma Kurulları Kanununun kabul edilmesi (3/7/2005 tarihli ve 5402 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 20/7/2005, 25881):** Bu kanun uyarınca, suça sürüklenen çocuk, şüpheli, sanık veya hükümlü ile suçtan zarar görenlere toplumla bütünleşmesi amacıyla psikolojik, sosyal, eğitim, sağlık, ekonomik, barınma, danışmanlık gibi her türlü psiko-sosyal yardımlar verilmektedir (Heper, 2011:95).

2007

- Uygulama imkânı kalmamış kanunların yürürlükten kaldırılması (26/4/2007 tarihli ve 5637 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 2/5/2007, 26510).
- **Cumhurbaşkanı'nın Halk Tarafından Seçilmesi:** 21 Ekim 2007 tarihinde yapılan referandum sonucu kabul edilen Anayasa değişikliğidir. Bir kimsenin en fazla iki defa (5 yıl+ 5 yıl) Cumhurbaşkanı seçilebilmesi ve Cumhurbaşkanlığına TBMM üyeleri arasından veya dışarıdan aday gösterilebilmesi hükme bağlanmıştır. Ayrıca, en son yapılan milletvekili genel seçiminde aldıkları geçerli oyların toplamı %10'u aşan siyasi partilere de ortak Cumhurbaşkanı adayı gösterebilme imkânı tanınmıştır.
- Genel seçimlerin dört yıla indirilmesi
- **TBMM Toplantı ve Karar Yeter Sayısı Nisabının Yeniden Düzenlenmesi:** TBMM'nin yapacağı seçimler dâhil tüm işlerinde üye tam sayısının en az üçte biri ile toplanacağı düzenlemesi getirilmiştir. Bu düzenleme ile 2007 Cumhurbaşkanlığı seçim sürecinde AYM'nin "367 Kararı" ile ortaya çıkan hukuki istikrarsızlık ve belirsizliğin önüne geçilmesi hedeflenmiştir.

---

* **Denetimli Serbestlik:** Mahkemelerce haklarında alternatif tedbir veya cezalara hükmedilen şüpheli, sanık ve hükümlülerin takibini yaparak cezalarını toplum içinde çekmelerini sağlamak ve bunun denetimini yapmaktır (Heper,2011: 95).

2010

1961 Anayasası ile hukuki yönden güçlendirilen bürokrasi, MGK, AYM, DPT gibi çeşitli kurumlar aracılığıyla seçilmiş hükümetlerin karar ve faaliyetleri üzerinde önemli ölçüde söz sahibi idi. Askeri ve sivil bürokrasinin iktidar üzerindeki vesayet gücü, demokratikleşme adımlarının atılmasını yavaşlatan hatta engelleyen bir etkendi. AK Parti'nin demokratikleşme yönündeki birçok yasal düzenlemesi Yüksek Yargı'nın hukuk dışı kararları ile engellenerek vesayet devam ettirildi ve bu durum siyasal sistemin tıkanmasına yol açtı. Bu bağlamda yargının; 367 sorunu, başörtüsü ve katsayı düzenlemeleri ve parti kapatmaları hakkında almış olduğu kararlar, siyaset üzerindeki iktidarını göstermesi bakımından önemlidir.

AK Parti, 2010 yılında hazırladığı 26 maddelik bir 'Anayasa değişikliği paketi' ile asker ve yargının siyaset içindeki konumunu yeniden düzenleme yoluna gitti. CHP paketin iptali için Anayasa Mahkemesi'ne başvurdu fakat AYM, paketin iptali için açılan davada bazı maddelerin kısmi iptali ile paketin referanduma götürülmesine karar verdi. Paket, 12 Eylül 2010 tarihinde yapılan referandumda %73'lük bir katılım ve %58'lik 'Evet' oyu ile kabul edildi. Seçmenin büyük bir çoğunluğu paketin getireceği düzenlemelerin demokratikleşme açısından önemli adımlar olduğuna ikna olarak pakete destek verdi. Burada dikkat çekici bir husus da referandum tarihi olarak 12 Eylül'ün seçilmiş olmasıydı. Bu durumu bir anlamda 12 Eylül 1980 darbesi ve sonrasında hazırlanan darbe anayasası ile hesaplaşma olarak okumak da mümkündür.

Referandum öncesinde muhalefet partileri, sivil toplum kuruluşları, yazarlar, akademisyenler, gazeteciler, sanatçılar, iş adamları olmak üzere toplumun pek çok kesimi, farklı söylemler ile kampanyalar yürüterek yapılacak olan düzenlemelere karşı tepkilerini ve beklentilerini ortaya koydu. CHP ve MHP referandumda 'Hayır' oyu kullanacağını açıklarken, BDP ise referandumu 'Boykot' edeceğini duyurdu. Paketin eksikleri olmakla beraber demokrasi, insan hakları, özgürlük açısından önemli değişiklikleri de içerdiğini kabul edenler ise 'Yetmez ama Evet' sloganıyla referandum da evet oyu kullanacaklarını açıkladılar.

Referandum sonuçlarına baktığımızda AK Parti'nin kendi seçmeni dışında, MHP'nin ülkücü tabanından (özellikle İç Anadolu'daki) ve çoğunlukla sivil toplum örgütleri

etrafında örgütlenmiş liberal-sol çevrelerden ciddi bir destek aldığını görmek mümkündür. Farklı siyasi ideolojilere sahip bu iki farklı kesimin aynı noktada birleşmesi ise toplumun değişimden yana olduğunu ve siyaseti yönlendirmeye çalışan statüko ve bürokrasinin ise karşısında olduğunu göstermektedir (Seta Analiz, 2010). Farklı kesimlerin bir araya gelmesindeki önemli bir etken de daha fazla demokrasi talebinin yapılacak reformlar ile siyaset kurumunda karşılık bulmasıydı.

Referandum sürecini yakından takip eden siyasi partilerin genel başkanları, AB, AB konseyi ve yabancı ülke bakanlarının referandum sonuçları üzerinde olumlu ya da olumsuz değerlendirmelerde bulundular. Sonuçlar hakkında AK Parti Genel Başkanı ve Başbakan Recep Tayyip Erdoğan; " 12 Eylül günü kazanan demokrasimiz olmuştur. Değişimin, demokrasi içinde gerçekleşebileceği bir kez daha görülmüştür. Evet diyenler de kazanmıştır, hayır diyenler de kazanmıştır. Kaybeden ise darbeci anlayış olmuştur" yorumunu yaptı (milliyet.com.tr). CHP Genel Başkanı Kemal Kılıçdaroğlu ise %42'lik hayır oyunun kendileri için güzel bir sonuç olduğunu ve referandum sonucuna saygı göstereceklerini dile getirdi (hürriyet.com.tr: 13 Eylül 2010). Referandum sonuçları hakkında ağır eleştirilerde bulunan ve erken seçim çağrısı yapan MHP Genel Başkanı Devlet Bahçeli şunları söylemiştir: " Başbakan Erdoğan ve AKP'nin bölücülük ve yolsuzluk siciline uygun yandaş yargı yaratma gizli amaçlarına hizmet edecek anayasa değişikliklerinin Türk milleti tarafından kabul edilmesiyle, Türkiye için hayati risk ve tehlikelerle dolu karanlık bir döneme girilmiştir" (cnnturk.com.tr).

AB ve yabancı ülke bakanları, referandum ile onaylanan anayasa değişiklik maddelerinin Türkiye'nin demokratikleşmesi yolunda önemli bir adım olduğunu ve hükümetin reformlarının halk tarafından desteklendiğini beyan ettiler. AB Komisyonu Genişleme Komiseri Stefan Fule, sonucun demokrasi ve temel hürriyetleri kuvvetlendireceğini dile getirirken, AB-Türkiye Karma Parlamento Komisyonu üyesi Howitt de beklenmedik şekilde yüksek çıkan evet oylarının Türk halkının değişim ve AB yolunda ilerlemek isteğinin bir sonucu olduğunu beyan etmiştir (tr.wikipedia.org).

Benzer şekilde Almanya Dışişleri Bakanı Westerwelle, Türkiye'de iç siyasete ilişkin reformları devam ettirmek isteyen güçleri destekleyeceklerini ve sonuçlara göre Türkiye'nin Avrupa yolunda olduğunu ifade etti. İsveç Dışişleri Bakanı da AK Parti'nin

reform politikalarına dikkat çekerek halkın bu yönde oy kullandığını ve Erdoğan'ın bundan sonra yeni bir anayasa için daha istekli olacağını dile getirdi (tr.wikipedia.org).

Türkiye Cumhuriyeti tarihinde en temel yapısal dönüşümün 2010 anayasa değişiklikleriyle yaşandığını savunan Can'a (2011:27-28) göre; "kadın erkek eşitliği ve diğer birçok alanda iyileştirme, memurlara toplu sözleşme hakkının tanınması ve darbecilere karşı yargı yolunun açılması gibi temel haklara ilişkin birçok değişiklik yapıldı. Ayrıca askeri yargının görev alanının daraltılması, Meclise bağlı kamu denetçiliği kurumunun kurulması, Anayasa Mahkemesi ve HSYK'nın yeniden yapılandırılması ile vesayet sisteminde esaslı bir parçalanma yaşandı" .

- Yeni Sayıştay Kanunu'nun kabul edilmesi (3/12/2010 tarihli ve 6085 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 19/12/2010, 27790).
- Siyasi partilerin kapatılması nedeniyle milletvekilliğinin düşmesinin kaldırılması (Anayasa m.84).
- Siyasi partilerin kapatılması ve mali yaptırıma ilişkin karar yeter sayısı değişikliği (Anayasa m.149).
- **Yüksek Askeri Şura (YAŞ) Kararları:** Anayasa'nın 125.maddesinde yapılan değişiklikle, YAŞ kararları kısmen yargı denetimine açılmış ve bu yetkinin yerindelik denetimi şeklinde kullanılamayacağı hükme bağlanmıştır. Anayasa'nın 125.maddesinin ikinci fıkrasına "Ancak, Yüksek Askeri Şura'nın terfi işlemleri ile kadrosuzluk nedeniyle emekliye ayırma hariç her türlü ilişik kesme kararlarına karşı yargı yolu açıktır" cümlesi eklenmiştir ve dördüncü fıkrasının birinci cümlesi de şu şekilde değiştirilmiştir: "Yargı yetkisi, idari eylem ve işlemlerin hukuka uygunluğunun denetimi ile sınırlı olup, hiçbir surette yerindelik denetimi şeklinde kullanılamaz".
- **Askeri Mahkemelerin Yargı Yetkisi:** Sivillerin, askeri mahkemelerde yargılanmasına son verilmiştir. Askerlerin, askeri suçlar dışındaki suçlarla ilgili olarak sivil mahkemelerde yargılanması sağlanmıştır. Mevcut (Anayasa m.145).

Askeri yargı, hukuk devleti ve insan hakları açısından oldukça tartışmalı bir yapılanmadır. Hukuk devletinde sivil yurttaşlar, askeri mahkemelerde asla yargılanamazlar. Ayrıca askeri mahkemelerin kararları mutlaka sivil yüksek mahkemelerin denetimine tabidir. Yapılan değişiklik askeri yargıyla ilgili sorunları tamamen çözememiş olsa da önemli adımlar atılmasını sağlamıştır. İlgili maddede yer alan "askeri mahal" ölçütü kaldırılarak askeri mahkemelerin görev alanı daraltılmıştır. Yine yapılan değişikliklerle, devletin güvenliğine,

anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı suçlara ait davaların her halükarda adliye mahkemelerinde görülmesi kararlaştırılmıştır. Özellikle darbe girişimcileri başta olmak üzere, ordu içinde yuvalanmış çetelerin, devletin güvenliğine, anayasal düzene ve bu düzenin işleyişine karşı işledikleri suçlara ait davaların, bundan sonra askeri mahkemelerde görülmesi ihtimali tamamen ortadan kaldırılmıştır. Bir diğer değişiklik ise sivillerin, savaş hali haricinde, askeri mahkemelerde yargılanmalarına yasak getirilmiş olmasıdır (Seta Analiz, 2011).

- **Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun (HSYK) Oluşumu, Çalışma Şekli ve Örgütlenmesinin Düzenlenmesi (Anayasa m.159):** Yapılan değişiklik ile önemli yenilikler getirilmiştir. Yargıtay üç ve Danıştay iki asıl üyeyi kendi üyeleri arasından belirlerken, adli yargı hâkim ve savcıları yedi ve idari yargı hakim ve savcıları da üç üye seçmektedir. Cumhurbaşkanı ise hukuk fakültelerinde görev yapan öğretim üyeleri ve avukatlar arasından dört üyeyi atamakta ve Adalet Akademisi de kendi üyeleri arasından bir üye seçmektedir. Seçim ve atama ile belirlenen 20 üyenin yanı sıra Adalet Bakanı ve müsteşarının da katılımıyla HSYK'nın 7 olan üye sayısı 22'ye çıkarılmıştır. Ayrıca HSYK'nın kendi teftiş kurulunun ve ona bağlı müfettişlerinin, kendine ait bir sekretaryasının ve bütçesinin bulunması da sağlanarak kurulun bağımsız olması sağlanmıştır (Ensaroğlu ve diğerleri, 2014: 106).

HSYK eski yapısıyla, Can'ın ifadesiyle (2011:29), 'devrim için hazır olmak ve onu savunmak' misyonuyla hareket eden ve beşer üye seçme hakkına sahip olan Danıştay ve Yargıtay'ın kontrolü altındaydı. Ayrıca Adalet Bakanı ve müsteşarının da yalnızca toplantıları bloke etme gibi negatif bir yetkisi vardı. HSYK'nın yeni üye dağılımının kurumu daha çoğulcu ve demokratik bir yapıya kavuşturduğunu söylemek mümkündür. Fakat düzenlemenin yeterli olmadığı ve sorun üretmeye devam ettiği de yapılan eleştiriler arasında yer almaktadır.

Hakyemez'e göre (2010), Adalet Bakanı'nın kurula başkan olarak katılması Avrupa standardı ile bağdaşmayan bir durumdur. Kurulun meslekten çıkarma cezalarına karşı yargı yolunun açılması olumlu bir adım olsa da, diğer kararlarına karşı yargı yolunun açık olmaması önemli bir sorun olarak devam etmektedir. Ayrıca Venedik Komisyonu'nun* konuyla ilgili raporunda belirttiği gibi, Adalet Bakanı kurula sadece üye olarak katılması

* **Venedik Komisyonu:** Avrupa Konseyinin anayasal konulardaki danışma organıdır. Bir nevi Avrupa Konseyi bünyesinde bağımsız düşünce kuruluşu gibi çalışmaktadır (anayasa.gov.tr).

ve kurulun dörtte biri kadar üyesinin de TBMM tarafından seçilmesi gerektiğini dile getirmiştir (Hakyemez, 2010).

AYM'nin, Anayasa değişiklikleri için açılan davada HSYK ile ilgili verdiği karar şöyledir:

> "Hâkimler ve Savcılar Yüksek Kurulu'nun yapısıyla ilgili olarak 5982 sayılı Yasa'nın 22. maddesiyle yapılan yeni düzenlemeyle Kurulun üye sayısının artırıldığı, seçim tabanının genişletildiği, Kurul üyelerinin büyük çoğunluğunun yargıçlar tarafından doğrudan seçilmesinin kabul edildiği, Kurul'un kendi sekretaryasına kavuşturulduğu ve Teftiş Kurulunun Kurul'a bağlandığı böylece özerk yapısının güçlendirildiği görülmektedir. Cumhurbaşkanının Kurula üye atama yetkisinin sınırlandırıldığı, Adalet Bakanı'nın dairelerin çalışmasına katılmasının yasaklandığı, Bakan'ın Teftiş Kurulu üzerindeki mutlak kontrolünün kaldırıldığı, böylece yürütmenin Kurul üzerindeki etkisinin belli ölçüde azaltıldığı anlaşılmaktadır. Kurul'un kararlarının kısmen de olsa yargı denetimine açılmasının hukuk devletinin güçlendirilmesine yönelik bir adım olduğu görülmektedir. Bu nedenle, söz konusu hükümlerin yargı bağımsızlığını dolayısıyla hukuk devleti ilkesini ortadan kaldırdığı ya da içini boşaltarak anlamsız hale getirdiği söylenemez. İptal isteminin reddi gerekir" (anayasa.gov.tr).

- **AYM'nin yeniden yapılandırılması (Anayasa m.146):** Düzenleme ile AYM'nin yapısında köklü değişiklikler yapılmıştır. Mahkemenin üye sayısı 11'den 17'e çıkarılmış, yedek üyelik kaldırılmış ve mahkeme raportörlerine de üye olma yolu açılmıştır. Üyelerin; 10'u dolaylı, 4'ü dolaysız olmak üzere 14'ünün Cumhurbaşkanı tarafından, 3'ünün de TBMM tarafından seçilmesi hükme bağlanmıştır. Üyelerin görev süresi 12 yıl ile sınırlandırılmış ve bir üyenin ikinci defa seçilmesi yasaklanmıştır.

Üye seçimi açısından yeni düzenlemenin mevcut düzenlemeye göre daha demokratik olduğunu belirten hukukçular, eksiklerin olduğunu da vurgulamaktadırlar. 17 üyeden 14'ü Cumhurbaşkanının seçmesine karşılık TBMM'nin yalnızca 3 üye seçecek olması ve bunları da doğrudan seçememesi önemli bir eksiklik olarak görülmektedir. Çünkü Mahkeme ile TBMM arasında güçlü bir ilişki kurulamaması, Mahkemenin toplumdan kopmasına ve toplumsal değişim ve dönüşümü izleyememesine sebep olabilir. Bunula beraber bu durum Mahkemenin demokratik meşruluğunun tartışılmasına da yol açabilir. Avrupa uygulamasında hiçbir ülkede parlamentonun üye seçmediği bir örnek yoktur. Hatta bazı ülkelerde (Federal Almanya, Polonya gibi) Anayasa Mahkemesi'nin tüm üyeleri parlamento tarafından seçilmektedir (Hakyemez, 2012; Seta Analiz, 2010).

- AYM'nin Yüce Divan sıfatıyla yargılama yetkisinin genişletilmesi (Anayasa m.148)
- Askeri Yargının bağımsızlığının güvence altına alınması (Anayasa m.145).
- 12 Eylül darbecilerini yargılama yolunun açılması (Anayasa'nın geçici 15'nci maddesi yürürlükten kaldırılarak).

- **AYM'ye bireysel başvuru hakkının tanınması (Anayasa m.148):** Hukuk devletinin bir gereği olarak insan haklarının korunması ve gözetilmesi amacıyla yeni bir hak arama yolu olarak AYM'ye bireysel başvuru hakkı getirilmiştir.

Türkiye Cumhuriyeti Anayasasının 5.Maddesinde Devletin temel amaç ve görevleri şu şekilde belirtilmiştir: "Devletin temel amaç ve görevleri, Türk milletinin bağımsızlığını ve bütünlüğünü, ülkenin bölünmezliğini, Cumhuriyeti ve demokrasiyi korumak; kişilerin ve toplumun refah, huzur ve mutluluğunu sağlamak; kişinin temel hak ve hürriyetlerini, sosyal hukuk devleti ve adalet ilkeleriyle bağdaşmayacak surette sınırlayan siyasal, ekonomik ve sosyal engelleri kaldırmaya ve insanın maddi ve manevi varlığının gelişmesi için gerekli şartları hazırlamaya çalışmaktır"(tbmm.gov.tr). Kişinin temel haklarının devlet tarafından korunup kollanması Anayasa ile teminat altına alınmış olup hak ihlallerinden doğacak herhangi bir sorunun da hukuk devleti gereği olarak çözüme kavuşturulması beklenmektedir.

AK Parti, muhafazakâr demokrat siyasi kimliğinin bir değeri olarak kişinin hak ve özgürlüklerinin korunması ilkesini benimsemektedir. Ayrıca Devlet olarak her türlü ayrımcılıktan, hak ve özgürlüklerin ihlalinden ve sınırlandırmasından uzak durmayı ve adaleti tesis edecek imkânları sağlamayı kendisi için görev olarak kabul etmektedir. Gerek parti programı gerek seçim beyannamelerinde temel hak ve özgürlükler alanına özellikle dikkat çeken AK Parti, hak arama özgürlüğünün ve adil yargılanma hakkının bütün unsurlarıyla gerçekleştirileceğini ve tüm bireylerin hak arama yollarının kolaylaştırılacağını taahhüt etmektedir. Bu bağlamda 2010 Anayasa değişikliği ile yeni bir hak arama yolu olarak Anayasa Mahkemesi'ne başvuru hakkının tanınması, hukuk devleti olma yolunda önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.

AYM'ye bireysel başvuru yolunun tartışıldığı bir panelde uygulamanın olumlu ve risk olarak görülen yönleri hukukçular tarafından tartışılmıştır. Panelde konuşan AYM Genel Sekreter Yardımcısı Recep Kaplan bireysel başvuru hakkı için şunları dile getirmiştir: "Bireysel başvuru yolunun getirilmesindeki amaçlardan biri olan AİHM'ye başvuruları azaltma gayesi gerçekleşmiş olup, geçen üç yıllık süre içerisinde Türkiye'den AİHM'ye başvuruların düzenli olarak azalmıştır. Bunda AİHM'nin AYM bireysel başvuru yolunu tüketilmesi gereken bir iç hukuk yolu olarak görmesi etkili olmuştur". Yine aynı panelde konuşan AYM başkanvekili Engin Yıldırım, "bireysel başvuru yolu ile Türkiye'de herkes

için Anayasal hak ve özgürlüklerin güvencesini sağlamaya yönelik önemli bir mekanizma oluştuğunu" vurgulamıştır. Katılımcılar göre uygulamanın olumsuz yönü ise, bireysel başvuru sonucunda yoğun bir iş yükünün ortaya çıkabileceğidir (setav.org.tr).

2011

- AYM'ye bireysel başvuru yolunun yürürlüğe girmesi (30/3/2011 tarihli ve 6216 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 3/4/2011, 27894).
- Yargı hizmetlerinin etkinleştirilmesi amacıyla düzenleme yapılması (31/3/2011 tarihli ve 6217 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 14/4/2011, 27905).
- Adalet Bakanlığı bünyesinde İnsan Hakları Daire Başkanlığı kurulması (650 sayılı KHK, Resmi Gazete: 26/8/2011, 28037).

2012

- Cumhurbaşkanı Seçimi Kanunu'nun kabul edilmesi (19/1/2012 tarihli ve 6271 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 26/1/2012, 28185).
- Denetimli Serbestlik uygulamasının kapsamının genişletilmesi (5/4/2012 tarihli ve 6291 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 11/4/2012, 28261).
- Hukuk Uyuşmazlıklarında Arabuluculuk Kanunu'nun kabul edilmesi (7/6/2012 tarihli ve 6325 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 22/6/2012, 28331).
- **Üçüncü Yargı Paketi:** Kamuoyunda "Üçüncü Yargı Paketi" olarak bilinen 'Yargı Hizmetlerinin Etkinleştirilmesi Amacıyla Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması ve Basın Yayın Yoluyla İşlenen Suçlara İlişkin Dava ve Cezaların Ertelenmesi Hakkında Kanun' ile insan haklarını güçlendiren önemli düzenlemeler getirilmiştir (2/7/2012 tarihli ve 6352 sayılı Kanun, Resmi Gazete:5/7/2012, 28344).

AK Parti, Avrupa Birliği'ne (AB) üyelik sürecinde gerçekleştirilecek her reformun daha güçlü ve daha demokratik bir Türkiye'nin inşasına katkıda bulunacağını beyan etmektedir. 2005 yılında 35 fasıl çerçevesinde fiilen katılım müzakereleri başlamış olup Adalet Bakanlığı, Yargı ve Temel Haklar başlıklı 23. Fasıldan doğrudan sorumlu bulunmaktadır. Adalet Bakanlığı tarafından 2009 yılında ilk 'Yargı Reformu Stratejisi' hazırlanarak uygulanmaya koyulmuştur. Bu düzenlemenin hayata geçirilmesinden bu yana, ülkemizde ekonomik, sosyal ve siyasal alanda meydana gelen gelişmelere uygun olarak yargı alanında

da köklü değişiklikler yapılmıştır. Ayrıca yargının etkin ve verimli işleyişine yönelik reform girişimlerinin etkisini analiz etmek amacıyla Adalet Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı (UNDP) Türkiye ofisi tarafından Mayıs 2013 tarihi itibariyle "Türkiye'de Adaletin Verimli ve Etkin Biçimde İşlemesi İçin Yargı reformu Sürecinin Etki Değerlendirmesi Projesi" ne başlanılmıştır. Bunun yanı sıra Yargı Reformu Stratejisi taslağı çeşitli kurum ve kuruluşların görüş ve önerileri alınarak güncellenmiş ve Bakanlar Kurulu'na sunulmuştur. Yeni Yargı Reformu Stratejisi 2015 Nisan ayında Başbakan Ahmet Davutoğlu tarafından kamuoyuna açıklanmıştır (sgb.adalet.gov.tr).

Adalet Bakanlığı'nın Yargı'da yaptığı düzenlemeler bunlarla sınırlı kalmamıştır. Bakanlık, Yargıtay ve Danıştay'ı yeniden dizayn edecek önemli bir kanun taslağı hazırlamıştır. Düzenlemeyle mevcut üyelerin üyelikleri düşürülecek, yeniden görevlendirme yapılacaktır. Yargıtay ve Danıştay daire sayıları azaltılacak ve bu dairelerdeki iş yükü hafifletilecektir. Yargıtay ve Danıştay üyelerinin görev süreleri 12 yıl ile sınırlandırılacaktır (haber7.com.tr).

3.2.2. İnsan Haklarının Korunması ve Geliştirilmesi

İnsan hakları, insanın sırf insan olması hasebiyle doğuştan sahip olduğu kabul edilen haklar bütünüdür. Doğal hukuk ve sözleşme teorileri de, insanın yaratılışı veya doğası gereği hak sahibi bir varlık olduğunu söyler. Günümüzde sadece devletle vatandaş arasındaki ilişkilerde değil, devletlerin birbirleriyle ilişkilerinde de etkili olan temel ahlaki kurallar, standartlar ve ilkeler de insan hakları kapsamındadır. Yaşamakta olduğu devletten sadece insan olması nedeniyle ahlaki bir talepte bulunan birey, bu talebine karşılık olarak da devletten buna saygı göstermesini, talebini gözetmesini ve kollamasını istemektedir. Devlet ile birey arasında devletin insan haklarına karşı tutumundan kaynaklanan bir ilişki vardır ve bu ilişki gerilimli bir ilişkidir. Çünkü insan haklarına yönelik en büyük ihlallerin devletten gelmesi de mümkündür (Saraçlı, 2015; Özipek, 2015).

Bireyin haklarının devlet tarafından korunup kollandığı bir sistem aynı zamanda demokratik bir sistemdir. İnsan haklarının ihlal edildiği bir sistemde demokrasinin tam anlamıyla yerleştiğinden bahsetmek mümkün değildir. Dahl'a (2001) göre haklar, demokratik bir yönetim sürecinin yapı taşlarıdır. Bu bağlamda hakların ve demokrasinin birbirinin varlığını gerekli kıldığını ve birinin diğerini güçlendirdiğini söyleyebiliriz.

Türkiye, insan hakları konusunda ağır ihlallerin yaşandığı yıllara tanıklık etmiştir. Türk demokrasisi 27 Mayıs darbesi, muhtıralar ve 1980 askeri darbesi ile kesintiye uğramış, insan hakları, devlet ve ideolojinin gerisinde kalmıştır. Ayrıca 1980'li yıllarda terör olaylarının baş göstermesi, devletin terörle mücadele kapsamında hayata geçirdiği olağanüstü hal ve özgürlükleri kısıtlayıcı uygulamalar, sistematik işkence iddiaları, cezaevleri ve karakolların kötü fiziki koşulları ve buralarda karşılaşılan kötü muameleler, sistematik işkence iddiaları demokrasiyi ve dolayısıyla insan haklarını sekteye uğratmış ve bu yıllarda ülke gündemini meşgul etmiştir. Her ne kadar demokrasiye geçtikten sonra iki Anayasa yapılmış olsa da, bu Anayasaların asıl amacının insan haklarından başka olduğu bir gerçektir. Hakyemez'e göre, 1982 Anayasası özellikle uygulamada ortaya çıkardığı sorunlar nedeniyle yoğun eleştirilere maruz kalmış ve bu yüzden bugüne dek Anayasanın birçok maddesinde revizyon yapılmıştır. Bu ise 1982 Anayasasının çağın gereklerine uygun olmadığını, getirdiği demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti anlayışının ihtiyaçlara cevap vermediğini ortaya koymaktaydı (Hakyemez, 2012).

Mevcut Anayasadan kaynaklanan yetersizliklerin yanı sıra dünyada yaşanan gelişmeler de yasal reformların yapılmasını zorunlu kılmıştır. Soğuk Savaş Dönemi sonrası değişen algılar ve küreselleşmeyle birlikte dünya genelinde yaşanan değişimler neticesinde insan hakları ülkelerin gündemine yerleşmiştir. İnsan hakları, ülkelerin yalnızca iç meselesi olarak kalmamış, uluslararası bir nitelik kazanmıştır. Bu süreçte Türkiye, yaşanan gelişmelere kayıtsız kalmayarak insan hakları konusunda önemli adımlar atmıştır. 1987 yılında Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'ndeki bireysel başvuru hakkının ve 1990 yılında Avrupa İnsan Hakları Divanı'nın zorunlu yargı yetkisinin tanınması ve yine aynı yıl Türkiye Büyük Millet Meclisi İnsan Hakları İnceleme Komisyonunun kurulması bu hususstaki önemli uygulamalardandır. Ayrıca 1987 yılında Avrupa Birliği'ne tam üyelik başvurusu yapılması ve sonrasında gerçekleştirilmesi gereken Kopenhag Kriterleri ile insan hakları standardının yükseltilmesi hedeflenmiştir.

Türk siyasetinde 2002-2014 arası dönemi temel hak ve özgürlüklerin güçlendirilmesi ve genişletilmesi açısından Cumhuriyet tarihinin en başarılı dönemi olarak ele almak mümkündür. 2002'de AK Parti iktidarı ile başlayan ve günümüze kadar gelen süreçte, insan hakları hususunda anayasal ve yasal olarak önemli reformlar hayata geçirilmiştir. AK Parti kurulduğu günden bugüne temel hak ve özgürlüklere sürekli vurgu yaparak insan haklarının önemine dikkat çekmiştir. Parti programında bu hususta temel hak ve

özgürlüklerin insanlığın kazanımları olduğunu, bunların düzeyinin medeni bir toplum olmanın göstergesi olacağını ve ülkenin de bu noktada hak ettiği konuma getirilmesinin toplumun bir beklentisi olduğunu vurgulamıştır. Bireylerin hak ve özgürlüklerine saygı duyulmasını toplumsal barış ve huzurun temel şartı kabul eden parti, atılacak adımları uluslararası kuruluşlar istediği için değil, halk buna layık olduğu için atacaklarını beyan etmiştir.

AK Parti, temel hak ve özgürlükleri insanlığın ortak değeri ve devlet idaresi altında onurlu bir hayat sürdürebilmenin ön şartı olarak kabul eder. Parti'ye mensup vekillerin konuşmalarında da sıklıkla vurguladıkları hak ve özgürlükler alanına dair, 2002 ve 2015 seçimleri için hazırlanan seçim beyannamelerinde şu ifadelere yer verilmiştir (akparti.org.tr):

> İnsanı yaşat ki devlet yaşasın" düşüncesinden hareket eden partimiz, bütün politikalarının merkezine insanı koymuştur. Demokrasinin nihai amacı başta düşünce, inanç, eğitim, örgütlenme ve teşebbüs özgürlüğü olmak üzere, bütün sivil ve siyasi özgürlükleri güvenceye almak ve insanların korku ve endişeden uzak olarak yaşamalarını sağlamaktır. İnsan onurunu korumanın teminatı olan AK Parti, özgürlüğü ve güvenliği garanti altına alan, bu iki temel hakkı hassas bir terazide tartarak vatandaşına sunan bir anlayışla; Türkiye'de inanç, ifade ve girişim özgürlüğünün garantisi olmayı sürdürecektir.

AK Parti iktidarları boyunca insan haklarının korunması ve geliştirilmesi kapsamında ve AİHM kararlarını yerine getirmek amacıyla önemli adımlar atılmıştır.

Mevzuat değişiklikleri şeklinde hayata geçirilen bu adımlardan başlıcaları şunlardır:

- 'İşkenceye sıfır tolerans' politikası hayata geçirildi.
- İşkence suçlarında zamanaşımı kaldırıldı.
- Gözaltı koşulları iyileştirildi. Kolluk merkezleri modernleştirildi (1998 tarihli eski yönetmeliğin yerine, yeni yönetmelik 1/6/2005 tarihli ve 25832 sayılı Resmi Gazetede yayımlanmıştır).
- AİHM kararlarına dayalı olarak yargılamanın yenilenmesi yolu açıldı.
- Temel haklara ilişkin uluslararası antlaşmalar, iç hukuk sisteminde üstün bir konuma taşındı.
- Reform izleme grubu oluşturuldu (10/09/2003).
- Şeffaf bir yönetim için bilgi edinme hakkı getirildi (9/10/2003 tarihli ve 4982 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 24/10/2003, 25269).

- İnsan hakları alanında evrensel düzenlemelerden olan "Birleşmiş Milletler Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme" ile "Birleşmiş Milletler Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Haklara ilişkin Uluslararası Sözleşme" imzalandı (4/6/2003 tarihli 4868 sayılı Kanun ile 4867 sayılı Kanun, Resmi Gazete:18/6/2003, 25142).
- Ölüm cezası kaldırıldı (12/11/2003 tarihinde AİHS'ye Ek 6 No.lu Protokol'ün imzalanması).
- AYM'ye bireysel başvuru hakkı getirildi.
- Devlet memurlarının yargıya başvuru hakları genişletildi ve yargısal denetim kısıtlamaları kaldırıldı (5982 sayılı Kanun, m.13 ile Anayasa'nın 129/3 maddesinde yapılan değişiklik)
- Kamu Denetçiliği Kurumu ve Türkiye İnsan Hakları Kurumu kuruldu (Anayasa m.74; 21/6/2012 tarihli ve 6331 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 30/6/2012, 28339).

Kamu denetçisinin yapacağı arabuluculuk sayesinde insan hakları ihlalleri daha kısa sürede ve yargı yoluna başvurmadan önlenebilecektir. Çünkü yargısal korumanın yoğunluğu ve gecikmeli karar vermesi zamanında bir koruma sağlayamamaktadır. Kamu denetçisinin hazırlayacağı raporlar ve bunların kamuoyunda doğuracağı duyarlılık nedeniyle kamu kurum ve kuruluşları insan hakları ihlali yapmamak amacıyla daha dikkatli davranacaklardır (Hakyemez, 2012:29-30).

- Azınlıklara ait cemaat vakıflarının mülk edinmeleri kolaylaştırılmış ve önceki yıllarda el konulmuş çok sayıda taşınmaz, başvuruları üzerine cemaat vakıfları adına kaydedildi.
- Yurt dışına çıkış yasağının kapsamı daraltılarak seyahat özgürlüğü genişletildi.
- İfade özgürlüğünün güçlendirilmesine yönelik yasal önlemler bağlamında TCK'nın 301.maddesinde değişikliğe gidilerek, soruşturma başlatılabilmesi Adalet Bakanı'nın iznine bağlanmış ve cezanın üst sınırı da düşürüldü (30/4/2008 tarihli ve 5759 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 8/5/2008, 26870).
- Tutuklu ve hükümlülerin, yakınlarının cenazesine katılmalarına ve ağır hastalık durumlarında ziyaret edebilmelerine imkân tanındı.
- Kapalı ceza infaz kurumlarındaki hükümlülerden evli olanların üç ayda bir kez eşleriyle görüşebilmeleri imkânı getirildi (24/1/2013 tarihli ve 6411 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 31/1/2013, 28545).

- Sanığa savunmasını, "kendisini daha iyi ifade edebileceğini beyan ettiği başka bir dilde yapabilme" imkânı getirildi (24/1/2013 tarihli ve 6411sayılı Kanun ile 5271 sayılı CMK'nın 202'nci maddesinde yapılan değişiklik, Resmi Gazete: 31/1/2013, 28545).
- Kadın kamu çalışanlarının ve milletvekillerinin kıyafetlerine ilişkin kısıtlamalar kaldırıldı (Kamu kurum ve kuruluşlarında çalışan personelin kılık ve kıyafetine dair yönetmelikte değişiklik yapılmasına ilişkin yönetmelik ve 2/9/1925 tarihli ve 2413 sayılı Bakanlar Kurulu kararında değişiklik yapılmasına dair karar, Resmi Gazete:8/10/2013, 28789) .
- Özel öğretim kurumlarında yabancı uyruklu misafir öğrencilerin de öğrenim görebilmelerine imkân sağlandı.

AK Parti'nin insan haklarına hem söylemlerinde hem de yazılı beyanlarında sıklıkla vurgu yapmasını bizzat parti lideri de dâhil çeşitli kesimlerin geçmiş yıllarda yaşadıkları mağduriyetler üzerinden de anlamak mümkündür. Bu hususta, 2002 öncesi siyaset yaptıkları partilerinin AYM tarafından kapatılmasını, kurucu lider Tayyip Erdoğan'ın okuduğu bir şiir yüzünden hapse girip siyasetten men edilmesini, iktidara geldikten sonra Başbakan ve milletvekillerinin başörtülü eşlerinin kamusal alanlardaki resmi törenlerde yer alamamasını ve hatta milletvekillerinin Cumhurbaşkanlığı köşkünde verilen resepsiyonlara eşsiz davet edilmelerini örnek olarak verebiliriz. Kişilerin temel hak ve özgürlüklerini sınırlandıran uygulamaları gündelik hayatta da görmek mümkündü. Kamu kurumlarında, üniversitelerde, orduevlerinde ve birçok üniversitenin mezuniyet töreninde uygulanan başörtüsü yasağı, üniversiteye girişte uygulanan farklı katsayı uygulaması, farklı dil ve lehçelerin belli alanlarda konuşulamaması gibi uygulamalar bunlardan bazılarıydı.

AK Parti'nin insan hakları söylemini Kemalist/laikçi merkez ve muhafazakâr çevre ikiliği üzerinden analiz edenler de vardır. Bu bağlamda Dağı, AK Parti'nin 2001'den bu yana laik kesim tarafından bir yabancı, davetsiz misafir olarak görüldüğünü ve partinin insan hakları söylem ve siyasetinin en iyi, laikçi yapıyla karşı karşıya geldiğinde yaşamış olduğu güvenliksiz ortamda anlaşılabileceğini ifade eder. Partinin Kemalist/laikçi merkezle karşılaşmalarında söylem meşruiyeti kazanabilmek için izlediği strateji ise Batı'ya ve hukukun üstünlüğüne, insan hakları ve demokrasi gibi modern değerlere vurgu yapmak olmuştur (Dağı, 2010;121-125). İnsan hakları ve demokrasi gibi kavramlar aynı zamanda modern-laik kesimlerin de benimsediği ve talep ettiği değerler olduğundan partinin bu kesimlerden de destek görmesine ve meşruiyet kazanmasına imkân sağlamıştır.

3.2.3. Sivil Gözetim ve Denetim

Çağdaş demokrasilerde kurumların görev ve yetkileri anayasal kurallar çerçevesinde sınırlandırılmış olup kurumlar bu sınırlar içinde hukuka uygun bir şekilde davranmaktadır. Yetki ve görev dâhilinde hareket edilmemesi anti-demokratik uygulamalara yol açarak insan hak ve özgürlüklerini ihlal edebilmektedir. Türk siyasetinde de çok partili hayata geçişten günümüze bazı siyaset dışı kurumların anayasal dayanak ile oldukça geniş yetkilere ve ayrıcalıklara sahip olduğu görülmüştür. Askeri, bürokratik veya yargı vesayeti olarak karşımıza çıkan bu olgu, Türk demokrasisinin karşı karşıya kaldığı önemli sorunlardan biri olmuştur. Vesayet aktörleri uzun yıllar kendilerine siyaset alanında güçlü bir pozisyon bulmuş ve karar mercii olarak meşru siyasi aktörlerin üzerinde bir yerde konumlanmıştır. Bunun en somut örneklerini 1960 ve 1980 askeri darbelerinde, 1971 ve 1997 muhtıralarında, AYM'nin 2007 Cumhurbaşkanlığı sürecinde aldığı 367 kararında görmek mümkündür.

Vesayet bağlamında önemli kurumlardan Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) ve MGK, siyasi iktidarlar karşısındaki güçlü konumlarını 1961 ve 1982 anayasaları ile kendilerine tanınan görevlerden ve geniş hareket alanlarından almıştır. MGK, 1961 anayasası ile anayasal bir kurum haline getirilmiş ve görevi " milli güvenlik ile ilgili kararların alınmasında ve koordinasyonun sağlanmasında yardımcı olmak ve gerekli temel görüşleri Bakanlar Kurulu'na bildirmek" olarak tanımlanmıştı. Fakat MGK'da alınan kararlar adeta siyasi iktidarlar açısından bağlayıcı olarak algılanmaktaydı. Aynı şekilde TSK İç Hizmet Kanunu (35.madde) ve MGK'ya ilişkin yasalar orduya geniş hareket sahası tanımaktaydı (Akyeşilmen, 2009; Hakyemez, 2012).

Çağdaş demokrasilerde olması gereken önemli özelliklerden biri olan sivil gözetim ve denetimin yerini Türk siyasetinde çeşitli dönemlerde askeri, bürokratik veya yargısal gözetim ve denetim almıştır. Devletçi reflekslerin geniş yetkilerle donatılmış Cumhurbaşkanlığı makamı üzerinden yürümesi; Bakanlar Kurulu'ndan çok daha etkin olduğu düşünülen MGK toplantıları; atanmış-seçilmiş tartışmaları; yerindelik denetimini de içeren tartışmalı yargı müdahaleleri; toplumsal destek ve karşılık bulamayan AYM kararları siyasi tarihimizde gücünü anayasalardan alan önemli tartışma konularından olmuştur (Sessiz Devrim, 2015:61).

Demirel'e (2010) göre, 2000'li yılların başından itibaren TSK'nın siyasal rolü ve sistem içindeki ayrıcalıklı konumu eski yıllara oranla daha fazla sorgulanmaya başlamıştır. Bunda AB uyum çabalarının ivme kazanması, AK Parti iktidarları ile değişen siyasi söylem ve uygulamaların kendisine büyük bir toplumsal destek bulması ve demokratikleşme yönünde artan talepler önemli rol oynamıştır.

AK Parti, demokratikleşme yönünde 'sivil gözetim ve denetim' alanında önemli reformları hayata geçirmiştir. Bu kapsamda 2002'den günümüze yasal olarak ve mevzuatta değişikliklere gidilerek atılan başlıca adımlar şunlardır (akparti.org.tr):

- **MGK'nın sivilleştirilmesi:** MGK, almış olduğu kararlar bakımından kamuoyu tarafından sivil yönetim üzerinde vesayet kurumu olarak görülüyordu. MGK'nın kararlarının siyasiler tarafından bağlayıcı olarak algılanması demokratikleşme ve sivilleşme açısından sorun teşkil etmekteydi. Özellikle 28 Şubat sürecinde devlet, M. Yılmaz'ın ifadesiyle (2011) MGK ile yönetilir hale gelmiş idi. 2003 yılında çıkarılan Yedinci AB Uyum Paketi'nde MGK Genel Sekreterliği ile ilgili hususları da kapsayan değişiklikler yapılmıştır. Bu bağlamda Genel Sekreter'in sivil olmasının yolu açılmış ve MGK çağdaş demokrasilerde olduğu gibi hükümetin milli güvenlik politikalarındaki danışma organı halini almıştır. Ayrıca MGK Genel Sekreteri'nin Başbakan'ın teklifi ve Cumhurbaşkanı'nın onayı ile atanması esası getirilmiştir. Kurul'un ayda bir yerine iki ayda bir toplanmasına ve 'asker kanat' ve 'sivil kanat' şeklindeki oturma düzeninden karışık oturma düzenine geçilmesine karar verilmiştir (4963 sayılı Kanun'un 25 ve 27'nci maddeleri ile 2945 sayılı Kanun'da yapılan değişiklikler. 30/7/2003 tarihli ve 4963 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 7/8/2003, 25192).
- **EMASYA Protokolünün kaldırılması:** 7 Temmuz 1997'de Refah-Yol Hükümetinin düşmesinden sonra siyasi istikrarsızlık ortamında imzalan Emniyet Asayiş Yardımlaşma (EMASYA) Protokolü 2010 yılı Anayasa değişiklikleri kapsamında kaldırılmıştır. EMASYA; askeri birliklerin büyük toplumsal hareketler karşısında yerel mülki idare amirinin çağrısı ve kararını beklemeden harekete geçmesini, ildeki polis ve jandarmanın, yardıma gelen askeri birliğin komutanının emrine girmesini, garnizon komutanının mülki idare amirinin güvenlikle ilgili yetkilerini fiilen devralmasını ve tür olayların öngörülmesi için sivil alanda geniş bir istihbarat çalışmasının askeri güçler tarafından yapılmasını mümkün kılıyordu. Protokolün kaldırılması ile demokrasi dışı

müdahalelerin önlenmesi ve sivil yönetimin güçlendirilmesi amaçlanmıştır (Seta Analiz, 2010).

- **Askeri yargının yetki alanının daraltılması:** 2010 Anayasa referandumu ile askeri mahkemelerin yetki alanı, "askerlik hizmet ve görevleriyle" sınırlandırılmış; sivillerin askeri mahkemelerde yargılanmasına son verilmiş, askerlerin de askeri suçlar dışındaki suçlarla ilgili olarak sivil mahkemelerde yargılanmasının önü açılmıştır (Anayasa m.145).
- **Yüksek Askeri Şura (YAŞ) kararlarına karşı yargı yolunun açılması:** 1982 Anayasası ile askerlerin terfi ve özlük konularında yetkili kılınan YAŞ, aldığı kararlar ile pek çok subay ve astsubayın ordudan çıkarılmasına ve mağduriyet yaşamasına sebep olmuştur. 2010 Anayasa değişikliği ile YAŞ kararları ile ordudan uzaklaştırılanlara yargı yolu açılmıştır (Anayasa m.125).
- **Terörle Mücadele Kanunu'nun 10.Maddesi uyarınca görevlendirilen ağır ceza mahkemelerinin kaldırılması:** İlk defa 1973 yılında kurulan Devlet Güvenlik mahkemeleri 2004 yılında kaldırılmıştı. Fakat kaldırılan DGM'lerin yerine Özel Yetkili Ağır Ceza Mahkemeleri (ÖYM) kurularak faklı isimle aynı sistem devam ettirilmiştir. Yargılamalardan doğan sorunlara yönelik ağır eleştiriler yüzünden bu mahkemeler de kaldırılmış ancak yine başka bir isimle, TMK 10.Madde ile görevli mahkemeler olarak yargıdaki yerlerini korumuşlardır. 2013 yılı sonunda yaşanan gelişmeler bu mahkemelerin sorunları çözemeyeceğini açıkça ortaya koymuştur. 21.02.2014 tarihli kanunla tamamen kaldırılmışlardır (21/02/2014 tarihli ve 6526 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 06/03/2014, 28933-Mükerrer).
- **Bazı kamu kurum ve kuruluşlarındaki askeri üye uygulamasına son verilmesi:** 12 Eylül askeri darbesinin bir ürünü olarak birçok kurumda asker temsilcilere yer verilmesi toplumsal ve siyasal hayatın askeri vesayetin gözetimi ve denetimi altında olduğu izlenimini yaratıyordu. Yapılan değişiklikler ile YÖK'e Genelkurmay Başkanlığı'nca üye seçilmesine ve Radyo ve Televizyon Üst Kurulu'na (RTÜK) MGK Genel Sekreterliği'nce aday gösterilmesine son verilmiştir.
- **12 Eylül darbecilerini yargılama yolunun açılması:** 2010 Anayasa değişikli ile Anayasanın geçici 15'nci maddesi yürürlükten kaldırılmıştır. Bu değişiklik, demokratik hukuk düzenini ortadan kaldıran veya kaldırmayı amaçlayan müdahalelerin karşılıksız kalmayacağı ve yargı konusu olacağı mesajını vermesi bakımından oldukça anlamlıdır.
- **TSK İç Hizmet Kanunu'nun 35'nci Maddesinde değişiklik yapılması:** Kanun'un değiştirilmeden önceki hali " Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; Türk yurdunu ve Anayasa ile

tayin edilmiş olan Türkiye Cumhuriyetini kollamak ve korumaktır" şeklinde olup geçmişte yaşanan askeri darbe ve muhtıralarda asker için bir hukuki dayanak olarak algılanıyordu. Kanun, 2013 yılında yapılan değişiklikle "Silahlı Kuvvetlerin vazifesi; yurt dışından gelecek tehdit ve tehlikelere karşı Türk vatanını savunmak, caydırıcılık sağlayacak şekilde askeri gücün muhafazasını ve güçlendirilmesini sağlamak, Türkiye Büyük Millet Meclisi kararıyla yurt dışında verilen görevleri yapmak ve uluslararası barışın sağlanmasına yardımcı olmaktır" şeklinde yeniden düzenlenmiştir (13/7/2013 tarihli ve 6496 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 31/7/2013, 28724).

- **TBMM bünyesinde araştırma komisyonlarının kurulması:** Geçmiş yıllarda yaşanan darbeler sadece demokrasiyi kesintiye uğratmakla kalmamış aynı zamanda halkın büyük bir kesiminin hak ve özgürlüklerini de ihlal etmiştir. Darbelerle yüzleşmemek ve darbeleri araştırma konusunda hassas davranmamak demokrasiye, hukuk düzenine ve halkın siyaset kurumuyla ilişkisine zarar vermiştir. Bu bağlamda yaşanan olumsuzlukları gidermek ve demokrasiyi güçlendirmek amacıyla TBMM bünyesinde çeşitli komisyonlar kurulmuştur.

3.2.4. Kültürel Hakların Genişletilmesi ve Eğitim

Siyasi ve toplumsal hayatta Cumhuriyet'in kuruluşu ile başlayan modernleştirme sürecinin nihai amacı homojen bir ulus-devlet inşa etmekti. Tek parti iktidarı yıllarında 'muasır medeniyetler seviyesine çıkmak' gayesiyle yapılan her türlü düzenleme ve devrim zamanın mevcut toplumsal yapısıyla uyum sağlayamamış, inşa edilmek istenen homojen ve çağdaş toplum yapısı beraberinde pek çok sorunu da getirmiştir. Bütün farklı etnik ve dinsel kimliklerin hedeflenen vatandaş tanımına uymaması nedeniyle mağdur olması, hak ve özgürlüklerin devleti önceleyen politikalardan sonra gelmesi, atanmışları seçilmişlerden daha güçlü yapan siyaset anlayışı, merkezi çevreye tercih eden modernleşme projesi ve devletten topluma doğru hareket eden toplumsal değişim tercihi bu dönemin başlıca sorunlarıdır. Sürecin en çok mağdur olan kesimleri ise nüfus içindeki ağırlıklarından dolayı dindarlar ve Kürtler olmuş ve siyasal merkez için en önemli tehlikeyi de bu kimliklerle özdeşleştirilen 'irtica' ve 'bölücülük' korkuları oluşturmuştur (Ete, 2014; Keyman, 2014). Bununla beraber Aleviler de bu süreçte önemli sorunlar ve mağduriyetler yaşamıştır. Bu çerçevede; Devletin Alevilerin talep ve istekleri karşısında kayıtsız kalması, Alevilerin inanç ritüelleri ve ibadethanelerinin resmi makamlarca tanınmaması, eğitim müfredatındaki zorunlu din dersleri ve geçmiş yıllarda yaşanan Maraş, Çorum ve Madımak

olaylarının Alevi kesim üzerindeki etkilerinin giderilememesi gibi sorunları 'Alevi sorunu' olarak ele almak mümkündür.

Etnik- dinsel çoğulculuk ve farklılıklar demokratik toplumlar için kültürel zenginlik kaynağını teşkil etmesine rağmen bu durum Türkiye için yıllarca tehdit olarak algılanmıştır. 1961 ve 1982 Anayasaları ile kurumsallaşan ve güçlenen vesayet kurumları da farklılıkları bastıran ve ötekileştiren bir tutum sergilemiştir. Fakat Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle değişen paradigmalar nedeniyle mevcut güvenlikçi siyaset yaklaşımı yerini kimlik temelli özgürlükçü yaklaşımlara bırakmıştır. Toplumda uzun yıllar talep ve istekleri görmezden gelinen ve merkez tarafından dışlanan kesimler, kimlik taleplerini yüksek sesle dile getirmeye başlamıştır. Artan kimlik taleplerini karşılayamayan ve toplumsal desteklerini kaybeden partilerden farklı tarzda bir söylem ve anlayışla iktidara gelen AK Parti, 2023 Siyasi Vizyon belgesinde bu hususta şunları beyan etmiştir (akparti.org.tr):

> AK Parti iktidarı, baştan itibaren, her türlü ayrımcılığı reddeden kucaklayıcı bir siyaset tasavvuru ortaya koymuştur. Farklı kimlikleri Türkiye'nin bütünlüğü içinde, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlığı ortak paydasında, her türlü farklılığı zenginlik olarak görerek birlik içinde yaşatma çabasında olmuştur. Bütün dini, etnik, sosyo-ekonomik ve kültürel hakların özgürce kullanılabilmesi için her tedbir bu dönemde alınmıştır. Ülkemizde, geçmişte devletin ötekileştirici uygulamalarına maruz kalmış olan din, inanç ve etnik bütün kesimlerin tekrar bu millete, devlete ve topluma aidiyet duygularını güçlendirmek için yeni politikalar ve düzenlemeler hayata geçirmiştir.

Cumhuriyet dönemi modernleştirme çabalarından en çok etkilenen kurumlardan biri hiç şüphesiz eğitim olmuştur. Bu dönemde eğitim alanında atılan başlıca adımlar Tevhid-i Tedrisat Kanunu'nun çıkarılması, Latin Alfabesinin kabulü ve Köy Enstitülerinin açılmasıdır. Gür, tarihsel süreç içinde eğitim sistemindeki durumu özetle şu şekilde açıklamaktadır: "Eğitim özellikle tek parti döneminde, siyasetin özverili bir hizmetçisi ve yeni değerleri aktarmanın etkili bir aracı olmuştur. Demokrasinin askeri müdahalelerle kesintiye uğradığı dönemlerde eğitim sistemi sıkı bir şekilde kontrol altına alınmış ve baştan sona yapılandırılmıştır. 12 Eylül 1980 darbesi ve 28 Şubat 1997 MGK kararları sonrasında eğitim sistemine yapılan siyasi ve bürokratik müdahaleler, toplumun taleplerini bir takım anti-demokratik uygulamalarla kısıtlamıştır. Ekonomik liberalleşme, eğitim sistemine oldukça sınırlı ölçüde yansımıştır. 1990'ların başında bir nebze rahatlayan eğitim sistemi, 28 Şubat sonrasında tekrar sıkı bir kontrole tabi tutulmuştur" (Gür, 2011:7).

28 Şubat 1997 sonrasında eğitim alanında hayata geçirilen uygulamalar pek çok kesimin ciddi sorunlar yaşamasına sebep olmuştur. Öğrencinin tercih imkânlarını ve alanlarını

sınırlandıran sekiz yıllık zorunlu ve kesintisiz eğitim, YÖK'ün 'katsayı sorunu' olarak da bilinen üniversiteye giriş sisteminde yapmış olduğu değişiklikler, üniversitelerdeki başörtüsü yasağı gibi uygulamalar hak ve özgürlükleri kısıtlayarak mağduriyetlerin yaşanmasına yol açmıştır.

Çelik'e göre, Milli Eğitim sisteminin çok yönlü ve geniş çaplı bir reform ihtiyacı olduğu 1996 yılında hazırlanan 15 yıllık Eğitim Ana Planı'nda (EAP) belirtilmiş fakat 2003 yılına kadar bu doğrultuda önemli bir adım atılmamıştır. AK Parti, 2002 yılında hazırladığı Acil Eylem Planı'nda kapsamlı bir eğitim reformunun gerekliliğine dikkat çekmiştir. Planda okulların fiziksel ve teknolojik altyapısına yönelik düzenlemeler ve eğitimin niteliğine yönelik reformlar yer almıştır (Çelik, 2011:18-19).

AK Parti, demokrasinin güçlenmesi ve mağduriyetlerin giderilmesi noktasında eğitim sisteminde de önemli adımlar atmıştır. Okulların fiziki ve teknolojik alt yapısının güçlendirilmesi, okullaşma oranları, öğretmen sayısı gibi konularda ilerleme kaydedilmiştir. Fakat Türkiye'de Milli Eğitim Bakanlığı'nın içinde bulunduğu bazı yapısal sorunları çözmeden eğitimle ilgili sorunları çözmek mümkün değildir. Ayrıca eğitimi bir egemenlik ve çatışma alanı olarak görmekten vazgeçerek öncelikle eğitimi talep edenlerin beklentilerinden hareket edilmesi gerekmektedir (Şişman, 2011). Eğitime ayrılan bütçenin büyüklüğü, teknolojik ve fiziki altyapının ve imkânların genişliği gibi faktörlerin direkt olarak eğitimsel bir başarıya neden olmadığı da göz önünde bulundurulmalıdır. Bunların yanı sıra; başarının artırılması, beşeri kaynakların eşit olarak dağıtılması ve kaliteli eğitimin toplumun geneline yayılması gerekliliği, öğretmenlerin hizmet öncesi ve hizmet içi eğitimlerinde düzenleme ve iyileştirme yapılması, nitelikli öğretmen istihdamı gibi konularda da düzenlemeler ve iyileştirmeler yapılmalıdır (Çelik, 2011:65-67).

AK Parti'nin 'kültürel hakların genişletilmesi' kapsamında ve 'eğitim' alanında yapmış olduğu başlıca değişiklikler ve atılan adımlar şunlardır (akparti.org.tr):

- Farklı dil ve lehçelerde yayın yapabilme ve özel kurslar açabilme imkânın getirilmiştir (4771 sayılı Kanun'un 8 ve 11'nci maddeleri; Resmi Gazete: 9/8/2002, 24841).
- **Farklı dil ve lehçelerde yayın yapılmasına izin verilmesi:** TRT'nin Türkçe dışında farklı dil ve lehçelerde yayın yapmasının önündeki yasal engeller kaldırılmıştır (4928

sayılı Kanun'un 14'ncü maddesi ile 3984 sayılı Kanun, m.4/1-4; Resmi Gazete: 19/7/2003, 25173).

Muhafazakâr demokrat siyasi kimliğin; kültürel değerleri ve birikimleri koruyan ve geliştiren, farklılıkları zenginlik olarak kabul eden ve bunların toplumsal yapı içerisinde özgürce yaşatılmasını savunan anlayışından hareketle AK Parti'nin böyle bir düzenlemeyi hayata geçirmesi iktidar olarak kendisinden talep edilmiştir. Farklı dil ve lehçelerin öğrenilmesi ve bu dillerde yayın yapılabilmesi, özgürlükçü ve çoğulcu bir toplumsal yapının geliştirilmesi açısından faydalı ve anlamlı bir adım olmuştur.

AK Parti, bölgesel isimlerin kullanılması gibi bu düzenlemenin de bölünmez bütünlük konusunda kaynaşmayı sağlayacağını, farklı kültürlere sahip insanların ülkelerine olan bağlılığını artıracağını dile getirmiştir. Fakat MHP bu düzenlemeye bölücülük endişesiyle karşı çıkmıştır. MHP Grup Başkanvekili Oktay Vural düzenlemeye ilişkin şu ifadeleri kullanmıştır: "Türkiye, adım adım teslim alınıyor. 'Roj tv'ye rakip olsun, sesini kıssın' diyorsunuz. Bu televizyonun kapatılması öngörülürken, alternatifini oluşturmak onu legal hale getirir" (cnnturk.com).

- **Sinema, video ve müzik eserleri Kanun'unda değişiklik (4928 sayılı Kanun'un 10,11 ve 12'nci maddeleri; Resmi Gazete: 19/7/2003, 25173):** Bu alandaki eserlerin yasaklanmasının kapsamı, yalnızca Cumhuriyetin temel niteliklerine ve devletin ülkesi ve milletiyle bütünlüğüne aykırılık suçlarıyla sınırlandırılarak daraltılmıştır. Bu alanda idari mercilerce verilen yasaklama kararlarının 24 saat içinde hâkim onayına sunulması koşulu getirilmiştir. Ayrıca MGK temsilcisinin Sinema, Video ve Müzik Eserleri Denetleme Kurulu'ndan çıkarılmasına karar verilmiştir.
- Vatandaşların çocuklarına arzu ettikleri ismi verebilmelerinin önündeki engeller kaldırılmıştır (4928 sayılı Kanun, m.5 ile 1587 sayılı Kanun'un 16/4-2 m. değişikliği).
- Farklı dil ve lehçelerin öğretilmesi amacıyla kurslar açılmasına karar verilmiştir (Resmi Gazete: 5/12/2003, 25307).
- Farklı dil ve lehçelerde yayın hakkının yasal güvence altına alınması kararlaştırılmıştır (11/6/2008 tarihli ve 5767 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 26/6/2008, 26918).
- Farklı dil ve lehçelerde reklam yapılabilmesine izin verilmiştir (Resmi Gazete: 31/1/2009, 27127).

- Üniversitelerde farklı dil ve lehçelerle ilgili akademik araştırma yapılabilmesi, enstitü kurulması ve seçmeli ders konulabilmesi mümkün hale getirilmiştir (Resmi Gazete: 1/12/2009, 27419).
- **Temel Hak ve Hürriyetlerin Geliştirilmesi Amacıyla Çeşitli Kanunlarda Değişiklik Yapan Kanun kabul edilmiştir:** 2 Mart 2014 tarihinde TBMM genel kurulunda kabul edilen 18 maddelik bir kanundur. Başbakan Erdoğan'ın 2013 yılında açıkladığı 'Demokratikleşme Paketi' nin devamı niteliğinde olup yasal düzenlemeler ve idari uygulamalar içermektedir. Kanun'la, yerel ve genel seçimlerde farklı dil ve lehçelerde her türlü propaganda serbest hale getirildi. Ayrıca siyasi partilerin eş genel başkanlık sistemini uygulayabilmesinin önü açıldı ve siyasi partilere devlet yardımı yapılabilmesi için gereken oy oranı %7'den %3'e indirildi.

Kanun'a göre, Özel Öğretim Kurumları Kanunu hükümlerine tabi olmak üzere, farklı dil ve lehçelerde eğitim ve öğretim yapmak amacıyla özel okulların açılmasına imkân tanınmıştır. Din ve vicdan özgürlüğü kapsamında ise, kişilerin toplu ibadetlerinin yanı sıra bireysel ibadetlerinin engellenmesi de suç olarak düzenlenmiştir. "Ayrımcılık" gibi "nefret suçu" da kanuni düzenlemeye kavuşturulmuş ve Mevzuatta "nefrete dayalı ayrımcılık" şeklinde yer almıştır.

Kültürel hakların genişletilmesi kapsamında yapılan düzenlemelerin çoğu gündelik hayatta uygulamaya geçirilmiştir. Cumhuriyet dönemi boyunca ismi değiştirilen pek çok köyün eski isimlerine dönmesi ve üniversitelerde farklı dil ve lehçelerde araştırma yapılması bu uygulamalardan bazılarıdır. Fakat Kanun'la sağlanan Kürtçe eğitim imkânının uygulama noktasında ise sorunlar yaşanmaktadır. Uzmanlar bu konuda Türkiye'de sınırlı sayıda Kürdolog, uzman ve öğretmen olduğunu belirtirken, eğitimciler ise süreci denetleyecek müfettişlerin olmadığını dile getirmektedir. Mardin Artuklu Üniversitesi Yaşayan Diller Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. Kadri Yıldırım Kürtçe eğitim ile ilgili uygulama aşamasında şu sorunlara dikkat çekmiştir: " Kürtçe eğitim başlıyor ancak hiç atanan öğretmen yok. Kürtçe eğitim verilmesi durumunda sadece ilkokul birinci sınıfı kapsayabilecek. Bakanlığın bu eğitimcileri denetleyecek müfettişleri bulunmuyor". Yıldırım, sorunların giderilmesi için üniversitelerle işbirliği yapılmasını ve YÖK desteği ile yurt içi ve yurt dışından uzmanların Türkiye'de çalışmalarına imkân verilmesini tavsiye etmektedir (hürriyet.com.tr).

- Farklı dillerde kültürel faaliyetlerin desteklenmesi, kamu hizmetlerinden yararlanmada Kürtçe tercüman istihdamı ve çağrı merkezlerinin açılması yönünde karar verilmiştir.

- Milli Güvenlik Bilgisi dersi müfredattan çıkarılmıştır (Resmi Gazete:25/1/2012, 28184).
- İlkokullarda öğrenci andı okunması uygulamasına son verilmiştir (Milli Eğitim Bakanlığı ilköğretim kurumları yönetmeliğinde değişiklik yapılmasına dair yönetmelik, Resmi Gazete: 8/10/2013, 28789).
- Üniversitelerde kılık-kıyafet serbestliği getirilmiştir.
- Üniversite sınavlarına girişte uygulanan farklı katsayı uygulamasına son verilmiştir.
- Ortaokul ve liselerde öğrencilerin başörtüsü kullanabilmesinin önü açılmıştır.
- Üniversitelerin sayısı ve yükseköğretime ayrılan kontenjanlar artırılmıştır.
- 8 yıllık kesintisiz zorunlu eğitim yerine, 12 yıllık zorunlu kademeli eğitim getirilmiş ve 12 yıllık süre üç kademeye ayrılmıştır.

Başörtüsü ve katsayı sorunu, uzun yıllar ülke gündemini meşgul eden ve sürekli tartışılan konulardan olmuştu. Din ve vicdan özgürlüğü ve eğitimde fırsat eşitliği gibi temel haklar ihlal edilerek uygulamaya koyulan yasaklar, toplumun önemli bir kesiminde ciddi mağduriyetlerin yaşanmasına sebep olmuştu. Yasakçı uygulamalar kişilerin sadece eğitim alma hakkını elinden almamış aynı zamanda kişileri sosyal, ekonomik ve psikolojik pek çok sorunun eşlik ettiği farklı bir düzen kurma arayışına da sevk etmişti. Temel hak ve özgürlükler alanına sıklıkla vurgu yapan AK Parti, tüm muhalif söylemlere ve engellemelere rağmen gecikmeli de olsa başörtüsü ve katsayı sorununu çözmüştür. 2010 yılında katsayı sorunu ve üniversitelerdeki başörtüsü yasağı, 2013 yılında kamudaki ve 2014 yılında da ortaokul ve liselerdeki başörtüsü yasağı kaldırılmıştır. Bu düzenlemeler ile halkın bu yöndeki talep ve beklentileri karşılanarak, demokrasinin güçlenmesi yönünde anlamlı bir adım atılmıştır. Fakat bununla birlikte, okul öncesi ve ilkokul öğrencileri, TSK ve Emniyet hizmetinde bulunanlar, hâkimler ve savcılar için başörtüsü yasağı hala devam etmektedir. Gerek kamu gerekse de eğitim sisteminde daha demokratik ve özgürlükçü bir yapının inşa edilmesi için devam eden yasaklar kaldırılmalıdır.

AK Parti, kültürel hakların genişletilmesi kapsamında önemli adımlar atmasına rağmen, alevi toplumunun talep ve beklentileri hususunda hukuki ve idari bir uygulamayı hayata geçiremedi. AK Parti'nin ilk hükümet döneminde alevi sorununa dair herhangi bir adım atılmazken, Başbakan Erdoğan'ın 2008 yılının ocak ayında Muharrem Orucu iftarına katılmasıyla kısmen de olsa hükümet ile alevi toplumu arasında bir diyalog başlatılmış oldu. Yine 2009 yılında başlatılan Alevi çalıştayları ile Alevilerin sorunları, talepleri ve çözüm sağlayacak politikalar üzerinde münazaralar yapıldı. Alevi çalıştaylarının tarihi bir

öneme sahip olduğunu ve Türkiye'de devletin ilk kez kendi insanını dinlemek için adım attığını ifade eden Adalet Bakanı Bekir Bozdağ, bu hususta şunları dile getirdi: "Alevi kardeşlerimizin talepleri, istekleri konusunda adeta yeni bir hafıza oluştu. Bu çalıştaylar yapılmasa, böyle bir resmi hafızanın oluşma imkânı olmazdı. Ben o çalıştayları okumuş biri olarak çok zenginleştim, fikren ve bilgi olarak. Türkiye bir hazineye kavuştu. Alevi müktesebatının, Alevi kardeşlerimizin görüş ve önerilerinin resmi kayda geçmesi, yeni hafıza oluşması bakımından da milat oldu. Bütün bu adımları bizim hükümetimiz attı. Alevi kardeşlerimizle ilgili olarak iyi olarak atılmış kaç adım varsa, hepsi bizim dönemimizde atılmıştır" (akparti.org.tr).

Yapılan çalıştaylara ve hükümet açıklamalarına rağmen alevi sorununda önemli bir gelişme yaşanmadı.

2015 yılına gelindiğinde ise bu konuda AK Parti hükümeti, 64.Hükümet Programı çerçevesinde bir Alevi Açılımı başlattı ve öncelikli olarak cem evlerinin hukuki statüsü ve dedelerin devlet katında nasıl tanımlanacağı meselelerini gündemine aldı. Adalet Bakanlığı çatısı altında oluşturulan bir komisyon tarafından yürütülen çalışmalardan beklenen ise yeni bir yasa çerçevesinde cem evlerinin bir şekilde hukuki mevzuat içinde yer almasıdır (Genç, 2016).

3.2.5. Sosyo-Ekonomik Alan

Türkiye'de uzun yıllar demokratik gelişmişlik bakımından ekonomik ve sosyal yapıda istenilen düzeye gelinememiş ve bu bağlamda gerekli reformlar hayata geçirilememiştir. Askeri ve bürokratik vesayet, siyaset kurumunun toplumsal talep ve beklentilere çözüm üretememesi, siyasi ve ekonomik istikrarsızlıklar toplumun belli bölgelerinin sosyo-ekonomik açıdan geri kalmasına sebep olmuştur. Ayrıca 1950'li yıllarda kırdan kente başlayan göçler, kentleşme olgusu, sanayinin belli bölgelerde yoğunlaşması, Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerindeki güvenlik sorunları da bölgelerin demografik, sosyal ve ekonomik yapısında önemli değişimler meydana getirmiştir. Bunlardan en önemlisi de bölgeler ve iller arasında sosyo-ekonomik açıdan dengeli bir kalkınmanın sağlanamamış olmasıdır. Kalkınma sorunları özellikle kırsal bölgelerde halkın ulaşım, sağlık ve eğitim gibi temel insani ihtiyaçlarına erişiminde sıkıntılar yaşamasına sebep olmuştur. Devlet,

belli dönemlerde kalkınma programları hazırlayarak bu sorunların üstesinden gelmeye çalışsa da yeterince ilerleme sağlanamamıştır.

AK Parti gerek kuruluş felsefesinde gerek siyasi vizyonunda 'insan odaklı' bir siyaset tarzını ve 'Halka hizmetin Hakk'a hizmet olduğu' felsefesini benimsediğini beyan eder. Partinin ismini oluşturan 'Adalet' ve 'Kalkınma' kavramları aynı zamanda partinin vizyonunu da oluşturan olgulardır. Parti, millete hizmet noktasında iktidara geldikleri günden bu yana öncelikle ekonomik kalkınmayı hedefleyerek bu sayede demokrasinin güçleneceği düşüncesini savunur. Demokrasisi güçlü olan bir ülke de hak, hukuk ve kalkınma noktasında ileri bir konumda olacaktır. Bu kapsamda AK Parti, toplumun sosyo-ekonomik yapısındaki geri kalmışlıkları düzeltmek için önemli adımlar atmıştır ve atmaya devam etmektedir. AK Parti hükümetlerinin ekonomi performansının ve reform politikalarının etkili olup olmadığını değerlendirmek için çeşitli dernekler ve uluslararası kuruluşlar tarafından yazılan raporlar ve mevcut ekonomik göstergeler faydalı olacaktır.

AK Parti, Cumhuriyet tarihinin en büyük ve kapsamlı kalkınma hamlesini başlatarak Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesine 35 milyarlık yatırım gerçekleştirmiştir. Yatırım teşvik politikalarıyla özel sektörün yatırımları da artmaktadır. Uygulamaya koyulan Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi (KDRP), KÖYDES, BELDES, GAP, Sosyal Destek Programı (SODES), Bölge Kalkınma Ajansları gibi projelerle bölgenin kalkınmasına yönelik çok önemli adımlar atılmıştır (akparti.org.tr).

Sosyo-Ekonomik alanda AK Parti iktidarları tarafından atılan başlıca adımları belli başlıklar altında şu şekilde özetlemek mümkündür:

Ekonomi: Türkiye, 2000'li yıllara ağır bir finans kriziyle girmiştir. 1994, 1998 ve 2001 yılında yaşanan finansal kriz dönemlerinde iktisadi büyümede keskin düşüş eğilimleri ortaya çıkmıştır. Uygulanan istikrar programları, geniş toplumsal kesimlerin desteğine dayanmaması, yük paylaşımında uzlaşı sağlayamaması ve fiyat istikrarını kalıcı kılacak yapısal reformları içermediğinden istenilen başarıyı sağlayamamıştır. Ayrıca koalisyon hükümetleri nedeniyle ortaya çıkan siyasi istikrarsızlık, 1999 Marmara depremi, dış borç yükü, özelleştirme uygulamalarının yapılamaması ve kamu tarafından ödenen yüksek faizler gibi nedenler de krizi tetikleyen unsurlar olmuştur. AK parti, ekonomiyi içine

düştüğü krizden kurtarmak ve makro-ekonomik istikrarı sağlamak için birçok alanda yapısal reformları hayata geçirmiştir (Karagöl, 2011; S. Erdoğan, 2011).

Ekonomi alanında kararlı bir şekilde gerçekleştirilen yapısal reformların sonuçları şunlardır:

- Kamu maliyesine disiplin getirilmiştir.
- Güçlü ve istikrarlı bir ekonomi oluşmuştur.
- Makro-ekonomik göstergelerde oldukça olumlu sonuçlar alınmıştır.
- Ekonomide yıllık ortalama %5,1 büyüme oranı yakalanmıştır.
- Ekonomideki büyüme performansı kişi başına düşen milli gelire de yansıyarak 10bin dolar seviyelerine yükselmiştir.
- Yıllık enflasyon ve gecelik borç alma faiz oranlarında ciddi düşüşler meydana gelmiştir.
- Sermaye piyasaları yeniden düzenlenerek pek çok bürokratik engel ortadan kaldırılmıştır.
- Türk Lirası'ndan altı sıfır atılarak işlem kolaylığı ve para biriminin daha itibarlı olması sağlanmıştır.
- Merkez Bankası döviz rezervleri yaklaşık dört kat artmıştır.
- IMF'ye olan kredi borcu sıfırlanmıştır.
- İhracatta önemli bir artış sağlanmıştır.
- Müteahhitlik sektörünün yurt dışı yatırımları artmıştır.
- Başarılı özelleştirme programları sayesinde Türkiye, önemli bir yatırım merkezi haline gelmiştir.
- Dünyanın 17. ve Avrupa'nın 6. Büyük ekonomisine sahip olan Türkiye, G-20 ülkeleri arasına girmiştir.

AK Parti'nin ekonomi performansı çeşitli ulusal ve uluslararası kuruluşlar tarafından yazılan raporlarla değerlendirilmektedir. Bu bağlamda TÜSİAD, Aralık 2006'da yayımladığı "2007 Yılına Girerken Türkiye Ekonomisi" başlıklı raporunda; Türkiye'nin 2002-2007 arası ekonomik performansının geçmiş dönemlerle karşılaştırıldığında sıra dışı bir iyileşme gösterdiğini fakat rekabet halinde bulunulan diğer gelişmekte olan ülkelere kıyasla belirgin bir üstünlük sağlayacak boyuta henüz ulaşmadığını belirtmiştir (tusiad.org.tr). Yine TÜSİAD yayımladığı başka bir raporda; Türkiye ekonomisinin 2002-2007 yılları arasındaki olumlu gidişatının 2008 küresel krizinde sekteye uğradığını ve bu yılın son çeyreğini küçülerek kapattığını ifade etmiştir. Raporda ayrıca güçlü

makroekonomik dengeler, sağlam bankacılık sektörü, krize karşı alınan mali ve parasal tedbirler sonucu ekonomik göstergelerin krizden sonra giderek düzeldiği de vurgulanmıştır (tusiad.org.tr).

S. Erdoğan'a (2011) göre 2002 sonrası dönemde sergilenen başarılı büyüme performansının belirleyicileri şunlardır:

- Tek parti iktidarı
- Fiyat istikrarı ortamı
- Mali disiplinden taviz verilmemesi
- Parasal otoritenin güvenilirliği
- Uluslararası piyasalardaki itibar
- Başta bankacılık sektörü olmak üzere birçok alanda gerçekleştirilen yapısal reformlar

Ayrıca büyüme performansının sürmesi ve Türkiye ekonomisinin rekabet gücünün artması için; koalisyon hükümetleri yerine tek parti iktidarının olması, eğitim ve üniversite reformunun yapılması, yüksek katma değerli ürünlerin üretiminin ve dış ticaretin teşvik edilmesi, yeni bir tarımsal üretim anlayışının benimsenmesi, kayıt dışılık ile mücadele edilmesi gerekmektedir (S. Erdoğan, 2011).

Türkiye Ekonomisinin 2000'li yıllardaki performansının olumlu yönde artmasında kuşkusuz AK Parti hükümetleri ile uygulanmaya başlanan yapısal reformlar ve mali disiplin başlıca etkendir. Reformların, ekonomi açısından önemine ve sürdürülmesine dair Başbakan Yardımcısı Mehmet Şimşek 2016 OECD Türkiye Ekonomik İnceleme Raporu'nun tanıtım toplantısında şunları dile getirmiştir: " OECD ülkeleri arasında en hızlı büyüyen ülke olan Türkiye, reformlar sayesinde orta alt gelirli ülke olmaktan çıkarak, orta üst gelirli bir ülke konumuna gelmiştir. Fakat sorunlar var ve yapısal reformlara devam edilerek bu sorunların çözülmesi gerekmektedir. Yapısal reformları başarabiliriz. AK Parti hükümetlerinin ilk döneminde yapısal reformlar uygulandı ve büyük bir dönüşüm yaşandı. Türkiye ancak yeni bir reform hamlesiyle yüksek gelir grubu ülkeler arasına girecektir. Bunun için bir yol haritası belirledik ve ilerleme var" (haberturk.com).

2016 OECD Türkiye Ekonomik İnceleme Raporu'na göre, yeni reformlar ekonomik direnci ve sosyal uyumu güçlendirmeyi, iş ortamını iyileştirmeyi ve Türk şirketlerinin

küresel değer zincirlerine katılım kapasitesini artırmayı amaçlamalıdır. Raporda ayrıca ekonominin aşılması gereken sorunları ve çözüm önerileri de dile getirilmiştir. İşsizlik, enflasyon, kayıt dışılık, tasarrufların düşük olması gibi sorunlara dikkat çekilerek reformların devamının gerekliliği ortaya konmuştur (oecd.org).

Sağlık:

Türkiye'de sağlık sisteminin, AK Parti iktidarının, Sağlık Bakanı Recep Akdağ öncülüğünde 2003 yılında başlattığı "Sağlıkta Dönüşüm Programı *" kapsamında önemli bir değişim ve dönüşüm sürecine girdiğini söylemek mümkündür. Sağlık-Sen'in yayımladığı "Türkiye Sağlık Sistemi: Sağlıkta Dönüşüm Programı Değerlendirme Raporu" na göre bu değişimde; maliyetlerin artışı, sağlık sistemine yönelik toplumsal hoşnutsuzluk, sağlık hizmetlerine erişimde hakkaniyetsizlik, nüfusun önemli bir kesiminin sağlık güvencesinden yoksun olması, kaynakların verimsiz kullanımı, uluslararası kuruluşların (özellikle DB ve IMF) etkisi ve yönlendirmesi ve dünya genelindeki sağlık reformlarının yansıması gibi faktörler etkili olmuştur (Yıldırım, 2013).

Sistemde değişimi öngören reformların çoğu uygulama aşamasına geçirilmiş olup, sağlık göstergelerinde ve vatandaş memnuniyetinde olumlu sonuçlar alınmaya başlamıştır. TUİK'in verilerine göre; 2002 yılında 18.774 milyon TL olan toplam sağlık harcaması 2014 yılı itibariyle 94.750 milyon TL olarak hesap edilmiştir. Yine hekim, sağlık kurumu ve toplam yatak sayısı yıllara göre artış göstermiştir. Vatandaşların sağlık hizmetlerinden memnun olma oranları ise 2003 yılındaki %39.5 seviyesinden 2015'te %72.3 seviyesine yükselmiştir (tuik.gov.tr). Esen'e (2015) göre, vatandaş açısından sağlık sisteminin bir parçası ve tamamlayıcısı görülen SGK'dan memnuniyet oranları da oldukça yüksektir. Bunda gerek SGK 'nın yerel birimler (sosyal güvenlik merkezleri) ile vatandaşın ayağına hizmet götüren uygulamaları gerekse de kurumun e-devlet uygulamalarını başarılı ve yaygın bir şekilde kullanması etkilidir. Verilere göre turkiye.gov.tr sistemini kullanan vatandaşların %70'den fazlası bu hizmeti yalnızca SGK hizmetlerine ulaşmak için kullanıyor.

* **Sağlıkta Dönüşüm Programı:** Sağlık hizmetlerinin etkili, verimli ve hakkaniyete uygun olarak organize edilmesi, finansmanının sağlanmasını ve sunulmasını amaçlamaktadır. Temel ilkeleri ise; İnsan merkezlilik, sürdürülebilirlik, sürekli kalite gelişimi, katılımcılık, uzlaşmacılık, gönüllülük, güçler ayrılığı, desantralizasyon ve hizmette rekabet olarak belirlenmiştir (saglik.gov.tr).

AK Parti hükümetlerinin 2002'den günümüze sağlık sisteminde hayata geçirdiği adımlardan bazıları şunlardır (akparti.org.tr):

- Devlet hastaneleri ve SSK hastaneleri, Sağlık Bakanlığı çatısı altında birleştirilerek vatandaşların farklı sağlık kurumlarından yararlanmalarının önü açılmış oldu.
- Aile hekimliği uygulaması hayata geçirildi.
- Kamu hastanelerinde "Hasta Hakları Birimi" kuruldu.
- Telefonla ve internet üzerinden sağlık kuruluşlarından randevu alma uygulaması başlatıldı.
- Kapalı mekânlarda sigara içilmesi yasaklandı.
- Bağlı olduğu kuruma bakılmaksızın herkesin ilaçlarını istediği eczaneden alabilmesinin önü açıldı.
- 554'ü hastane, 1467'si birinci kademe sağlık kurumu olmak üzere 2021 yeni sağlık tesisi inşa edildi.
- Rehin alma, hastanede rehin kalma ortadan kaldırıldı.
- Kamuya ait sağlık kuruluşlarındaki muayenehane sayısı %400 artırılarak vatandaşların muayene kuyruklarından kurtarılması sağlandı.
- 2002'de 18 olan MR sayısı 266'ya; 120 olan tomografi sayısı 410'a; 1510 olan diyaliz cihazı sayısı 4445'e yükseltildi.
- 2002'de 869 olan yoğun bakım yatak sayısı 9400'e çıkarıldı.
- 2002'de 618 olan ambulans sayısı 2766'ya; 481 olan acil müdahale istasyon sayısı 1710'a çıkarıldı.
- İçinde banyo ve tuvaleti olan hastane odası sayısında %500'lük artış sağlandı.
- Oluşturulan 98 gezici sağlık birimi ile 18 milyon muayene yapıldı.
- Anne ölüm oranları yüz binde 64'ten 15'e; bebek ölüm oranı binde 29'dan 9'a düşürüldü.
- Karda kışta hizmet verecek 224 paletli ambulans hizmete sunuldu.
- 18 helikopter, 2 uçak ambulans ve 4 deniz ambulans halkın hizmetine tahsis edildi.
- Aşılamada %100'lük oranlara ulaşıldı.
- Sosyal güvencesi olmayanlar da dâhil herkes genel sağlık sigortasına kavuşturuldu.
- 18 yaşına kadar herkese ücretsiz sağlık hizmeti verilmeye başlandı.
- 81 ilde 124 kanser tarama merkezi açıldı.
- Yatan hastaların tüm ilaçları sağlık kurumu tarafından ücretsiz temin edilmeye başlandı.

- Çiftçi, işçi ve esnafın sigortası başladıktan sadece 30 gün sonra sağlık hizmeti alabilmesi sağlandı.

Sağlık sisteminde gerçekleştirilen yeniden yapılanma ile hayata geçirilen politikaların sürdürülebilir kılınması önemli görülmekte ve bunun yanı sıra sistemin ihtiyacı olan iyileştirmelere de dikkat çekilmektedir. Sağlık-Sen, sağlık sistemi değerlendirme raporunda yapılması gerekenleri şu şekilde özetlemektedir (Yıldırım, 2013):

- Sağlıkta bölgeler arası mevcut hakkaniyetsizliklerin ortadan kaldırılmasına ve AB standartlarına yönelik politikaların tasarlanması ve uygulanması gerekmektedir.
- 'Aile hekimliği' uygulamasıyla birinci basamak sağlık hizmetlerinin güçlendirilmesi için bu uygulamayla eş zamanlı olarak; aile hekimi sayısı artırılmalı, sevk sistemine yasal işlerlik kazandırılmalı, tıp fakültelerindeki eğitim müfredatı aile hekimliği stratejisine uygun olarak yeniden tasarlanmalı ve hizmet içi eğitimler uzmanlık eğitimine evrilecek şekilde tamamlanmalıdır.
- Sağlık çalışanlarının çalışma koşullarında ve özlük haklarında iyileştirmeler yapılmalıdır.
- İlaç harcamaları disipline edilmeli, toplumdaki ilaç tüketimi alışkanlıkları değiştirilmeli ve akıllı ilaç kullanma politikaları hayata geçirilmelidir.
- Sağlık turizmi konusunda milli bir politika oluşturulmalıdır.
- Tam gün uygulaması tavizsiz olarak devam ettirilmelidir.
- Etkili sağlık insan gücü planlaması yapılmalıdır.

Sosyal Politikalar:

Toplumda sosyal adaleti, refahı ve kişilerin sosyal güvenliğini sağlamayı amaçlayan sosyal politika uygulamaları ülkemizde yakın zamana kadar sorunlu olmuş ve yetersiz kalmıştır. Anayasamıza göre devlet, 'sosyal' yönü ile toplumun ve kişilerin refahını sağlamakla yükümlü olmasına rağmen, bu hususta sınırlı alanlardaki uygulamalardan ve siyasetçilerin seçim öncesi vaatlerinden öteye geçememiştir. Bu durumu Buğra ve Keyder (2003) şu şekilde ifade etmektedirler: " Yakın zamana kadar Türkiye'de sosyal politika önlemleri, fırsat eşitliği amacını sağlamaya yönelik bir uygulama olan zorunlu ve bedelsiz eğitim dışında, çalışma akdini düzenleyen yasalarla, emeklilik koşullarına ve sağlık hizmetlerinden yararlanma hakkına ilişkin sosyal güvenlik sistemiyle sınırlı kaldı". Mevcut

olan bu anlayışın 2002 yılından beri iktidarda olan AK Parti ile dönüşüme uğradığını söylemek mümkündür. Sosyal devlete vurgu yapan ve devletin halka hizmet aracı olduğunu beyan eden AK Parti, yerleşik sosyal politika anlayışını bütün vatandaşlara yönelik bir uygulamayla yenilemeyi hedeflemiştir. Yoksullar, bakıma muhtaç yaşlılar, çocuklar, işsizler, düşkünler, engelliler, şehit yakınları ve gaziler gibi toplumun dezavantajlı grupları için oluşturulan politikalar aynı zamanda sivil toplum örgütleri, yerel yönetimler ve özel sektör işbirliğiyle desteklenmiştir.

AK Parti ile istikrarlı bir büyüme trendi ve siyasi-ekonomik istikrar yakalanmış ve bu ortamda sosyal refah uygulamaları artırılarak, refahtan yoksul ve kırılgan kesimlerin de pay alması sağlanmıştır. Kurumsal dönüşüm ve politika çeşitlendirme araçları bu sürecin iki temel karakteristiğini oluşturmuştur (Esen, 2015). Bununla beraber, AK Parti'nin sosyal politika anlayışına ve uygulamalarına, benimsediği muhafazakâr demokrat siyasi kimliğin etkisinin oldukça fazla olduğunu söylemek mümkündür. Sosyal adalete, geleneklere, toplumun temel değerlerinin muhafazasına önem veren bu kimlik; hakkaniyet, yardımseverlik, diğerkâmlık gibi değerlerle sosyal refahın adil bir şekilde bölüştürülmesini hedeflemektedir. Bu bağlamda vakıflar, sivil toplum örgütleri ve dernekler gibi kuruluşlarla sosyal yardımların yapılması aslında geleneklerimizin de devamıdır.

AK Parti iktidarların sosyo-ekonomik alanda hayata geçirmiş olduğu ve reform niteliğindeki uygulamalar ekonomi ve sağlık ile sınırlı kalmamıştır. Sosyal güvenlik de dâhil olmak üzere sosyal politikalar alanında oldukça önemli adımlar atılmıştır. Bu adımlardan başlıcaları şunlardır (akparti.org.tr):

- Aile sosyal politikaların temeline alınarak, daha önce Devlet Bakanlığı'na bağlı beş genel müdürlük birleştirilerek ve "gaziler ve şehit yakınlarına yönelik" yeni bir daire oluşturularak "Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı" kuruldu.
- Geliştirilen Sosyal Yardım Bilgi Sistemi (SOYBİS) ile 14 ayır kurumdan ve 28 ayrı sorgulama çeşidi ile vatandaşların muhtaçlık durumları tespit edilmeye başlandı. Böylelikle önceleri sıkıntılara yol açan sosyal yardımlardan yaralanma işlemi basitleştirilmiş oldu.
- Aile Sosyal Destek Projesi (ASDEP) ile devletin ihtiyaç sahiplerine kendileri başvurmadan ulaşabilmeleri sağlandı.

- Güçlü ailelerin inşası için evlenecek çiftlere istemeleri halinde evlilik öncesi eğitim almaları için program geliştirildi.
- 2 milyon aileye kömür dağıtıldı.
- Dar gelirli ailelere, 0-6 yaş grubundaki çocuklarının aşı ve doktor kontrolü için maddi destek sağlandı.
- İhtiyaç sahibi vatandaşlara, çoğunlukla Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları aracılığıyla ayni ve nakdi destek verildi.
- 973 Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı'na, her ders yılı başında, dar gelirli aile çocuklarına giyim ve kırtasiye malzemesi temin edilmesi için 700 milyon liralık kaynak aktarıldı.
- 500 bin dar gelirli ailenin ayda 100 lira taksitle ve 20 ay vadeyle ev sahibi olması sağlandı.
- Anayasa değişikliği ile çocuklara pozitif ayrımcılık getirildi.
- Aile yanında bakım modeli ile 8000 küsur çocuğun ailesinin yanına dönmesi sağlandı.
- Evlat edinme yaygınlaştırılarak 11500 çocuk aileye kavuşturuldu.
- 'Koruyucu aile' uygulaması başlatıldı.
- 2002'de çocuk yuvalarında otuz çocuğa düşen bir bakıcı oranı, yedi çocuğa bir bakıcı olacak düzeye getirildi.
- Anayasa değişikliği ile kadınlara pozitif ayrımcılık getirildi
- Şiddete uğrayan kadınlara hizmet vermek için, "Alo 183" hattı kuruldu.
- Nüfusu 50000'i geçen belediyelere Kadın sığınma evi açma zorunluluğu getirildi.
- Ailenin Korunması ve Kadına Şiddetin Önlenmesi Kanunu çıkarıldı. Şiddete maruz kalan kadınlar başta olmak üzere ailenin diğer üyeleriyle ilgili, koruma, önleme, kolluk hizmetleri ve yargılama süreçleri dâhil her şey bu kanunla ihtiyaca cevap verecek hale getirildi.
- Hamile ve doğum yapan memur kadınlara, nöbet ve gece vardiyası muafiyeti getirildi.
- Bağımsız çalışan kadınlar için ilk defa sigorta kapsamında emzirme ödeneği getirildi.
- Çalışan kadınların vefatından sonra kim hak sahibi ise ona ölüm aylığı verilmeye başlandı.
- Kadınların işgücüne katılma oranları %23'ten %28'e çıkarıldı.
- Binlerce kadına mikro kredi projesi kapsamında kredi verildi.
- Kadın Konukevi sayısı 59'dan 85'e çıkarıldı.
- Aile Danışma Merkezleri sayısı 17'den 50'ye çıkarıldı.
- Anayasa değişikliği ile engellilere pozitif ayrımcılık getirildi.

- Sosyal güvencelerden mahrum olan engelliler için 5378 sayılı Özürlüler Kanunu ve uygulamaya yönelik 15 yönetmelik çıkarılarak Özürlüler Hukuku oluşturuldu.
- Çalışamayacak durumda olan ya da iş bulamayan engellilerin aylıkları %200-300 oranında artırıldı.
- Bakıma muhtaç tüm engelliler ilk defa bakım hizmeti kapsamına alındı. Evde veya özel bakım merkezlerinde sunulan bakım hizmetleri devlet tarafından karşılanmaya başlandı.
- Umuma açık tüm mekânların engellilerin kullanımına uygun hale getirilmesi zorunlu kılındı.
- Özel eğitime muhtaç tüm engellilerin özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerindeki masrafları devlet tarafından karşılanmaya başlandı. Ayrıca engellilerin bu kurumlara taşınması da devlet tarafından sağlanmaya başlandı.
- Bakıma muhtaç çocuk sahibi annelere beş yıl erken emekli olabilme imkânı sağlandı.
- Engellilerin kamu kurumlarına kamu görevlisi olarak alınmaları kolaylaştırıldı. İlk defa engellilere mahsus merkezi sınav başlatılarak kamudaki engelli istihdamı %200'den fazla artırılmış oldu.
- Evde bakılan her engelli birey için bakanlara (anne, abla, teyze vs.) bir asgari ücret tutarında aylık bağlandı. Bu sayede 300bin engelli bireyin bu uygulamadan faydalanması sağlandı.
- Özel sektörde çalıştırılan engelli işçilerin sigorta primlerinin tamamı devlet tarafından karşılanmaya başlandı.
- Engellilere ait bir evin emlak vergisinden ve onlar için üretilen her türlü araç ve gerecin KDV'den muaf tutulması sağlandı.
- Şehit yakını ve gazilerin konutlarında tükettikleri su %50, elektrik de %40 indirimli hale getirildi.
- Şehitlerin birinci derece yakınlarından birine kamuda kadrolu iş verilmeye ve tayinlerde şehit yakınları ve gazilere öncelik tanınmaya başlandı.
- Şehit ve gazi çocuklarına yılda bir kez eğitim ödeneği yapılmaya başlandı.
- Özel öğretim kurumlarının ücretsiz okutacakları öğrencilerin %3'lük kesimi şehit ve gazi çocuklarına ayrıldı.
- Şehit çocukları devlet yurtlarından öncelikli ve ücretsiz yararlanmaya başladı.
- Gazilere bağlanan aylıkların yeni bir işte çalışmaları halinde kesilmemesi sağlandı.
- İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu çıkarıldı (20/6/2012 tarihli ve 6331 sayılı Kanun, Resmi Gazete: 30/6/2012, 28339).
- Havalimanları, havayolu trafiği ve yolcu sayısı artırıldı.

- Bölünmüş yollar artırıldı ve karayolu trafiği rahatlatılmış oldu.
- Demiryolu ağı uzunluğunun artırıldı ve hızlı tren projeleri hayata geçirildi.
- Toplu konut projeleri yaygınlaştırıldı.
- Terör mağdurlarının zararları tazmin edilmeye başladı.
- **Sosyal güvenlik reformu:** 1990'lı yıllarda toplumsal değişimler, demografik baskılar, emeklilik fonlarının etkin bir şekilde yönetilememesi ve siyasi istikrarsızlıklar sonucu iflasın eşiğine gelen geleneksel sosyal güvenlik sistemi, 2000'li yıllardaki reform yaklaşımı ile düzenlenebilmiştir. Sosyal güvenli reformu; Bireysel Emeklilik Tasarruf ve Yatırım Sistemi Kanunu, Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Yasası, Sosyal Güvenlik Kurumu Yasası ve Primsiz Ödemeler Yasası olmak üzere temelde dört yasa paketinden oluşmaktadır (Akgeyik, 2011:200-202).

AK Parti, geniş bir kesime yönelik uyguladığı sosyal politikalar ile aynı zamanda seçmenle arasında güçlü bir ilişki kurmuştur. A&G Araştırma Şirketi'nin Başkanı Adil Gür, Türkiye de seçmen davranışını belirleyen en önemli etkenin ekonomi ve hükümet icraatlarının günlük yaşama yansıması olduğunu belirtir. İdeolojik nedenlerle oy verenler de bulunur fakat çoğunluk günlük yaşamına ve gelirine bakarak parti tercihinde bulunmaktadır. Yapılan anketlere göre, seçmenin en memnun olduğu AK Parti uygulamaları başta sağlık olmak üzere sosyal politika uygulamalarıdır (sdplatform.com) .

Sosyal yardımlar ile toplumun dezavantajlı kesimlerinde büyük bir memnuniyet oluşturan AK Parti, aynı zamanda eleştirilerin de muhatabı olmaktadır. Bu hususta muhalif kesimler, partinin sosyal politikalarını makarna ve kömür dağıtarak uyguladığını savunmaktadır. Esen'e (2015) göre bu kesim, seçici davranarak yalnızca bazı sosyal hizmetleri ve gelir transferlerini vurgulayıp sosyal güvenlik, sosyal yardımlar, vakıflar, eğitim, emeklilik ve sağlık gibi pek çok alandaki kapsamlı dönüşümü görmezden gelmektedir. Diğer bir eleştiri ise refah politikalarının sosyal hakları tanımaktan çok 'hayırseverliği kurumsallaştırmaktan' ibaret olduğu yönünde yapılmaktadır. Keza burada da emeklilik sistemindeki değişiklikler, öğrenci bursları, harçların kaldırılması, işsizlik ödeneği, doğum yardımları ve engelli bakım ücretleri gibi birçok düzenleme görmezden gelinmektedir.

Sosyal politikalar alanının 2011 yılında Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) bünyesinde kurumsallaşmaya başlaması önemli bir adım olarak kabul edilmektedir. Kurumsallaşmanın devamı için yapılması gerekenler hususunda Karagöl şunları dile getirmiştir: "Sosyal devlet iddiasının somutlaşabilmesi için sosyal harcamaların GSYH

içindeki oranının %1.5'tan %3'e çıkarılması gerekmektedir. Sosyal politikaların başarısı, etkinliği ve verimliliği için dağınık olan yardım ve hizmetlerin ortaklaştırılması, bunlardan faydalanan kesimlerin ya da hedef kitlenin daraltılması ve bunların tek çatı altında toplanması şarttır. Ayrıca bakanlığa bağlı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakıfları gibi yerel teşkilatların da hedef kitlesi çok geniş olduğundan hedeflenen amaçlara ulaşım zorlaşmaktadır. Bu yüzden bu kitlenin yeniden ve sistematik bir düzende tanımlanması gerekmektedir" (setav.org.tr).

AK Parti'nin Sosyo-ekonomik alanda hayata geçirdiği uygulamalar eksiklerine rağmen toplumun önemli bir kesiminde olumlu karşılanmaktadır. Muhafazakâr demokrat siyasi kimliğin demokrasi yönündeki kabulleri, politikalar ile vatandaşların günlük yaşamında etkisini göstermiştir. Temel hak ve özgürlüklerin korunması ve iyileştirilmesi, ayrımcılık yapılmadan tüm kesimlerin refahının sağlanması, sosyal devlet anlayışının somutlaşarak sürekli hale getirilmesi ve milli ve kültürel değerlerin korunması amacıyla atılacak her türlü adım toplum ile devlet arasındaki mesafeyi azaltarak milletin Devlet'e olan güven duygusunu pekiştirecektir.

3.3. AK Parti'nin Siyasal Reform Politikalarının Analizi

AK Parti, iktidara geldiği 2002 yılından günümüze siyasi, demokratik, ekonomik, sosyal ve kültürel olmak üzere pek çok alanda oldukça önemli adımlar atarak bir dönüşüm başlatmıştır. "Sessiz Devrim" kavramı ile tarif edilen bu değişimi analiz edebilmek için partinin 'değişim', 'hizmet' ve 'reform' kavramlarına yüklediği anlama bakmak faydalı olacaktır. Ayrıca AK Parti'nin 'Yeni Türkiye' vizyonu doğrultusunda attığı ve atacağı adımları, eski dönemlerdeki uygulamalara bakarak daha iyi değerlendirilebilmek mümkündür.

Dünya, Soğuk Savaş döneminin sona ermesi ve küreselleşmenin etkisiyle 2000'li yıllara büyük bir değişim dalgası ile girdi. Teknolojik gelişmelerin de etkisiyle ülkeler arasında etkileşimlerin arttığı bu yeni dönemde toplumsal talep ve beklentiler de farklılaştı. Devletlerin izlediği güvenlikçi politikalar yerini demokrasi, hak ve özgürlük taleplerine bıraktı. Değişimi doğru okuyup bu yöndeki politikaları hayata geçiren devletler aynı zamanda demokratikleşme yönünde ciddi adımlar atarak sürece uyum sağladı. Uzun yıllar vesayet altında tutulan, seçilmiş iktidarların yetkisinin sınırlandırıldığı, demokrasinin sık

sık askeri müdahalelerle askıya alındığı bir siyasi yapıya sahip olan Türkiye, bu süreçte demokratikleşme yönünde geri kalarak içine kapandı. Oldukça sıkıntılı bir dönemde kurulan fakat toplumun değişim yönündeki talep ve beklentilerini iyi analiz edip siyasi anlayış ve söylemini bu yönde oluşturan AK Parti, tek başına iktidar olarak değişim sürecini başlattı. Türkiye, AK Parti kurucu lideri Recep Tayyip Erdoğan'ın ifadesiyle dünyada yaşanan değişim sürecine kayıtsız kalamazdı ve 2000'li yıllara büyük bir ekonomik ve siyasi krizle giren Türkiye için değişim kaçınılmaz idi.

Bir reform hareketi olarak kurulduğunu beyan eden AK Parti, eski söylem ve uygulamalarla değişimi sağlamanın mümkün olmadığını ve bu yüzden sistemde ciddi reformların yapılması gerektiğini savunur. Fakat değişim süreçleri kaçınılmaz olmakla beraber aynı zamanda sancılı süreçlerdir. AK Parti'ye göre değişim bu yüzden tepeden inme, ani bir şekilde olmamalı, tedricen ve toplumsal mutabakata dayalı bir şekilde gerçekleşmelidir.

AK Parti, uzun yıllar Türk siyasetine hâkim olan anlayışın ülkeyi demokratik hukuk devleti olma yönünde geri bıraktığını savunmuştur. Güçlü bir medeniyet ve kültür birikimine sahip olan Türkiye'nin, eski anlayış, uygulama ve yöntemlerle çağa ayak uydurması mümkün değildir. Ülkenin sahip olduğu potansiyelin yeniden açığa çıkarılması, toplumda demokrasinin tüm kurum ve kurallarıyla benimsenip pekiştirilmesi ise ancak güçlü bir ekonomik ve siyasi istikrar gerektirmektedir. İşte AK Parti'nin 'Yeni Türkiye' vizyonu olarak benimsediği bu anlayış aynı zamanda politikalarını da belirleyen güçlü bir kaynaktır.

AK Parti'ye göre Cumhuriyet tarihi boyunca Türkiye'nin başlıca sorunlarından biri 'vesayet' sorunu olmuştur. Kendisini askeri, sivil ve yargı şeklinde gösteren vesayet olgusu baskıcı siyasi uygulamaları ile siyasal alanın kontrol edilmesine ve sivil siyasetin itibarsızlaştırılmasına yol açmıştır. Bürokratik tahakküm, gücünü Anayasalardan alarak seçilmiş hükümetlerin devlet yönetimindeki karar verme yetkisini kendi ideolojisi doğrultusunda sınırlandırmıştır. Devletin kendi vatandaşını tehdit olarak algılaması, din, mezhep, etnik ve bölgesel aidiyet gibi kimliklerin kamusal alandan dışlanarak kimlik siyasetinin güçlenmesine yol açması, milletin tepeden inme ve elitist bir tarzda dizayn edilmeye çalışılması gibi durumlar devlet ile vatandaş arasındaki mesafenin artmasına sebep olmuştur. Toplumun devlet ile olan ilişkisi ve siyaset kurumuna güveni,

demokrasinin neredeyse her on yılda bir askeri darbeler ile kesintiye uğramasıyla iyice sarsılmıştır. Ayrıca AK Parti'ye göre, 90'lı yıllarda ülkenin işkence ve kötü muamele iddiaları ile birlikte anılması, faili meçhul cinayetler, AİHM tarafından verilen mahkûmiyet kararları, koalisyon hükümetlerinin istikrarsız yönetimleri ve ekonomik krizler gibi sorunlar da değişimi gerekli kılmıştır.

Ekonomi Alanı

2002-2007 arası birinci AK Parti hükümeti döneminde, AB uyum süreci kapsamında adımlar atılmış ve demokrasinin güçlenmesi, toplumsal refahın artması ve belki de en önemlisi ekonomik istikrarın sağlanması için gerekli politikalara öncelik verilmiştir. Ekonomi politikalarına bu ilk dönemde öncelik verilmesinin nedeni, 2001 yılında ülkenin büyük bir finans krizi yaşamasıdır. Ayrıca krizin toplumda sosyal bir patlamaya sebep olması, siyasi iktidara ve piyasalara olan güvenin kaybolması da ekonomiyi öncelikler sıralamasında ilk sıraya getirmiştir. AK Parti, ekonomik gelişme ile demokrasi arasında güçlü bir bağ olduğunu ve ülkenin demokrasisi geliştikçe ekonomik kalkınmanın da sağlanabileceğini savunmaktadır. 2002 yılından bu yana atılan adımlar bize ekonomik ve siyasi reformların eş zamanlı gerçekleştiğini göstermektedir. Başka bir ifadeyle, gelir düzeyi artan kesimlerde daha çok demokrasi talebi oluşmuş, demokrasinin gelişmesi de ekonomik istikrara olumlu katkılar yapmıştır.

2001 ekonomik krizinden sonra alınan tedbirler ve uygulanan ekonomik istikrar programları sayesinde ekonomik göstergelerde zamanla iyileşmeler sağlanmış, büyüme oranları yıllara göre artış göstermiştir. Enflasyon tek haneli rakamlara gerilerken milli gelirdeki artışla Türkiye, dünyanın 16. büyük ekonomisine sahip olmuştur. AK Parti ile sağlanan siyasi istikrar ve güven ortamında hayata geçirilen yapısal reformlar ile ekonominin sağlam temeller üzerinde inşası sağlanmıştır. Devletin ekonomideki rolünün yeniden tanımlandığı ve rekabetçi bir piyasa ekonomisinin yerleştirildiği AK Parti dönemlerinde, Türkiye'nin 2008 dünya finans krizinden önemli bir zarar görmemesi bu alanda yapılan reformların bir sonucudur (Yılmaz, 2014:33).

Uzmanlara göre, AK parti dönemlerinde ekonomi alanında oldukça önemli ve olumlu gelişmelerin yanı sıra olumsuz durumlar da söz konusudur. Siyasi istikrarın ekonomik kalkınma için ön şart olduğunu kabul eden uzmanlar, başka faktörlerin de en az istikrar

kadar önemli olduğunu belirtirler. Ekonomi uzmanı Başaran, 250 milyar dolardan 800 milyar dolara çıkarılan GSYH ve %35'lere düşürülen kamu borcunun olumlu gelişmeler olduğunu fakat 60 dolara düşen petrole rağmen yıllık %5'lerdeki cari açığın, kamu ve özel toplam 400 milyar dolarlık borcun ve 10 senedir %8'lerin altına indirilemeyen enflasyonun da ekonominin eksi hanesinde olduğunu belirtir. Konjonktürel gelişmeler, toplum huzuru, ekonominin öncelikleri ve yatırımcı algısı da başarılı bir ekonomi yönetimi için elzem olan şartlardandır (borsaajans.com).

AK Parti, ekonomi alanında yapacaklarının yaptıklarıyla sınırlı olmadığını, 2023 vizyonu dâhilinde ulaşılması planlanan hedefler için önemli düzenlemelerin hayata geçirilmesi gerektiğini kabul etmektedir. 2023 vizyonu çerçevesinde, Türkiye'nin mikro düzeyde politikalara daha fazla konsantre olması gerektiğini söyleyen Kurtulmuş, hedeflerin gerçekleşmesi için mutlaka daha fazla üretim, istihdam ve ihracat anlayışıyla reel sektörün güçlendirilmesini önerir. Ayrıca ülkenin AR-GE yatırımlarının arttırılması, yüksek teknolojiye dayalı endüstrilerin ve orta sınıflar için girişimciliği teşvik eden projelerin geliştirilmesi ve etkin sosyal güvenlik politikalarının oluşturulması gerekmektedir (Kurtulmuş, 2014:188).

AK Parti, iktidara geldiği 2002 yılında Cumhuriyet tarihinin en ağır ekonomik krizini yaşamış bir ülke yönetimini devralmıştı. Hiç vakit kaybedilmeden alınan isabetli kararlar ve uygulamaya koyulan politikalarla kısa sürede ekonomik göstergelerde olumlu yönde değişimler meydana gelmiştir. Bu gelişmelere, tek başına iktidar olan ve parlamento çoğunluğuna sahip olan AK Parti'nin hem piyasalara hem de millete güven duygusu vermesi de etkili olmuştur. Ayrıca uygulanan politikaların gerçekçi, sürdürülebilir ve günü kurtarma anlayışından uzak olması da değişim ve dönüşüm sürecine katkı sağlamıştır.

Özetle, AK Parti hükümetleri ekonomi alanında uyguladıkları yapısal reformlarla ekonomik istikrarı sağlamıştır. Fakat iktisadi yönden büyüme sağlanmış olsa da bunun gündelik yaşama tam olarak yansıdığını söylemek mümkün değildir. İşsizlik ve istihdam gibi sorunlar hala devam etmektedir.

Siyaset ve Hukuk Alanı

AK Parti, ikinci iktidar döneminde belli bir paradigma eşliğinde ve daha sistematik bir şekilde eski dönemlerin güvenlikçi siyasal zihniyeti ve bu zihniyet üzerinden güç devşiren aktörleriyle mücadele etmeye başladı. Partinin ikinci iktidar dönemine, siyasal zeminin dönüşmesini sağlayan üç gelişme damga vurdu: vesayetçi rejimin vatandaşlık anlayışını yeniden tanımlayan demokratik açılım, askeri tahakkümün geriletilmesine yönelik politikalar ve yüksek yargının siyaset üzerindeki gücünü sınırlandıran 12 Eylül referandumu (Ete, 2014:282).

Türkiye'de uzun yıllar inkâr, ret ve asimilasyon politikalarıyla farklı etnik ve dini kökenden gelen vatandaşların farklılıklarını özgürce yaşayabilme hakkı ellerinden alınmıştı. Bu tip baskıcı politikalar ise kimlik siyasetinin güçlenmesine yol açarak toplumun büyük bir kesiminde huzursuzluk yaşanmasına, devlet ile millet arasındaki mesafenin artmasına sebep olmuştu. AK Parti bu çerçevede bastırılan bütün etnik, dinsel, mezhepsel ve siyasal kimlikleri tanımak ve yaşanan mağduriyetleri gidermek için demokratik açılım sürecini başlattı. Siyaset anlayışının merkezine insanı koyan ve siyasetin millete hizmet olduğunu savunan AK Parti, farklılıkları toplum için bir zenginlik kabul ederek politikalarını bu yönde oluşturdu. Demokratik açılım süreci kapsamında Kürtler, Aleviler ve Gayri Müslimlerin mağduriyetleri giderilmeye çalışıldı. Nefret ve ayrımcılık suçlarının cezalarının artırılması, farklı dil ve lehçelerin günlük hayatta kullanılması ve bunlarla eğitim-öğretim yapılabilmesi, azınlıklara ait vakıflar hakkındaki düzenlemeler bu politikalardan yalnızca bazılarıdır.

Merkez-çevre ikiliği kuramına göre çevreyi oluşturan güçlerin siyasi temsilcisi durumundaki AK Parti, demokratik açılım hamleleriyle çevre ile merkezin kaynaşmasına ve çevreden merkeze doğru bir sosyolojik hareketliliğin yaşanmasına neden olmuştur. Tepe'ye (2010: 147) göre, "Laik, devlet odaklı merkezle daha geleneksel çevre arasındaki ayrım Türkiye toplumundaki olağan dışı dönüşüm nedeniyle yeniden biçimlendirilmiştir. İki kesim arasındaki ekonomik ve siyasal ilişki tek boyutlu gerginlik ilişkisi olmaktan çıkıp yeni şekiller almıştır. Ayrıca geleneksel kitleler kendilerini daha etken bir siyasal güce dönüştürmüştür".

Farklılıkları zenginlik olarak kabul eden ve her türlü dini, etnik, mezhepsel ayrımcılığın karşısında olduğunu söyleyen AK Parti, geçmişte ötekileştirilen, siyasi merkezin dışında tutulan çevrenin taleplerini önemli ölçüde karşılayarak merkez-çevre ilişkilerinin

dönüşümünü sağlamıştır. Demokratikleşme adımları, Kürt kimliğinin siyasal ve sosyal alanda kabul görmesini ve temsilini olanaklı kılmıştır. Ayrıca muhafazakâr dindar kesimlerin ve gayrimüslimlerin talepleri de temel hak ve özgürlükler kapsamında ele alınarak gereken düzenlemeler yapılmaya çalışılmıştır.

AK Parti, 2013 yılında kamuoyuna açıkladığı ve sonradan eklenen düzenlemelerle daha da zenginleşen 'Demokratikleşme Paketi' ile daha fazla demokrasi ve özgürlük için gereken adımları atmaya devam etmiştir.

Çağdaş demokrasilerde silahlı kuvvetlerin denetim altında tutulması ve sivil otoriteye bağımlı kılınması vazgeçilmez bir koşuldur. Türkiye'de sivil-asker ilişkileri açısından MGK merkezi bir rol oynamıştır. MGK, 2000'li yıllara kadar sıklıkla siyasi konularda söz söylemiş ve aldığı kararlar siyasi iktidarlar için tavsiyeden çok uygulanması gereken karar niteliğinde olmuştur (Çiçek, 2014:17). Askerin siyasete dâhil olma girişimlerine 2007 yılında Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde Genelkurmay Başkanı'nın istedikleri cumhurbaşkanını tarif etmesi örnek olarak gösterilebilir. Genelkurmay Başkanı, aradıkları cumhurbaşkanının 'Sözde değil özde laik' olması gerektiğini belirterek, siyasi sürecinin kendi istekleri doğrultusunda sonuçlanması gerektiği mesajını vermiştir. Yine 27 Nisan gecesi Genelkurmay kendi internet sitesinden bir e-muhtıra yayınlayarak siyasete yön vermeye çalışmıştır. Fakat hükümet bu bildiriye, karşı bir bildiri ile cevap vererek demokrasinin gereğini yerine getirmiştir.

AK Parti, askeri vesayetin ortadan kaldırılması ve askerin kendi sınırlarına geri dönmesi için önemli reformları hayata geçirmiştir. Bu hususta MGK'nın yapısında yapılan değişiklikler sivilleşme açısından son derece olumlu adımlardır. MGK'daki sivil sayısının artırılması, MGK Genel Sekreterinin asker olması zorunluluğunun kaldırılması, MGK kararlarının tavsiye niteliğinde ele alınacağı, toplantılardaki oturma düzeninin değiştirilmesi gibi değişiklikler sivil-asker ilişkilerinin demokratik bir zemine oturtulması açısından reform niteliğinde değişikliklerdir. Ayrıca askeri harcamalarda Sayıştay'ın ve sivil makamların denetim yetkisinin artırılması da kayda değer gelişmelerdendir.

AK Parti için bürokratik vesayetin diğer önemli bir ayağını başta AYM olmak üzere yüksek yargı oluşturuyordu. Yüksek yargı seçilmiş demokratik karar organlarının belirledikleri kamu politikalarını devlet ideolojisi hesabına etkisiz kılma alışkanlığına

sahipti (Erdoğan, 2014:60). Yüksek yargının etkili kurumlarından AYM, çoğu kez almış olduğu kararlarla siyaseti kilitleyen ve demokratikleşmeye zarar veren bir tavır sergilemiştir. Çok partili hayata geçişten 2000'li yıllara kadar onlarca siyasi partinin kapatılması, siyasetçilerin yasaklanması ve 2007 gibi yakın bir geçmişte Cumhurbaşkanlığı seçimi sürecinde alınan '367 kararı', AYM'nin demokrasiyi askıya alan uygulamalarından sadece birkaçıdır.

AK Parti'nin 2007 seçim beyannamesinde yer alan öncelikli vaadi sivil, özgürlükçü ve demokratik bir anayasanın hazırlanmasıydı. Nitekim bu hususta Prof. Dr. Ergun Özbudun başkanlığındaki bir kurula yeni bir anayasa taslağı hazırlatılmıştır. Meclis gündemine sunulan taslağa muhalefet partileri itiraz etmiş ve onay vermemiştir. Ayrıca 2008 yılında Yargıtay Cumhuriyet Başsavcısı tarafından AK Parti'ye "laikliğe aykırı fiillerin odağı haline geldiği" iddiasıyla kapatma davası açılmış fakat parti kapatılmamıştır. Siyasi partilerin uzlaşamaması ve parti kapatma davası gibi sorunlar yeni Anayasanın yapımını olumsuz etkilemiştir. Cumhurbaşkanının halk tarafından seçilmesini sağlayan 2007 anayasa değişikliği ve 2010 anayasa referandumu ile kısmen de olsa Anayasanın bir bölümü değiştirilmiştir.

12 Eylül 2010 referandumunda %58'lik bir oy oranıyla kabul edilen anayasa paketi içerdiği yasalarla demokratikleşme yönünde ciddi ilerlemeler sağlamıştır. AYM ve HSYK'nın yapısında değişikliğe gidilmesi ve YAŞ kararlarına yargı yolunun açılması, askerin ve yüksek yargının siyaset üzerindeki denetim gücünü zayıflatması bakımından olumlu değişikliklerdir. Ayrıca askeri yargının yetki alanının daraltılması ve darbe teşebbüsünde bulunan askerlerin yargı karşısına çıkarılması da askerin vesayetini ortadan kaldırmaya yönelik adımlardandır.

AK Parti ikinci iktidar döneminde değişim, demokrasi ve siyasal alanın genişletilmesi çerçevesinde yürüttüğü politikalar ve hayata geçirdiği reformlarla toplumsal desteğini de artırmış oldu. Gerek 2010 referandumuna halkın verdiği güçlü destek gerekse de 2011 seçimlerinde alınan %50 oy, yapılan reformların toplumsal talep ve beklentilere cevap verdiğini göstermiştir. 2011 yılından sonra temel hak ve özgürlükler kapsamında atılan bazı adımlar, yasaklarla mücadele edilmesi, vatandaşlar arasında ayrımcılığa son vermesi ve farklı kimliklerin demokratik haklarına kavuşması bakımından oldukça önemli adımlardır. Bu kapsamda yıllardır ülkenin önemli tartışma konularından biri olan, eğitim-

öğretim hakkının ihlal edilmesine sebep gösterilen ve hatta sorunun çözümüyle uğraşan siyasi partiye dahi kapatma davası açılmasına neden olan başörtüsü yasağı kaldırılmıştır. Temel hak ve özgürlükler bağlamında Türkiye'nin bir ayıbı olan bu yasağın kaldırılması ile kamuda başörtüsü ile hizmet verme ve almanın önündeki engeller ortadan kalkmıştır.

Toplumsal Alan

AK Parti, parti programında da vurguladığı üzere devletin 'sosyal' yönüne dikkat çekerek, sosyal devlet uygulamalarına önem vermektedir. Muhafazakâr ideolojide oldukça önemli olan 'Aile' kurumunun sağlıklı bir şekilde devamına ve korunmasına yönelik politikalar hayata geçirilmektedir. Aile, toplumun yapıtaşı olarak görülmekte ve muhafazakâr ideolojinin önem verdiği değerlerin (dayanışma, yardımlaşma, hoşgörü, diğerkâmlık, fedakârlık vs.) öğretildiği yer olarak kabul edilmektedir. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın, sivil toplum örgütlerinin ve özel sektörlerin faaliyetleri ile toplumun dezavantajlı kesimlerine yönelik sosyal yardımlar yapılmakta ve çocuk ve kadınlara yönelik pozitif ayrımcılık uygulanmaktadır. Muhafazakâr demokrat bir kimlikle siyaset yapan AK Parti'nin, muhafazakâr yönüyle aileyi meydana getiren değerleri ve aileyi korumasını ve demokrat yönüyle de ayrımcılığın karşısında yer almasını beklemek siyasi anlamda mümkündür.

Eğitimin yaygınlaştırılması ve sağlık alanındaki dönüşüm ile sosyal yapının iyileştirilmesi hedeflenmiş ve bu alanlarda da kayda değer ilerlemeler yaşanmıştır. Özellikle sağlık, AK Parti'nin en başarılı olduğu alan olarak vatandaş memnuniyetinde ilk sırada yer almaktadır.

28 Şubat sürecinde vesayetçi zihniyet tarafından uygulamaya konulan ve vatandaşların seçme hakkını elinden alan 8 yıllık kesintisiz eğitim, 4+4+4 şeklinde yeniden düzenlenmiş ve zorunlu eğitim 12 yıla çıkarılmış oldu. Bu sayede vatandaşlara eğitimde tercih hakkı tanınarak fırsat eşitliği sağlandı. Ayrıca imam-hatip okullarına ve meslek liselerine üniversiteye girişte uygulanan katsayı mağduriyetinin kaldırılması da yasaklarla mücadele ve seçme özgürlüğü kapsamında olumlu adımlardandır. Bunlardan başka Milli Güvenlik derslerinin ve andımız uygulamasının kaldırılması ve milli törenlerin yeniden düzenlenmesi sistemdeki militarist unsurları ve söylem düzeyindeki sorunları gidermesi bakımından önemli değişikliklerdendir.

AK Parti'nin Milli Eğitim politikalarına baktığımız zaman önemli adımlar atılmasına rağmen halen ciddi eksikler ve beklentiler olduğunu söylemek mümkündür. Milli Eğitim müfredatı tam anlamıyla düzeltilebilmiş ve demokratik bir kültür ve zihniyeti üretilebilecek şekilde tanzim edilmiş değildir. Dönem dönem müfredata dokunulmakta fakat müfredat temel zihniyet sorunu bakımından kapsamlı bir biçimde ele alınamamıştır. Milli Eğitimin hükümetler bünyesinden ayrılması, okulöncesi eğitimin de zorunlu hale getirilmesi ve sık sık sınav sistemleriyle uğraşmanın bir kenara bırakılması gerekmektedir (Aktay, 2014; Gültekin, 2014).

AK Parti, Muhafazakâr demokrat siyasi kimliğin benimsediği tedrici değişim ve toplumsal mutabakat çerçevesinde yürüttüğü reform sürecinde zaman zaman vesayetçi dirençle karşılaşmış, reform süreci askıya alınmış veya ertelenmiştir. Bu hususta; 2008 yılında MHP ile ittifak kurularak yapılmak istenen Anayasa değişikliğinin (başörtüsü yasağına dair) hürriyet gazetesinde "411 El Kaosa Kalktı" (hürriyet.com) manşeti ile verilmesi ve kısa bir süre sonra da AK Parti'ye kapatma davası açılması süreci iyi tanımlayan olaylar olmuştur. Bunların yanı sıra reform yapma sürecinde, Anayasa değişiklikleri hususunda siyasi partilerle uzlaşma sağlanamaması neticesinde referandum yoluyla (2010 Anayasa referandumu gibi) toplumsal mutabakat aranması da gerçekleşmiştir.

Demokratikleşme yolunda 2011 yılına kadar önemli adımlar atılmış olsa da, AK Parti'nin reform sürecinin kesintisiz devam ettiğini söylemek pek mümkün değildir. Ete'ye (2014: 284) göre, 2011 genel seçimlerinden sonra hükümetin ana gündemini oluşturması beklenen 'devletin siyasal kimliklerle daha demokratik bir ilişki kurması' projeksiyonu, yaşanan toplumsal ve siyasal ayrışma nedeniyle sekteye uğramıştır. Özellikle 2013 yılı siyasal ve toplumsal kutuplaşmanın derinleştiği bir yıl olmuştur. Özelikle bu süreçte, Gezi Parkı protestoları ve 17-25 Aralık operasyonlarına maruz kalan AK Parti, hayata geçirmek istediği reformlarını istediği hız ve kapsamda gerçekleştirememiştir.

Reformlarda benzer bir kesinti süreci de 7 Haziran 2015 genel seçimlerinden sonraki dönemde yaşanmıştır. AK Parti, bu seçimlerden birinci parti çıkmasına rağmen tek başına iktidar olamamıştır. Koalisyon hükümetini mecbur kılan bu sonuç, partinin muhafazakârlık temelinde bir modernleşme modeli ortaya koyma ve siyasi-toplumsal zemin oluşturma sürecini kesintiye uğratmış olsa da demokratik dönüşümün hala AK Parti'ye bağlı olduğunu göstermiştir (Miş ve diğerleri, 2015).

AK Parti hükümetleri tarafından hayata geçirilen reformlar yalnızca siyasi, ekonomik ve hukuki alanlarla sınırlı kalmamıştır. Demokratikleşme, şeffaflık, kamu yönetimi, bilim, teknoloji ve yenilik yönünde de ciddi adımlar atılmıştır ve atılmaya devam edeceği beyan edilmiştir. 2002'den günümüze hayata geçirilen tüm reformları bütün alanları da kapsayacak şekilde analiz etmek mümkün olmamakla beraber reformlarla ilgili mevcut gelişmeler şunlardır (akparti.org.tr) :

- Reformların koordinasyonu ve izlenmesi kurulunun oluşturulmuştur.
- Siyasi etik kanunu çıkarılacaktır
- Çalışma hayatında güvenceli esneklik uygulaması hayata geçirilecektir.
- Ticaretin kolaylaştırılması anlaşması TBMM tarafından onaylanmıştır.
- Daha fazla vatandaşın sosyal güvence kapsamına alınması için özel istihdam bürolarının faaliyetleri geçici iş ilişkisini de içerecek şekilde genişletilecektir.
- Üniversite öğrencilerinin kısmi süreli çalışmalarının önündeki engeller kaldırılmıştır.
- İş ve yatırım ortamındaki vergisel maliyetler azaltılacak ve rekabet gücü artırılacaktır.
- Şirket kuruluş işlemleri kolaylaştırılarak maliyetleri azaltılacaktır.
- Vergi beyannameleri ile sosyal güvenlik bildirgeleri birleştirilecektir.
- Çek işlemlerinde güven ve şeffaflık artırılacaktır.

SONUÇ

Türkiye'de, Osmanlı ile başlayan reform uygulamalarından günümüze, yaşanan toplumsal değişim ve dönüşüm dönemleri içerisinde AK Parti'nin 2002 ile başlayan iktidar dönemlerinin önemli ve dikkate değer bir yeri olduğunu söylemek mümkündür. AK Parti, 2002'den günümüze değişim yönündeki söylemleri ile siyaset tarzını oluşturarak politikalarını bu doğrultuda yapmaya çalışmıştır. Ekonomide izlenen gerçekçi politikalar ve uygulanan yapısal reformlarla elde edilen başarılar beraberinde demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti alanındaki ilerlemeleri getirmiştir.

AK Parti, seçilmiş iktidarların iradesini kısıtlayan ve siyasetin alanını daraltan başta askeri, sivil ve yargı olmak üzere her türlü vesayet organına karşı sıklıkla 'millet iradesi' ne vurgu yapan bir siyaset yürütmüştür. Siyasal alanda yerleşik felsefenin tasfiye edilmesini ve demokratikleşme zemininde yeni bir siyasal söylem ve algı geliştirilmesini sağlamak için gereken adımları atmaya çalışmıştır. Siyasetin normalleştirilmesi için gerek temel hak ve hürriyetler gerekse de yargı alanında önemli reformların hayata geçirildiğini söylemek mümkündür.

AK Parti, asker-sivil ilişkilerini demokratik devletlerde olması gerektiği gibi yeniden düzenlemeye çalışmıştır. Farklılıkları zenginlik olarak gördüğünü beyan eden AK Parti, devlet tarafından çoğu kez güvenlikçi yaklaşımlarla ötekileştirilen farklı kimliklerin talep ve isteklerini demokratik bir zeminde tartışmaya açmıştır. Açılım politikaları ile farklı kesimlerin talep ve beklentileri karşılanmaya çalışılmıştır. Devletin 'makbul vatandaş' tanımını değiştirmek için devlet tarafından dışlanan, ötekileştirilen kimliklere yönelik ve devlet ile toplum arasındaki mesafenin kapatılmasını sağlayacak politikalar üretmeye çalışmıştır. Ayrıca sağlık, eğitim, sosyal güvenlik ve sosyal yardım alanlarında yapılan düzenlemeler ile geçmiş yıllara ait sorunların büyük bir kısmı çözüme kavuşturulmuştur. Emekliler, çalışan kadınlar, öğrenim gören ya da üniversite mezunu gençler, engelliler, yaşlılar ve diğer dezavantajlı gruplar için de birçok sosyal politika üretilmiş ve ekonomik destek ve teşvik imkânı da sağlanmıştır.

AK Parti'nin 2002'den bugüne seçim beyannameleriyle kamuoyuna duyurduğu reform politikalarının önemli ölçüde hayata geçirildiğini söylemek mümkündür. Ayrıca değişim yönündeki beyanların söylem düzeyinde kalmayıp önemli ölçüde uygulamaya geçirildiği de söylenebilir. Yapısal sorunlar hala mevcut olmakla beraber ekonomi, hukuk, siyaset ve toplumsal alanlarda demokratikleşme yönünde önemli adımlar atılmıştır. Yaşanan tüm ilerlemeler göz önüne alındığında, AK Parti'nin bir reform hareketi olduğunu söylemek mümkündür.

Bununla beraber, değişim süreci devam etmekte ve gerçek anlamda demokratik hukuk devleti olabilmek için daha fazla adımın atılması gerekmektedir. Bu süreçte, geçmişten günümüze devlet ile toplum arasında var olan mesafenin kapatılması için başlatılan açılım politikaları ve reformları, kapsam ve içerikleri genişletilerek hayata geçirilmelidir. Ayrıca yapısal reformlar ile kurumların sorun üreten yapılarında düzenlemeye gidilmelidir.

Vesayetin her türünün Türkiye'yi, demokrasiyi ve siyaseti gerilettiğini savunan AK Parti, vesayetçi bir ruha sahip 1982 Anayasasının yerine sivil, özgürlükçü, çoğulcu bir anayasa hazırlamalıdır. Yeni Anayasa, muhafazakâr ideolojinin de vurguladığı toplumsal mutabakata dayalı olarak, tüm siyasi partilerin uzlaşması ile yapılmalıdır. Yeni Anayasanın bir 'toplum sözleşmesi' olabilmesi için toplumun tüm kesimlerinin değerlerini koruyan ve ihtiyaçlarına cevap veren nitelikte olmasına özen gösterilmelidir. 2002'den günümüze her seçim öncesi sivil bir anayasaya olan ihtiyacı vurgulayan AK Parti, siyasi partiler arasında uzlaşma sağlanamadığı için bu ihtiyacı zorunlu olarak ertelemişti. Fakat demokratik hukuk devletinin ve "Yeni Türkiye" nin inşası için Yeni Anayasa hala zaruri bir ihtiyaç olarak gündemi meşgul etmektedir.

KAYNAKÇA

AK Parti, Uluslararası Muhafazakârlık ve Demokrasi Sempozyumu (UMDS), Siyasi ve Hukuki İşler Başkanlığı Yayını, ty.

Akdoğan, Y. (2004). *AK Parti ve Muhafazakâr Demokrasi.* İstanbul: Alfa Yayınları, 20.

Akgeyik, T. (2011) 2000'li Yıllarda Sosyal Politika Trendleri: Değişim ve Reform Gündemi., E.T. Karagöl. (editör). *2000'li Yıllar/ Türkiye'de Ekonomi ve Sosyal Politikalar.* İstanbul: Meydan Yayıncılık, 200-202.

Akgün, B. (2014). 12 Eylül Döneminde İç ve Dış Politika [1980-1983]. A. Çaylak, M. Dikkaya, C.Göktepe ve H. Kapu. (Editörler). *Osmanlı'dan İkibinli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika.* 5.Baskı. Ankara: Savaş Yayınevi, 548-549-555-560.

Aktay, Y. (2014). Yeni Türkiye'de Demokrasinin Sosyolojik Dinamikleri. *Yeni Türkiye,*10(56), 100.

Ala, E. (2014). Yeni Türkiye'de Demokrasi ve Bürokrasi. *Yeni Türkiye,*10(56), 158.

Ataman, M. (2014). 1983-1991 Döneminde İç Politika: Özallı Yıllar*,* A. Çaylak, M. Dikkaya, C. Göktepe ve H. Kapu. (Editörler). *Osmanlı'dan İki binli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika.* 5.Baskı. Ankara: Savaş Yayınevi, 589-590.

Ateş, D. (2015). *Demokratik Siyaset, Siyaset Biliminin Çağdaş Temelleri*. Bursa: Dora Basım-Yayın, 13.

Can, O. (2011). 2000'li Yıllarda Anayasal Gelişmeler: Bir Dönem Sona Eriyor., O. Can. (editör). *2000'li Yıllar/ Türkiye'de Hukuk.* İstanbul: Meydan Yayıncılık, 19-20-23-27-29.

Çaha, Ö. (2014). Türkiye'de Sivil Toplum ve Demokrasi [1983-1991]*.,* A. Çaylak, M. Dikkaya, C. Göktepe ve H. Kapu. (Editörler). *Osmanlı'dan İki binli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika.* 5.Baskı. Ankara: Savaş Yayınevi, 569-582.

Çınar, M. (2005). *Siyasal Bir Sorun Olarak İslamcılık,* Ankara: Dipnot Yayınları, 88-90-91-92-93.

Çınar, M. (2011). 2000'li Yıllarda Türkiye'de Siyaset., H.Ete. (editör). *2000'li Yıllar/ Türkiye'de Siyasi Partiler.* İstanbul: Meydan Yayıncılık.

Dağı, İ.D. (2010). Adalet ve Kalkınma Partisi: Güvenlik ve meşruiyet arayışında kimlik, siyaset ve insan hakları söylemi., H.Yavuz. (editör). *AK Parti/Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri.* İstanbul: Kitap Yayınevi, 121-125.

Dahl, R.A. (2001). *Demokrasi Üstüne*. (Çev.B.Kadıoğlu). Ankara: Phoenix Yayınevi. (Eserin orijinali 1956'da yayımlandı), 40.

Dunn, J. (1989). *Modern revolutions, an introduction to the analysis of a political phenomenon (Second edition).* Cambridge University Press, 13.

Duverger, M. (2011). *Siyaset Sosyolojisi.* (9.Basım). (Çev. Ş. Tekeli). İstanbul: Varlık Yayınları, 265-266-275.

Ensaroğlu, Y., Uzun, C.D., Güçtürk, Y., Öğüt, S., Barın, H. ve Yıldız, S. (2014). 2014'te Hukuk ve İnsan Hakları., N.Miş, Y. Ensaroğlu, U. Ulutaş, S. Ünay, Z. Çelik ve İ. Çağlar. (Editörler). *2014'te Türkiye.* İstanbul: Turkuvaz matbaacılık, 106-107.

Erbakan, N. (2014). *Davam.* (4.baskı). Ankara: MGV Yayınları, 89-120-174.

Erdoğan, R.T. (2014). Yeni Türkiye. *Yeni Türkiye,*10(56), 9-10.

Erdoğan, S. (2011). Türkiye Ekonomisinde İktisadi Büyüme Performansı., E.T.Karagöl. (editör). *2000'li Yıllar/ Türkiye'de Ekonomi ve Sosyal Politikalar.* İstanbul: Meydan Yayıncılık, 86-107-108-109.

Eryılmaz, B. (2002). *Bürokrasi ve Siyaset, Bürokratik Devletten Etkin Yönetime*. İstanbul: Alfa Basım Yayım, 139-140.

Ete, H. (2014). Eski Türkiye'den Yeni Türkiye'ye. *Yeni Türkiye,*10(56), 280-281-282-284.

Fuller, G.E. (2011). *Yükselen bölgesel aktör Yeni Türkiye Cumhuriyeti*. İstanbul: Timaş Yayınları, 94-95-97.

Göka, E. (2014). Yeni Türkiye, Adım Adım Şekilleniyor. *Yeni Türkiye,* 10(56), 267-268.

Göktepe, C. (2014). Demokrat Parti Dönemi İç ve Dış Siyasi Gelişmeler (1950-1960)., A. Çaylak, M. Dikkaya, C. Göktepe ve H. Kapu. (Editörler). *Osmanlı'dan İki binli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika.* 5.Baskı. Ankara: Savaş Yayınevi, 363-364-365-366-369-370.

Gültekin, S. (2014). Yansımalar…. *Yeni Türkiye,*10(56), 675.

Günal, E. (2013). Türkiye'de Siyaset ve Demokrasi., M.Zencirkıran.(editör). *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı.* Bursa: Dora Basım-Yayın, 160.

Heper, Y. (2011). 2000'li Yıllarda Ceza Adaleti Politikası., O. Can. (editör). *2000'li Yıllar/ Türkiye'de Hukuk.* İstanbul: Meydan Yayıncılık, 95-96.

Heywood, A. (2006). *Siyaset (Ed.Buğra Kalkan).,* Ankara: Liberte Yayınları, 65-66- 355.

İnternet: 'Alevi açılımı' sürecek. (7 Temmuz 2013). Web: https://www.akparti.org.tr/site/haberler/alevi-acilimi-surecek/47030#1 adresinden 21 Haziran 2016'da alınmıştır.

İnternet: Adil Gür: Türk Halkı, hükümetin en başarılı icraatı olarak sağlığı görüyor. (Mart 2011) Web: http://www.sdplatform.com/Dergi/477/Adil-Gur-Turk-halki-hukumetin-en-basarili-icraati-olarak-sagligi-goruyor.aspx adresinden 20 Haziran 2016'da alınmıştır.

İnternet: AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı (2015). 2002-2014 Sessiz Devrim / Türkiye'nin Demokratik Değişim ve Dönüşüm Envanteri Web: http://www.akparti.org.tr/site/dosyalar#!/parti-dokumanlari adresinden 10 Aralık 2015'de alınmıştır.

İnternet: AK Parti Tanıtım ve Medya Başkanlığı. (Eylül 2015). 2002-2014 Sessiz Devrim/ Türkiye'nin demokratik değişim ve dönüşüm envanteri. Web: http://www.akparti.org.tr/site/dosyalar adresinden 20 Ekim 2015'de alınmıştır.

İnternet: AK Parti. (Eylül 2012). AK Parti 2023 siyasi vizyonu/ siyaset,toplum, dünya Web: http://www.akparti.org.tr/site/dosyalar adresinden 20 Ekim 2015'de alınmıştır.

İnternet: AK Parti. (Nisan 2015). Yeni Türkiye Sözleşmesi 2023. Web: http://www.akparti.org.tr/site/dosyalar adresinden 20 Ekim 2015'de alınmıştır.

İnternet: AK Parti'nin ekonomi karnesi. (4 Haziran 2015). Web: http://www.borsaajans.com/haber/uzmanindan-ak-parti-nin-ekonomi-karnesi/ adresinden 10 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: Akyeşilmen, N. (2009). Yasama: Türkiye Büyük Millet Meclisi. *Almanak Türkiye 2006-2008 Güvenlik Sektörü ve Demokratik Gözetim.* Web: http://tesev.org.tr/wp-content/uploads/2015/11/Almanak_Turkiye_2008_Guvenlik_Sekt%C3%B6r%C3%BC_Ve_Demokratik_Gozetim.pdf adresinden 24 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: Altun, F. (Mart, 2009). Değişim ve statüko kıskacında AK Parti. Web: http://file.setav.org/Files/Pdf/degisim-ve-statuko-kiskacinda-ak-parti.pdf adresinden 13 Ocak 2016'da alınmıştır.

İnternet: Aslan, A. (2015). 7 Haziran'dan 1 Kasım'a Türkiye'de siyaset ve seçimler. Web: http://setav.org/tr/7-hazirandan-1-kasima-turkiyede-siyaset-ve-secimler/analiz/31276 adresinden 1 Mart 2016'da alınmıştır.

İnternet: Bağlı, M. (2012). Türkiye'de Sosyal ve Siyasal Değişim. Web: http://www.bilsam.org/index.asp?do=haber&hid=217 adresinden 19 Kasım 2015'te alınmıştır.

İnternet: Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2003). Yeni yoksulluk ve Türkiye'nin değişen refah rejimi. Web: http://www.tr.undp.org/content/dam/turkey/docs/povreddoc/UNDP-TR-ew_poverty.pdf adresinden 31 Temmuz 2016'da alınmıştır.

İnternet: Can, M. (2010). Ülkemizde yaşanan ekonomik krizler üzerine düşünceler. *Mevzuat Dergisi, 13(153).* Web: http://www.mevzuatdergisi.com/2010/09a/02.htm adresinden 8 Mart 2016'da alınmıştır.

İnternet: Çakır, M. (2013). Reform ve idari reform kavramları üzerine bir inceleme. *Tarih Okulu Dergisi,*6(16). Web: http://dergipark.ulakbim.gov.tr/usakjhs/article/view/5000039601/5000038487 adresinden 7 Aralık 2015'de alınmıştır.

İnternet: Çakır, R. (2000). Fazilet kongresi: Demokrasi virüsü FP'ye de sızdı. *Birikim,*134-135. Web: http://www.birikimdergisi.com/birikim-yazi/3956/fazilet-kongresi-

demokrasi-virusu-fp-ye-de-sizdi#.VwTbq5yLTMw adresinden 5 Ocak 2016'da alınmıştır.

İnternet: Çakır, R. (Mayıs, 2013). Milli görüş hareketi: Dün, Bugün, Yarın. Web: http://rusencakir.com/Milli-Gorus-hareketi-Dun-bugun-yarin/2020 adresinden 4 Ocak 2016'da alınmıştır.

İnternet: Demirel, T. (Şubat, 2010). 2000'li yıllarda asker ve siyaset. Web: http://arsiv.setav.org/Ups/dosya/13749.pdf adresinden 15 Ekim 2015'de alınmıştır.

İnternet: Esen, B. (Haziran 2015). Türkiye'de sosyal politikanın dönüşümü. *Lacivert dergi,* s.14. Web: http://www.lacivertdergi.com/dosya/2015/06/01/turkiyede-sosyal-politikanin-donusumu adresinden 31 Temmuz 2016'da alınmıştır.

İnternet: Genç, Ö. (2016). PODEM araştırma direktörü Özge Genç yazdı: Alevi açılımı ve sonrası… Web: http://www.karar.com/gorusler/podem-arastirma-direktoru-ozge-genc-yazdi-alevi-acilimi-ve-sonrasi-110762# adresinden 6 Ağustos 2016'da alınmıştır.

İnternet: Gül, A. (Kasım,2002). *Başbakan Abdullah Gül tarafından kurulan bakanlar kurulu programının okunması.* D.22, C.1, B.3 Web: https://www.tbmm.gov.tr/tutanak/donem22/yil1/bas/b003m.htm adresinden 2 Nisan 2016'da alınmıştır.

İnternet: Gülener, S. (2007). Türk siyasetinde merkez çevre ilişkilerinin seyri ve 27 mayıs 1960 darbesi. *Bilgi (14) 2007/1*. Web: www.bilgidergi.com adresinden 7 Mart 2016'da alınmıştır.

İnternet: Güngör, C.(2007). Devrim üzerine. *Muhafazakâr Düşünce,*3(11). Web: http://www.muhafazakar.com/devrim-i/ adresinden 20 Ekim 2015'de alınmıştır.

İnternet: Hakyemez, Y.Ş. (2010). 2010 Anayasa değişiklikleri ve demokratik hukuk devleti. Web: http://webftp.gazi.edu.tr/hukuk/dergi/14_2_13.pdf adresinden 23 Temmuz 2016'da alınmıştır.

İnternet: Hakyemez, Y.Ş. (2012). Türkiye'de son 10 yılda (2002-2012) demokratikleşme sürecinde atılan adımlar., M.Yılmaz, H.E. Beriş. (editörler). *Türkiye'nin Demokratik Dönüşümü 2002-2012.* Web: http://www.sde.org.tr/userfiles/file/TURKIYENIN%20DEMOKRATIK%20DONUSUMUbaski.pdf adresinden 10 Mart 2016'da alınmıştır.

İnternet: Koç, Y.T. (Mayıs, 2011). 12 Eylülden 12 Hazirana siyasi partiler: Ak Parti. Web: http://setav.org/tr/12-eylulden-12-hazirana-siyasi-partiler-ak-parti/analiz/912 adresinden 11 Şubat 2016'da alınmıştır.

İnternet: Koyuncu, M. ve Şenses, F. (2004). Kısa dönem krizlerin sosyoekonomik etkileri: Türkiye, Endonezya ve Arjantin deneyimleri. *ERC Working Papers in Economics 4(13).* Web: http://erc.metu.edu.tr/menu/sayfa.php?icerik=04_13&lang=eng&nav=yes adresinden 8 Mart 2016'da alınmıştır.

İnternet: Kürtçe Eğitim Var, Uzman Yok. (28 Ekim 2013). Web: http://www.hurriyet.com.tr/kurtce-egitim-var-uzman-yok-24995443 adresinden 21 Haziran 2016'da alınmıştır.

İnternet: Miş, N. ve Aslan, A. (Eylül, 2014). Erdoğan siyaseti ve kurucu cumhurbaşkanlığı misyonu. Web: http://newsletter.setav.org/tr/Posta/analiz-erdogan-siyaseti-ve-kurucu-cumhurbaskanligi-misyonu.aspx adresinden 16 Nisan 2016'da alınmıştır.

İnternet: Miş, N., Aslan, A., Yeşiltaş, M. ve Ünay, S. (Temmuz, 2015). 7 Haziran 2015 seçimi ve sonrası. Web: http://setav.org/tr/7-haziran-2015-secimi-ve-sonrasi/analiz/23004 adresinden 20 Kasım 2015'de alınmıştır.

İnternet: OECD Türkiye Ekonomik İnceleme Raporu Tanıtım Toplantısı. (15 Temmuz 2016). Web: http://www.haberturk.com/yerel-haberler/haber/8916993-oecd-turkiye-ekonomik-inceleme-raporu-tanitim-toplantisi adresinden 18 Temmuz 2016'da alınmıştır.

İnternet: Özal, T. (1983). *Bakanlar Kurulu programının okunması münasebetiyle TBMM'deki konuşma.* D.17, C.1, B.10,62-85. Web: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2_istatistik.tutanak adresinden 28 Şubat 2016'da alınmıştır.

İnternet: Özal,T. (1987). *Bakanlar Kurulu Programının okunması münasebetiyle TBMM'deki konuşma.* D.18, C.1, B.3, 40-72. Web: https://www.tbmm.gov.tr/develop/owa/td_v2_istatistik.tutanak adresinden 28 Şubat 2016'da alınmıştır.

İnternet: Özipek, B.B. (2015). İnsan hakları ve devlet: Gerilimli bir beraberlik. Web: www.std.org.tr adresinden 10 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: Politik ve Ekonomik Yönüyle Sosyal Yardımlar. (8 Şubat 2016). Web: http://setav.org/tr/politik-ve-ekonomik-yonuyle-sosyal-yardimlar/yorum/36742 adresinden 17 Haziran 2016'da alınmıştır.

İnternet: Saraçlı, M. (2015). Cumhuriyet'in ilk yıllarından günümüze Türkiye'de insan hakları. Web: www.std.org.tr adresinden 10 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: T.C.Adalet Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı (2015). Yargı Reformu Stratejisi Web: http://www.sgb.adalet.gov.tr/yargi_reformu_stratejisi.pdf adresinden 5 Mayıs 2016'da alınmıştır.

İnternet: Taşkın, E. Ve Üstünkaya, U. (Aralık 2010). 2011'e girerken dünya ve Türkiye ekonomisi raporu. Web: http://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/2013-iki-vitesli-buyumeden-seyir-haline-gecis-2011e-girerken-dunya-ve-turkiye-ekonomisi adresinden 2 Ağustos 2016'da alınmıştır.

İnternet: TRT farklı dil ve lehçelerde yayın yapacak. (11 Haziran 2008). Web: http://www.cnnturk.com/2008/turkiye/06/11/trt.farkli.dil.ve.lehcelerde.yayin.yapacak/469217.0/index.html adresinden 18 Haziran 2016'da alınmıştır.

İnternet: Türkiye: OECD'ye göre zor zamanlar ekonomik reformlara hız verilmesini gerektiriyor. (15 Temmuz 2016). Web: http://www.oecd.org/newsroom/turkish-

turkey-challenging-times-call-for-pushing-ahead-with-economic-reform.htm adresinden 18 Temmuz 2016'da alınmıştır.

İnternet: TÜSİAD. (Aralık 2006). 2007 yılına girerken Türkiye Ekonomisi. Web: http://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/4508-2007-yillina-girerken-turkiye-ekonomisi adresinden 2 Temmuz 2016'da alınmıştır.

İnternet: TÜSİAD. (Aralık 2010). İki vitesli büyümeden seyir haline geçiş: 2011'e girerken Dünya ve Türkiye ekonomisi. Web: http://tusiad.org/tr/yayinlar/raporlar/item/2013-iki-vitesli-buyumeden-seyir-haline-gecis-2011e-girerken-dunya-ve-turkiye-ekonomisi adresinden 2 Temmuz 2016'da alınmıştır.

İnternet: Yıldırım, H.H. (Kasım 2013). Türkiye sağlık sistemi: Sağlıkta dönüşüm programı. Web: http://www.sagliksen.org.tr adresinden 30 Temmuz 2016'da alınmıştır.

İşler, E. (2014). Yeni Türkiye'nin İnşası ve 'Duygu' Kavramı. *Yeni Türkiye,* 10(56), 27.

Kahraman, H.B. (2007). *Türk Sağı ve AKP (Söyleşi: Recep Yener),* İstanbul: Agora Kitaplığı, 4-5.

Karagöl, E.T. (2011). Türkiye'de Dış Borçlar., E.T.Karagöl. (editör). *2000'li Yıllar/ Türkiye'de Ekonomi ve Sosyal Politikalar.* İstanbul: Meydan Yayıncılık, 153-154.

Karpat, K.H. (2013). *Kısa Türkiye Tarihi 1800-2012.* (2.Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları, 164-169-172-221-222-244.

Karpat, K.H. (2014). *Türk Siyasi Tarihi, Siyasal Sistemin Evrimi*. (5.Baskı). İstanbul: Timaş Yayınları.

Karpat, K.H. (2015). *Türk Demokrasi Tarihi, Sosyal, Kültürel, Ekonomik Temeller. (6.Baskı).* İstanbul: Timaş Yayınları, 50-497-506.

Keyman, E.F. (2014). Yeni Türkiye, Yeni Orta Sınıflar. *Yeni Türkiye,*10(56), 249.

Kışlalı, A.T. (1998). *Siyasal Sistemler, Siyasal Çatışma ve Uzlaşma.* (4.Baskı). Ankara: İmge Kitabevi, 143-144-146-149.

Koçal, V. (2014). Ak Parti'nin Siyasal Sosyolojisi,*[Yeni Sağ, Küreselleşme ve Türkiye, Türkiye'nin AK Partili Yılları.,* N. Tok, M. Özel, V. Koçal. (Editörler). Ankara: Orion Kitapevi.

Kongar, E. (1981). *Toplumsal Değişme Kuramları ve Türkiye Gerçeği.* İstanbul: Remzi Kitabevi, 54-125.

Kongar, E. (2007). *21.Yüzyılda Türkiye/2000'li Yıllarda Türkiye'nin Toplumsal Yapısı.* (40.basım). İstanbul: Remzi Kitabevi, 219.

Koyuncu, B. (2014). *"Benim Milletim…" Ak Parti İktidarı, Din ve Ulusal Kimlik.* İstanbul: İletişim Yayıncılık, 49.

Kösecik, M. (2015). Özal'ın Kamu Yönetimi Vizyonu ve Politikaları. E. Ertosun ve E. Demirbaş. (Editörler). *Turgut Özal Değişim, Dönüşüm.* Ankara: Turgut Özal Üniversitesi Yayınları, 23.

Kurtulmuş, N. (2014). Yeni Türkiye'de Siyaset ve Ekonomi., *Yeni Türkiye,*10(56), 188.

Mardin, Ş. (1991). *Türkiye'de Toplum ve Siyaset.* (2.baskı). İstanbul: İletişim Yayıncılık,30-62.

Marshall, G. (2005). *Sosyoloji Sözlüğü.* (Çev. O. Akınhay ve D. Kömürcü). Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları. (Eserin orijinali 1994'te yayımlandı), 225-226-353-354.

Nebati, N. (2014). *Milli Görüşten Muhafazakâr Demokrasiye.* İstanbul: Alfa Yayınları, 138-139-195-216-217-232-233.

Oran, U. (2014). Umudun ve Özgürlüğün Ülkesi, Herkesin Türkiye'si., *Yeni Türkiye,* 10(56), 83-84.

Öğün, S.S. (2004). *Türk Politik Kültürü.* (2.Baskı). İstanbul: Alfa Basım Yayım, 16.

Özipek, B.B. 2014). Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti) Dönemi İç ve Dış Politika [2002-…]*.,* A. Çaylak, M. Dikkaya, C. Göktepe ve H. Kapu. (Editörler). *Osmanlı'dan İki binli Yıllara Türkiye'nin Politik Tarihi İç ve Dış Politika.* 5.Baskı. Ankara: Savaş Yayınevi, 672-673.

Özkazanç, A.(2012). Cumhuriyet Döneminde Siyasal Gelişmeler: Tarihsel-Sosyolojik Bir Değerlendirme. F. Alpkaya ve B. Duru (Derleyenler). *1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim.* Ankara: Phoenix Yayınevi, 96-97-113-115-117.

Sarıbay, A.Y. (2005). Milli Nizam Partisi'nin Kuruluşu ve Programının İçeriği. *Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce: İslamcılık.* İstanbul: İletişim Yayıncılık, 200-201-204-581.

Sarıbay, A.Y.(2000). *Global Bir Bakışla Politik Sosyoloji.* İstanbul: Alfa Yayınları.

Sevinç, M. .(2012). Türkiye'de Anayasal Düzen:1920-2012. F.Alpkaya ve B.Duru (Derleyenler). *1920'den Günümüze Türkiye'de Toplumsal Yapı ve Değişim.* Ankara: Phoenix Yayınevi, 39.

Skocpol,T. (2004). *Devletler ve Toplumsal Devrimler.* (Çev. S. Erdem Türközü). Ankara: İmge Kitabevi. 25-26.

Sunar, L.(2014). Toplumsal Değişimi Açıklamak: Temel Kavram ve Kuramlar. L. Sunar (Editör). *Türkiye'de Toplumsal Değişim*. Ankara: Nobel yayınevi, 6.

Şişman, M. (2011). 2000'li Yıllarda Türkiye'de Eğitim Sisteminin Yönetimi., B. S. Gür. (editör). *2000'li Yıllar/ Türkiye'de Eğitim.* İstanbul: Meydan Yayıncılık, 120.

Tan, A. (2014). Yeni Türkiye Nasıl Olmalı?., *Yeni Türkiye,* 10(56), 85-86.

Tepe, S. (2010). İslami Eğilimli Bir Parti Olarak Adalet ve Kalkınma Partisinin Değişim Vaatleri, Çelişkileri ve Sınırları., H.Yavuz. (editör). *AK Parti/Toplumsal Değişimin Yeni Aktörleri.* İstanbul: Kitap Yayınevi, 147.

The Cambridge Dictionary of Sociology. (Ed. Bryan S.Turner). Cambridge University Press 2006.

Vatandaş, C. (2013). Kapsam ve Yöntem Açısından Türk Modernleşmesi., M.Zencirkıran.(editör). *Dünden Bugüne Türkiye'nin Toplumsal Yapısı.* Bursa: Dora Basım-Yayın, 91.

Vergin, N. (2010). *Siyasetin Sosyolojisi Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar.* İstanbul: Doğan Kitap, 53-56-57-61.

Yavuz, M. Hakan. (2011). *Erbakan'dan Erdoğan'a Laiklik, Demokrasi, Kürt Sorunu ve İslam.* (Çev. Leman Adalı). İstanbul: Kitap Yayınevi. (Eserin orijinali 2009'da yayımlandı), 51-68-69-97-98-104-105.

Yılmaz, C. (2014). Yeni Türkiye: Doğal Bir Süreç mi, Ulaşılmaya Çalışılan Bir Vizyon mu?. *Yeni Türkiye,*10(56), 32-33.

Yılmaz, M. (2011). Kamu yönetimi alanında yapılan anayasal, yasal ve idari reformlar., O. Can. (editör). *2000'li Yıllar/ Türkiye'de Hukuk.* İstanbul: Meydan Yayıncılık, 62-63.

Zürcher, E.J. (2008). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi.* (22.Baskı). (Çev. Yasemin Saner). İstanbul: İletişim Yayıncılık. (Eserin orijinali 1993'de yayımlandı), 306-310.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Soyadı, adı : SANCAKTUTAN, Zeynep

Doğum tarihi ve yeri : 15.02.1981 Karamürsel

Eğitim

Derece	**Eğitim Birimi**	**Mezuniyet tarihi**
Yüksek Lisans	Gazi Üniversitesi/ Sosyoloji Bölümü	Devam ediyor
Lisans	Anadolu Üniversitesi	2014

İş Deneyimi

Yıl	**Yer**	**Görev**
2014-devam ediyor	Gazi Üniversitesi	Araştırma Görevlisi

Yabancı Dil

İngilizce

GAZİ GELECEKTİR..

GAZİ ÜNİVERSİTESİ